

S

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

TOPAMA

P

POBIJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subrače«

Godina XV. • broj 2 (29) • Široki Brijeg • **srpanj – prosinac 2022.** • cijena 3 KM (12 KN)

Tito:

»I JA SAM BIO TAJ KOJI JE DAO NAREDBU...«

Jugokomunisti su na Širokom Brijegu franjevce pobili, crkvu obeščastili, misno posuđe uništili...

Stepinac: **»NEMA SUĐENJA, SAMO PRETPOSTAVKA I TRENUTNA PRESUDA... VRAĆAMO SE U BARBARSKA VREMENA.«** str. 56.

9 17718401380003

POBIJENI HERCEGOVAČKI FRANJEVCI 1942. – 1945.

Široki Brijeg – mlinica

Široki Brijeg – samostan

Mostarski Gradac

Mostar

Celje

Klanjec

Sisak

Požega

Ljubuški

Zagovzd

Maribor

Čitluk

Izbično

Macelj

Kočerina

Zagreb

Zanagline

Međugorje

Vrgorac

Čapljina

Velika Gorica

Pobili ih jugokomunisti:

1942.:	1	Znani grobovi: 34
		Široki Brijeg: 24
		Čitluk: 3
1944.:	1	Macelj: 3
		Kočerina: 2
1945.:	64	Međugorje: 1
		Zagreb: 1

Tražimo svjedočenja glede njihova pogubljenja.
Ako išta o tome znate, dojavite što prije Vicepostulaturi.
Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

VICEPOSTULATURA POSTUPKA MUČENIŠTVA »FRA LEO PETROVIĆ I 65 SUBRAĆE«
Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; tel.: (039) 700-325; faks: (039) 702-936
e-adresa: mostar@pobijeni.info; web: www.pobijeni.info

Iz sadržaja

IZ LJETOPISA	4
STRATIŠTA	23
POBIJENI	27
GLAS O MUČENIŠTVU	33
ODJEK U PUKU	34
DJELA POBIJENIH	36
NATJEČAJ	39
POVIJESNE OKOLNOSTI	43
IZ VICEPOSTULATURE	56
PODLISTAK	57

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, XV., 2 (29),
Široki Brijeg, srpanj – prosinac, 2022.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF; 6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR; CH 8,50 CHF; SAD 13 USD;
Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...:

- poštanskom uputnicom
- UniCredit Bank d.d. Mostar; Korisnik: Hercegovačka franjevačka provincija; Svrha: prilog Vicepostulaturi
br. računa: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Dok nam upravo prijetite, tamo na jesen, podinačicom podinačice pošasti Covid-19, na svjetlo dana puštamo još jedan broj našega glasila. Primijetih da je već punih 15 godina kako to glasilo traga za istinom o pobijenim hercegovačkim franjevcima i o pobijenim članovima vjernoga puka Božjega. Istina, samo iz vremena Drugoga svjetskoga rata i poraća, ali to traganje doziva nam u pamet da bi netko trebao počti tragati i za ostalima našima ubijenima na pravdi Boga u nekim drugim vremenima. Samo se tako gradi zdrav i pobjednički identitet.

Ovo suvremeno doba to, pak, u posljednje vrijeme pretače u govor o kulturi sjećanja. Kršćanstvu je sve odavno jasno. Ono je cijenilo i cijeni svakoga čovjeka bez obzira na vjeru i boju kože. Svi smo djeca Božja. Na žalost, nekima u hrvatskome društvu, kako onom vjerničkom dijelu tako i onom nevjerničkom, još kao da sve nije jasno. Istina o prošlosti gura se pod tepih, ne želi se o njoj progovoriti jasno i glasno, njeguje se kult nezamjeranja, lakta se i grabe se položaji. Do kada tako? Očito dok ne izgubimo tu prošlost, a s njom i slobodu te državu.

Koliko je važno u pravo vrijeme donijeti pravu odluku dobro nam pokazuje i film Dominika Sedlara *Razgovor*. Napravljen je na temelju prijepisa sudbonosnoga razgovora 1945. između Josipa Broza Tita i nadbiskupa Alojzija Stepinca. Prvi gradi kraljevstvo zemaljsko bez Boga i zločinačko po svojoj mjeri, drugi gradi kraljevstvo nebesko s Bogom i prijateljsko čovjeku kroz Crkvu u hrvatskome narodu. Jakov Sedlar, koji je pronašao taj prijepis, pod prisegom je posvjedočio da je nesretni Tito priznao da je zapovjedio ubojstvo franjevac na Širokom Brijegu (čitaj svugdje), odnosno da on nije ništa mijenjao u tom pronađenom zapisu. Pročitajte kratko o tome u glasilu i obvezno pogledajte film *Razgovor*. Nemojte da vam se dogodi da nemate vremena za njega, ali da imate vremena za govor ovog bezbožnog suvremenog vremena kroz medije, i na razne druge načine, sedam dana u tjednu. Trebali bismo kao kršćani konačno shvatiti da je naš govor ispravniji i bolji od govora bezboštva.

Neka budućnost bude Božja i naša. Bit će budemo li to htjeli.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja. »Prema odredbama vrhovnog svećenika Urbana VIII., zabranjeno je da sluga Božji, bez prethodnog dopuštenja Svete Stolice, bude predmetom javnoga crkvenog štovanja. Te odredbe nipošto ne priječe privatnu pobožnost sluzi Božjem, niti spontano širenje njegova glasa svetosti ili mučeništva i znakova. (čl. 117, § 1. i 2.)

Ako nije pronađeno nepropisno štovanje, biskup ili njegov ovlaštenik pristupa sastavljanju izjave o neiskazivanju štovanja, tj. izjave kojom se potvrđuje da se odluke Urbana VIII. poštuju. (čl. 119, § 1.)«

Iz Upute Majka Svetaca

Na Širokom Brijegu započeli dani pobijenih hercegovačkih franjevac

Široki Brijeg, 4. veljače 2022. (Lucijana Kožul) – Obilježavanje Dana pobijenih hercegovačkih franjevaca ili 77. obljetnice jugokomunističkog ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i poraču započelo je na Trgu širokobrijeških žrtava u Širokom Brijegu. U 10.00 pred križem na Trgu vijence su položili i zapalili svijeće izaslanstva Grada Širokog Brijega, Županije zapadno-hercegovačke (ŽZH), Odjela HNS-a BiH za Drugi svjetski rat i porače zajedno s Ministarstvom branitelja ŽZH. Vicepostulator fra Miljenko Stojić predvodio je molitvu za sve pobijene. Podsjetimo se da je Grad Široki Brijeg 7. veljače proglasio Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk, a ŽZH Danom sjećanja na žrtve komunističkog zlosilja.

Ove godine prva tri dana sv. mise predvode i na njima propovijedaju

mlađi svećenici rodom iz župe Široki Brijeg. Sv. misu danas je predslavio fra Jozo Hrkač, župni vikar u Posušju. Najprije je bila krunica u 17.30, a nakon toga u 18.00 sv. misa zadušnica za sve pobijene. Sumisili su fratri iz samostana.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su ministranti koje vodi đakon fra Franjo Ćorić. Misno slavlje pjevanjem su animirali članovi zbor sv. Nikole Tavelića iz Dobrkovića pod vodstvom Marije Cigić.

Fra Jozo je u svojoj propovijedi istaknuo sljedeće: »Oni kojih se danas sjećamo poznavali su Onoga za koga su položili svoje živote, jer da nisu ne bi umrli za Onoga koga ne poznaju. Ne bi dali svoje živote da nisu bili uvjereni da će im Onaj za koga polažu ovozemaljski život, darovati vječni i neprolazni. Oni se nisu stidjeli toga što su Kristovi, nego su hrabro ispovijedili

svoju vjeru. Krenuli su u smrt ne želeći se odreći Njega i Njegovoga evanđelja, premda su imali priliku za to. Oni nas i danas pozivaju da upoznamo Onoga čijim imenom smo opečaćeni i da svima koji od nas ištu, životom – djelima i riječima – odgovorimo na pitanje: Tko je vaš Bog?! Tko je Isus Krist? ... Onaj tko otkrije vječnost ne raduje se više prolaznosti. Onaj tko je okušao ljekovitost istine ne zadovoljava se primamljivosti laži. Upravo nam to danas, 77 godina poslije, iznova svjedoče i naša pobijena braća. Ako pokušamo povući usporednicu kojeg oružja se bojao ateistički sustav pa je pobio nenaoružane fratre, osobito u oči upada jedna podrobnost, jedna dirljiva scena, a to je kada braća prije nego će biti ubijena koriste jedino, ujedno i najmoćnije oružje koje im je ostalo na raspolaganju – ispovijed i molitvu.

Oni se ne predaju beznađu i očaju, nego sklapaju svoje ruke na molitvu. Oni ne upiru svoje prste u one koji ih proganjaju i koji će ih za koji trenutak ubiti, nego skupljaju šake i tuku se u svoja prsa moleći od Gospodina oprostjenje za svoje grijeh i grijeh njegovih neprijatelja. E, toga oružja se bojao neprijatelj, bojao se Boga i istine. Takav udar topništva Božje milosti ne može zaustaviti ni jedan bučni huk puške, pištolja ili topa. Laž uvijek strahuje pred istinom, jer je istina ogoljuje i raskrinkava. Činjenica da je čovjek grješno i prolazno biće potrebno Božjeg milosrđa i praštanja plašila je one koji su se smatrali gospodarima života i smrti. Istina o živomu Bogu plašila je one koji su ga proglasili mrtvim. I komunizam, i fašizam, i nacizam, i sve ideologije prošlosti najviše su se bojale istine – istine o sebi. Činili su sve da istina ne iziđe na vidjelo i bili su spremni uporabiti sva raspoloživa sredstva, ali ništa nije pomagalo. Istina ih je razotkrila, osudila i pokopala. Ne stoji uzalud zapisano: »Ništa nije skriveno što se ne će otkriti ni tajno što se ne će saznati. (Lk 12, 2)«

Dodijeljene su nagrade djeci koja su sudjelovala u ovogodišnjem natječaju na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima. Prvu nagradu za likovni rad pod naslovom »Uzalud im bi« dobila je Mihaela Čuljak, učenica Prve OŠ Široki Brijeg. Druga nagrada pripala je Mateji Galić, učenici OŠ Franica Dall'era iz Vira. Njezin literarni rad nosi naslov »Plać Majci Božjoj«. Petar Bušić, učenik OŠ fra Stipana Vrljića iz Sovića, dobio je treću nagradu za rad »Ubili su moga fra Arkandela i sve profesore«.

Ponovno je ove godine sv. misno slavlje putem radiovalova (92.7, 93.1 i 102.3 MHz) te interneta prenosila Radiopostaja Široki Brijeg. Tako će biti i idućih dana. ✍

Održana druga večer dana pobijenih hercegovačkih franjevac

Široki Brijeg, 5. veljače 2022. (Lucijana Kožul) – Molitveni program druge večeri obilježavanja Dana pobijenih hercegovačkih franjevac na Širokom Brijegu započeo je molitvom sv. krunice i razmatranjem u 17.30 koje je predvodio fra Dane Karačić s trećarima. U 18.00 uslijedila je sv. misa zadušnica. Predslavio ju je fra Marin Karačić, župni vikar na Humcu te duhovni asistent Frame u Hercegovini i promicatelj duhovnih zvanja. U punoj prostranoj širokobriješkoj crkvi sumisili su fratri iz samostana.

Trećari su čitali za vrijeme sv. mise i predvodili molitvu vjernika. Misno slavlje pjevanjem su animirali članovi zbora sv. Ivana Krstitelja iz Knešpolja pod vodstvom Marka Salavarde.

Fra Marin je svojom propovijedi pozvao sav okupljeni puk i sve one

koji prate trodnevnicu putem Radiopostaje Široki Brijeg da čvrsto prionu uz svoj korijen, svoga Boga te da slijede primjer pokojnih fratara i vjernih članova puka Božjega: »Jasno nam je da će biljka ako se otkine od korijena usahnuti. Otkinuta od korijena osuđena je na propast i umiranje. Kako nam onda nije jasno da će se isto dogoditi i nama ako se "otkinemo" od svoga korijena, od Stvoritelja. Nedostaje nam tada sreće, radosti, nedostaje nam ispunjenosti; a odmaknuli smo se od Izvora sreće, radosti i ispunjenosti. Tražimo sreću na krivim mjestima zapustivši molitvu, sakramente i odnos s Bogom. O tome nam svjedoče i Kristove riječi današnjeg evanđelja kada govori da svijet bijaše kao ovce bez pastira. Te riječi bude tugu i u nama, jer toliko puta se i sami tako ponašamo.

Idemo za svojim lažnim "pastirima", zavedeni grijehom i vlastitim grješnim sklonostima lutamo za onim što nam nudi svijet. Zaboravljamo da onu pravu, istinsku vrijednost nosimo u sebi, a ne na sebi. Stablo koje ima duboko korijenje ne može se lako slomiti ni poljuljati, a samo ono stablo koje je zdravo u korijenu može donijeti plodove. Bez Krista i njegova nauka smo plitki i površni, jer ne možemo živjeti Kristovu riječ ako ju ne upoznamo. Ne možemo svjedočiti ako ne znamo što se od nas traži i kakvi bismo trebali biti. Dopuslimo Gospodinu da ozdravi i zaliječi naše rane. Neka krv naših mučenika natopi naše korijene da se što čvršće vežemo za Krista, da naš život, isprepleten Njegovim naukom, bude snažno svjedočanstvo vjere.«

Vicepostulator fra Miljenko

Stojić dodijelio je i nagrade na XI. natječaju za uzrast odraslih. Prvu nagradu dobio je fra Šimun Šito Ćorić za pjesmu »Šezdeset i šest«, koju je i uglazbio te objavio videospot. Drugu nagradu dobila je Maja Matković. Rad joj nosi naslov »Komadić tkanine«. Treća nagrada otišla je u ruke Karle Kevo. Napisala je rad pod naslovom »Otrgnuti od zaborava«.

Fra Miljenko je na kraju sv. mise zahvalio trećarima i njihovu voditelju fra Dani Karačiću koji su na raspolaganju tijekom cijele godine (uređuju grobnicu pobijenih fratara u crkvi, čiste ratno sklonište, pomažu oko glasila *Stopama pobijenih...*). Pozvao je nazočne da nabave glasilo Vicepostulature *Stopama pobijenih* i objasnio kako obitelj može podići križ svome ubijenom na Groblju mira na Bilima. ✍

Proslavljena uočnica 77. obljetnice jugokomunističkog ubojstva hercegovačkih franjevacaca

Široki Brijeg, 6. veljače 2022.

(Lucijana Kožul) – U samostanskoj crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu nastavljen je molitveni program Dana pobijenih hercegovačkih franjevacaca u prigodi 77. obljetnice njihova ubojstva. Molitva krunice uobičajeno je započela u 17.30, a zatim je u 18.00 uslijedila sv. misa zadušnica koju je predslavio fra Zvonimir Pavičić, župni vikar u Međugorju i duhovni asistent Franjevačkog svjetovnog reda. Uz njega su sumisili vicepostulator fra Miljenko Stojić, fratri iz širokobriješkog samostana i župnik iz Vrgorca, jednoga od stratišta hercegovačkih franjevacaca, fra Josip Repeša. Prostrana samostanska crkva bila je uobičajeno ispunjena vjernicima.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su framaši na čelu s fra Augustinom Čordašom. Oni su također svojim pjevanjem uveličali misno slavlje.

Fra Zvonimir je potaknuo vjernike da surađuju s Bogom, kao što su i pobijeni fratri surađivali, jer Bog je neprestano nazočan u našim životima: »Zato se ni mi, braćo i sestre, ne trebamo plašiti Božjega poziva. On nekada od nas traži napuštanje nekih naših zamisli i ideja ili pak snova; ali to ne znači da ćemo ostati osiromašeni. Naprotiv, postat ćemo bogati jer ćemo imati samoga Boga uza se. On će nam kao i Šimunu uvijek ponavljati one riječi: "Ne boj se! Pođi za mnom!" U ovom promišljanju o pozivu, dobro je vidjeti i naše pobijene fratre kojih se spominjemo ovih dana. Bili su fratri, redovnici. Dakle, i oni su odgovorili na Božji poziv. Odgovorili su potpuno,

čitavim svojim bićem. Jer da nisu, ne bi imali hrabrosti ustrajati do kraja, do smrti. Razbježali bi se ili bi krvnicima uzvratili istom mjerom. U nelogičnosti svijeta usudili su se slušati i nasljedovati Isusove riječi. U svijetu koji je sav bio zarobljen ratom i mržnjom, oni su se odlučili činiti ono što im Isus kaže: opraštati, pozivati na mir. U trenutcima kada su na sebi osjetili toliku mržnju neprijatelja, nisu posustajali nego su još više produbili svoj poziv i svoju sraslost s Kristovom riječju te su opraštali svojim neprijateljima kako ih je Isus naučio. Inače ne bi bili dostojni njegova poziva. Božji poziv nije mlak, nego snažno zahvaća čitavoga čovjeka, svaku poru njegova života. Zato i

Šimun dršće i boji se, zato Izaija strepi pred objavom Boga, jer Bog traži cijeloga čovjeka. A čovjek se razdiere između svijeta i Boga, između trenutnog užitka prolaznosti i trajnog mira kojeg mu Bog nudi. Zacijelo su i naši fratri bili potreseni znajući da stoje na rubu života. Imali su, kako kažu svjedoci, priliku izabrati: pogaziti Boga, oglušiti se na Božji poziv ili držati se čvrsto Boga. Odlučili su se za Boga. I uvjeren sam da su u tome trenutku, poput Šimuna, čuli one Isusove riječi: "Ne boj se!", te su tako hrabro pozdravili sestricu smrt.«

Na sv. misi dodijeljene su i nagrade mladeži. Prva nagrada pripala je Darku Tusunu, učeniku gimnazije Katoličkog školskog centra

Petar Barbarić u Travniku. Napisao je pjesmu »Zločin bez kazne«. Daria Buljan, učenica Gimnazije Marka Marulića iz Tomislavgrada, dobila je drugu nagradu. Rad joj nosi naslov »Priča jednoga Briga«. Treću nagradu osvojila je Marija Perković, učenica Gimnazije fra Dominika Mandića iz Širokog Brijega. Napravila je likovni rad pod naslovom »Nakon tame, svjetlost«.

Mještani Crnih Lokava, Mokrog, Turčinovića i Grada uobičajeno su hodočastili od spomenika svojim pobijenima do ratnoga skloništa. Jedna skupina njih trčala je iz Crnih Lokava, a skupina framaša iz mostarskog samostana također je hodočastila na Brig. ✍

Obilježena 77. obljetnica jugokomunističkog ubojstva 66 hercegovačkih franjevac

Široki Brijeg, 7. veljače 2022. (Lucijana Kožul) – Prije 77 godina 7. veljače 1945. jugokomunisti su počinili neviđen zločin nad svećenicima i franjevcima u samostanu na Širokom Brijegu. Njih 12-oricu, koje su pronašli u samostanu, odveli su do ratnoga skloništa, ubili ih, polili benzinom i potom zapalili. To je bio uvod za sva iduća događanja, za druge nepravедno ubijene franjevce u Mostaru, Čitluku, Ljubuškom i mnogim drugim mjestima, sveukupno njih 66, kao i za ubijene članove puka Božjega. U Drugom svjetskom ratu i poraću tako je iz općine Široki Brijeg ubijeno 2.165 osoba, a iz Županije zapadnohercegovačke 7.003. U čast svima njima na Širokom je Brijegu služena sv. misa zadušnica. Molitveni program započeo je u 16.00 molitvom kraj ratnoga skloništa gdje su članovi Fraterniteta Široki Brijeg zapalili 12 svijeća u znak sjećanja na 12 fratara koji su ubijeni i spaljeni u ovom skloništu. Nakon molitve procesija se uputila prema samostanskoj crkvi. Molitvu na grobnici s posmrtnim ostatcima 24 pronađena ubijena fratra predvodio je provincijal, a imena pobijenih čitali su trećari.

Svečanu sv. misu zadušnicu predslavio je dr. fra Miljenko Šteko, provincijal hercegovačkih franjevac, uz sumisništvo vicepostulatora fra Miljenka Stojića, gvardijana fra Ivana Marića i 40-ak drugih hercegovačkih franjevac. Pjevanje na sv. misi predvodio je veliki župni zbor. Misno čitanje pročitao je fra Rade Dragičević, posljednji živući hercegovački franjevac koji je pohađao glasovitu Franjevačku klasičnu

gimnaziju na Širokom Brijegu. Molitvu vjernika čitali su gvardijani pojedinih samostana.

U svojoj dirljivoj propovijedi fra Miljenko je naglasio kako su franjevci na ovim našim prostorima bili obespravljani, proganjani, ubijani i zatirani. Samostani su rušeni i paljeni, ali nikada franjevce nisu mogli izbrisati, jer je uz njih uvijek Isus Krist te su uvijek iznova započinjali. Godine 1944. Provincija je bilježila 231 franjevca, a godinu dana poslije, u travnju 1945. samo 61. Mnogi su bili ubijeni, mnogi završili na Bleiburgu i Križnome putu. »Prije ove sv. mise bili smo na stratištu naše dvanaestorice braće. Partizani su ih smakli hicem u zatiljak i strmoglavili niz stube skloništa. Jednoga po jednog. Okrutno, bezbožno i hladno. Onda ih polili benzinom i zapalili, kao da nisu dovoljno poniženja i strahote učinili

ovim monstroznom ubojstvom. Sklonište su zatrpali i zločin svoj krvavi obavili velom šutnje i prijetnje da se o njemu ne smije progovoriti. I to traje do ovoga trenutka. Ime ni jednoga neposredna izvršitelja zločina ne znamo. Ni jednoga iskaza njihova nemamo, a kamoli isprike i pokajanja za ubojstvo ... Naprotiv, ovdje ne oklijevam kazati da slugе tih istih partizanskih zločinaca do današnjega dana, evo 77 godina, razvijaju svoje teorije opravdanja zločina i začuđujućom snagom zla ova ubojstva, bez ikakva sudišta, krajnje nehumano prosuđuju kao "normalna"! Čovjek se može samo čuditi kakve su to površne iluzije života, magle, tamne sjene i razarajuća djelovanja zla u njihovim savjestima! Mogu li se ovakvi zločini ičim opravdati? ... Ono što nam najteže pada jest da do danas ne znamo za grobove još skoro polovice njih, a

ubijali su ih i puna dva mjeseca nakon svršetka rata. Pa da u ovoj našoj krvlju zalivenoj zemlji zasadimo jedan jasen iznad njihovih stratišta. Da vijori njihovu priču naraštajima i da ih nikada ne zaboravimo. Da skroji debeli hlad koji će čuvati njihova imena i prezimena stoljećima ... Dostojno i spokojno do dana "novih nebesa i nove zemlje" (usp. Iz 65, 17). Krvlju su svojom obilježili stazu života. Svojim žrtvama kročili su u vječnost. Izdržali oganj i mač, zasvijetlili poput čista zlata na taljici na kojoj su bili iskušani. I koliko su god krvnici mislili da će ih ubiti, da će ubiti Zajednicu, da će ubiti narod, ubiti vjeru, ljuto su se prevarili. Nisu oni znali za ove evanđeoske riječi koje smo čuli. A one su izgovorene našoj pobijenoj braći: Dođite k meni vi umorni i opterećeni, ja ću vam biti odmor i vječnost ... I te nas riječi godinama i godinama okupljaju, a

okupljat će nas do kraja naših života i čuvati sjećanje na našu braću.«

Generalni vikar hercegovačkih biskupija don Nikola Menalo prenio je pozdrave i blagoslov biskupa iz Mostara mons. Petra Palića: »Evangelje nam govori o mnoštvu ljudi koji uporno traže Boga i njegovu blizinu kako bi ozdravilo. U mnoštvu koje traži Boga ima više skupina ljudi. Postoje oni ljudi koji jednostavno iskorištavaju Crkvu. Njihov je nesavjestan stav da Crkva postoji zato da im služi, ali da oni sami nemaju nikakve dužnosti prema njoj. Osobe čijih se imena danas prisjećamo nisu bili oni koji su Crkvu koristili nego Crkvi bili od koristi i zato Crkva njihovu žrtvu spominje u Isusovoj spomen-žrtvi. Postoje oni ljudi koji jednostavno nastoje iskoristiti Boga. Oni ga se ne sžete nikad osim onda kada ga trebaju. Žrtva ovih ljudi kojih se danas spominjemo nije iskorištavanje Boga nego molitva od Boga za spas njihovih izmučenih duša. Zbog toga ne smijemo prestati moliti i obilježavati ovaj dan, jer on nam je

poticaj kako bismo razveselili Isusovo srce dolazeći k njemu i nudeći mu svoju ljubav, svoju službu, svoju pobožnost, tražeći od njega spas za svoju pokojnu braću.«

Fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, ukratko je izložio rad Vicepostulature u protekloj godini i zahvalio svima koji na bilo koji način doprinose čuvanju sjećanja na pobijene franjevce i puk: »Iz rada Vicepostulature izrasla je i knjiga *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*. Proširena je to doktorska disertacija negdašnjeg djelatnika Vicepostulature dr. Hrvoja Mandića. Do sada je ovo najcjelovitiji znanstveni prikaz tih vremena pa bi ova knjiga trebala biti neizostavna u svakoj našoj knjižnici. A i nadalje se pišu diplomski i drugi znanstveni radovi o pobijenim hercegovačkim franjevcima, skladaju pjesme ili jednostavno rečeno puk o njima govori. Uobičajeno smo održali i simpozij u predzadnju nedjelju u listopadu. Objavljivali smo redovno

i naše glasilo *Stopama pobijenih*, kao i održavali portal pobijeni.info. Naravno, i dalje smo tragali za dokumentima i svjedočenjima o tim vremenima. Ukratko rečeno ovo istražno razdoblje je na samome svome kraju i Vicepostulatura je spremna mjesnome biskupu podnijeti potrebno čim Uprava Provincije dadne zeleno svjetlo.« Spomenuo je i sljedeće. »Mještani Crnih Lokava, Mokrog, Turčinovića i Grada uobičajeno su jučer, u najbližu nedjelju Obljetnici, hodočastili od spomenika svojim pobijenima do ratnog skloništa. Jedna skupina njih trčala je iz Crnih Lokava. Iz Mostara, pak, došla je pješice skupina framaša na čelu s fra Tomislavom Crnogorcem. Zaista im svima hvala. Grad Široki Brijeg i ŽZH uobičajeno su obilježili Dan sjećanja na našu pobijenu braću i Božji puk. Hvala iskrena i njima.«

Nakon vicepostulatora i gvardijan širokobriješkog samostana fra Ivan Marić uputio je prigodne riječi: »Drugi mjesec godine – veljača – i ove zime stavlja pred nas svoje

nadnevke i u njima teške obljetnice. Zime koje su ledile krv naroda i pokušale zauvijek ohladiti kosti 66 hercegovačkih franjevaca poharale su Hercegovinu. Ali godine šutnje su prošle, godine zaborava nikad nisu postojale, dani sjećanja su među nama, a vrijeme molitve pred nama. Prije 77 godina glas mučeništva pukao je jače i utišao neprijatelj obarač. Jeka mučeništva među nama ne prestaje. Odjekuje i danas preko naših molitava i liturgijskog zajedništva. Poseban je osjećaj ovih dana vidjeti hodočasnike, a posebno članove obitelji od kojih su mnogi još jučer došli na ispovijed i molili se na grobu fratara, a pri tome ponosno svjedoče kako je neki od ubijenih fratara "iz naše kuće", zatim vjernike, a među njima sve više mladih, kako zdušno i srčano mole za zagovor naših fratara. Sa Širokog Brijega ponesite molitvu svojim kućama, jer na njemu je zasijano sjeme mučeništva koje će vas okrijepiti duhovnim napretkom i radosti.« ✍

U Zagrebu obilježena 77. obljetnica ubojstva širokobrijeških franjevaca i pučanstva

Zagreb, 8. veljače 2022. (Marta G. / kamenjar.com) – U organizaciji Franjevačkog samostana u zagrebačkoj Dubravi i Zavičajne zajednice Široki Brijeg (ZZŠB) u zagrebačkoj je Dubravi u ponedjeljak 7. veljače obilježena 77. obljetnica stradanja franjevaca i puka kao »Dan sjećanja na pobijene franjevce i puk Širokog Brijega« u crkvi Bezgrješnoga začeca BDM. Sv. misu predvodio je prof. dr. sc. Tonči

Matulić, v. d. pročelnika Katedre moralne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, uz suslavlje trinaestorice svećenika. Zbor franjevačkih bogoslova svečano je pjevao tijekom misnog slavlja.

Prof. Matulić osvrnuo se na nemile događaje u veljači 1945. na Širokom Brijegu i cijeloj Hercegovini u Drugom svjetskom ratu i poraću objasnivši da nijedna ideologija

ne može zadržati vjeru i Božju volju te da evangelje poziva na oprost: »Naša je dužnost znati imena nalogodavaca i izvršitelja zločina, kao i same zločinačke ideologije, ali isto tako naša je dužnost oprostiti ubojicama, jer nas na to poziva Gospodin naš Isus Krist!«

Prije svečana blagoslova domaćin fra Svetozar Kraljević, gvardijan franjevačkog samostana u Dubravi, uputio je prigodne riječi

hrvatskim braniteljima, svećenicima, pjevačima, časnim sestrama, ZZŠB na suorganizaciji, te vjernicima podrijetlom iz Širokog Brijega, Hercegovine, ali i mnoštvu Zagrepčana, prijatelja Širokobriježana i štovatelja pobijenih širokobrijeških fratara i puka.

Zbog epidemioloških mjera nije održano tradicionalno druženje u dvorani samostana nakon sv. mise. ✍

Sv. misa za hercegovačke franjevce slavljenjena u Chicagu

Chicago, 8. veljače 2022. (dijaspora.hr) – U samostanu sv. Ante u Chicagu, sjedištu Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji, slavljenjena je sv. misa u sjećanje na 66 hercegovačkih franjevaca stradalih u Drugom svjetskom ratu i poraću. Misno slavlje predvodio je fra Jozo Grbeš, kustos hrvatskih franjevaca, a suslavila su braća iz Chicaga. Za liturgijsko posluživanje i skladno liturgijsko pjevanje bili su zaduženi hercegovački bogoslovi koji su na studiju u Kustodiji. Evanđelje je navijestio najstariji fratar fra Pavo Maslač, a gvardijan fra Nenad Galić predmolio je molitvu vjernika.

Pod sv. misom propovijedao je fra Antonio Musa, župni vikar u župi sv. Jeronima u Chicagu. U svojoj propovijedi fra Antonio se upitao: »Kakav li je bio onaj 8. veljače 1945.

na Širokome Brigu? Što je slušao stoljetni hrast toga dana? Što li su gledale zidine drevnog samostana? Jesu li zaplakali zvonici fra Didakove ljepotice koja je nastavila bdjeti nad sudbinom spaljene zemlje i poklonog puka? Jesu li se čuli teški krikovi Gospe u Plavom koja je naricala nad sudbinom svoje djece? Podno kamene crkve još su dimile sagorjele kosti njezinih fratara. Sagorjele su jednakim plamom kosti staroga fra Marka Barbarića, kao i dječake kosti fra Stjepana Majića. Gorjele su kosti svećenika, redovnika, duhovnika, profesora, odgojitelja, preporoditelja, pastira – minulih i budućih... Gorjele su kosti onih čija jedina krivica bijaše što su Kristovi. Kao prorok Danijel i oni su ušli u vatru i posvjedočili da samo Bog ostaje, a sve drugo prolazi. Plam njihovih

kostiju ispunjao je Brig i do danas svjetlo što je zasjalo tih dana u utrobi kršne zemlje sjaji neprekinuto. I kako prolaze godine sjaji nam još jače i njegov plam ne poznaje sjene. Zaglušiti ga nije mogla mržnja, prekriti ga nije mogao zaborav, uništiti ga ne može nijedno vrijeme. Njihova je žrtva ugrađena u žrtvu Kristovu. U svome tijelu oni su dopunjali ono što nedostaje mukama Kristovim – za Tijelo njegovo, za Crkvu. (Kol 1,24) Njihova žrtva nije bila samo za njih, nego i za one koji su iza njih ostali i za nas koji smo kasnije došli i za cijelu Crkvu kojoj su darovali ne samo svoj redovnički život, nego i svoju smrt. Zato, dok slavimo ovu sv. misu žrtvu, u otajstvu Kristova predanja na križu mi prepoznajemo i predanje naših fratara. U njima je Kristov križ postao dijelom i naše

povijesti, uzbiljio se u pričama naših života, u iskustvu našega naroda. lako stradali u danima tjeskobe, njihov je konac pun nade onoga uskrsnuća koje će biti uzdignuće na život onih koji su mnoge učili pravednosti. (Dn 12,3)«

Sv. misa okupila je lijep broj hrvatskih vjernika iz Chicaga koji se redovno utorkom okupljaju na molitvu i pobožnost svetome Anti, ali i brojnih drugih koji su se pridružili za ovu prigodu. U mjesecu u kojem se na osobit način sjećamo naših žrtava i kada naši iseljenici već desetljećima slave Stepinčevo, sjećanje na našu pobijenu braću postalo je tako još jedan razlog molitvene zahvalnosti te vjerskoga i nacionalnoga jedinstva hrvatskih katolika u Chicagu predvođenih svojim fratri- ma. ✍

Stepinčevo u Međugorju: Sv. misa za fratre i župljane stradale u ratovima

Međugorje, 10. veljače 2022.

(Velimir Begić / radio-medjugorje.com) – Na spomendan bl. kardinala Alojzija Stepinca 10. veljače na večernjoj sv. misi župa Međugorje sjetila se žrtava (fratara i puka iz međugorske župe) stradalih u Prvom i Drugom svjetskom ratu, poraču te Domovinskom ratu. Podsjetimo se, franjevci iz međugorske župe ili koji su tu službovali ubijeni za vrijeme Drugoga svjetskoga rata su: fra Jozo Bencun, fra Marko Dragičević, fra Mariofil Sivrić, fra Grgo Vasilj, fra Jenko Vasilj i fra Križan Galić. U Prvom svjetskom ratu iz župe Međugorje poginula je ili nestala 61 osoba. U Drugom svjetskom ratu (najviše u svibnju 1945.) 279 osoba, u Domovinskom ratu 10 osoba.

Sv. misu predslavio je fra Miljenko Stojić. On se u svojoj propovijedi osvrnuo na to kako je »zapadna uljudba Boga gurnula u stranu«, a onda pred nas stavio uzor čiji blagdan danas slavimo, »koji je znao ostati vjeran i u isto vrijeme biti potpuno suvremen. To je bl. kardinal Alojzije Stepinac. Živio je u razdoblju zlosilne velikosrpske Prve Jugoslavije, u vrijeme strašnoga Drugoga svjetskoga rata, u vrijeme komunističke Druge Jugoslavije. Nije nikada pokleknuo i nije se nikada tužio na ta vremena i očekivao neka bolja. Bio je sa svojim Bogom, hodio njegovim putem i iz toga izvlačio zaključke za svoj svakodnevni hod. Život je, znamo, završio mučenički. Otrovali su ga jugokomunisti. Mogao je, pak, da sve bude drukčije. Nudili su mu sve i svašta samo da počne s njima surađivati, a ne s tim papom u Rimu.

I nisu ga uspjeli slomiti. Zbog njegove vjernosti papa ga proglašava kardinalom što je razbjesnilo jugokomunističke vlastodršce. Uzalud. Crkva je očito znala što čini i nije se dala prepasti. Dobro je pamtila da je mučenička krv sjeme kršćanstva«, kazao je fra Miljenko Stojić, koji je vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«. Osvrnuo se potom fra Miljenko i na mučeničku krv prolivenu u Hercegovini. »Dok su je jugokomunisti "oslobađali", ubili su 50 hercegovačkih franjevaca, u drugim krajevima još njih 16, sveukupno 66. Na žalost, još nismo uspjeli popisati točan broj članova vjernoga puka Božjega. Znamo da je iz ove župe Međugorje ubijeno 279 osoba. Odavde potječe ili je tu službovalo 6 ubijenih franjevaca. Iz čitlučke općine ubijeno je 1.587 osoba. Sveukupno je u Hercegovini

ubijeno oko 20.000 osoba u Drugom svjetskom ratu i poraču ili svaka deseta osoba. Strahovite su to brojke pa se pomalo čine i nestvarnima. No, puk je uvijek znao i pamtio što se događalo. Usuđivao se to očitovati i vani te je zbog toga morao ići u jugokomunističke tamnice ili bi čak dobio metak u čelo. Na drugoj strani bili su oni koji su i Kraljici Mira, sjećamo se toga, pokušavali zapriječiti put da ne dođe među nas. Ali ona je zajedno sa svojim vjernim pukom pobijedila. Sve je ovo utkano i u namisao Groblja mira gore na Bilima, zaravni između Mostara i Širokog Brijega. Jugokomunisti su u ona nesretna vremena tuda sijali smrt i tamu. Nisu birali, smicali su sve što im se činilo da im stoji na putu«, kazao je fra Miljenko naglašavajući kako se hrvatski puk svemu tomu odupro. »One naše žene u crnom,

koje su žalile za svojim ubijenima, molile su se da jugokomunističko zlo nestane i ono je nestalo. Danas njihova djeca na Groblju mira podižu križeve za ubijene iz svoje obitelji ili ih podižu onima za koje nema više nitko to učiniti. Sjećaju se da je žrtva naših predaka utkana u našu današnju slobodu. Ako ih bude-mo zaboravili, zaboravit će i drugi nas«, kazao je fra Miljenko stavivši na kraju svoje propovijedi pred nas za uzor bl. Stepinca da idemo, kao i on, Božjim putem. »Znajmo stoga zastati tijekom dana pred svojim Bogom i preispitati se jesmo li išli ovim i sličnim putevima. Budemo li mu nevjerni događat će nam se teški stvari, a ako naš korak bude vjeran taman nas ubili pobijedit ćemo. To je smisao kršćanskoga života, to je jedino što se isplati slijediti na ovoj zemlji«, zaključio je fra Miljenko. ✍

Na Humcu slavljena **sv. misa zadušnica za sve stradale u minulim ratovima i poraću**

Humac, 13. veljače 2022. (ljportal.com) – U novoj humačkoj crkvi 13. je veljače na vrlo svečan način slavljena sv. misa zadušnica za sve ubijene fratre i ljubuške žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća te Domovinskoga rata. Nazočilo je

mnoštvo puka Božjega, svih starosnih skupina, a posebno je bio uočljiv velik broj mladih. Sv. misu je predslavio humački gvardijan fra Dario Dodig u suslavlju sa župnikom fra Ljubom Kurtovićem, vikarom Provincije fra Ikom Skokom i još

dvadesetak franjevac svećenika.

U pozdravnim riječima naglašeno je da se na poseban način moli za sve žrtve ubijene u Prvom i Drugom svjetskom ratu i poraću, za sve pokojne svećenike i fratre koji po mjestu rođenja pripadaju

humačkom samostanu ili su iz drugih područja u i oko Ljubuškog ubijeni te za poginule branitelje i civile iz Domovinskoga rata.

Sv. misno slavlje uzveličao je veliki župni zbor »Sv. Ante« pod ravnanjem prof. Zdenka Vištice. ✍

Tomislavgrad: **Slavljena sv. misa zadušnica za pobijene hercegovačke franjevence i puk te žrtve svih ratova**

Tomislavgrad, 13. veljače 2022. (tomislavcity.com) – U duvanjskoj spomen-bazilici 13. veljače slavljena je sv. misa zadušnica za pobijene hercegovačke franjevence i vjernički puk tijekom Drugoga svjetskoga rata i poraća te za žrtve svih ratova. Misno slavlje u sumištištvu 12-orice svećenika predslavio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, a uvodno su pročitana imena pobijenih svećenika od kojih za 29-oricu još nije poznato grobno mjesto.

Fra Miljenko je podsjetio da su Drugi svjetski rat i poraća odnijeli

najviše naših najmilijih: »Ovaj kraljevski duvanjski kraj broji 2.021 žrtvu. Broji isto tako i tri žrtve Hercegovačke franjevačke provincije koje su rođene ovdje, kao i dvije žrtve koje su preminule zbog pretrpljenih tamničkih muka. A u ovom je kraju ubijena, odnosno odavde je odvedena na ubijanje, prva žrtva hercegovačkih franjevaca. Zar spomenute smijemo zaboraviti, odmahnuti rukom kao da nikada nisu postojali? Da nisu bili vjerski i domoljubno svjesni, naizgled bi drukčije prošli. Ali samo naizgled. Produžili bi sebi ovozemaljske dane, a došli u opasnost

izgubiti one sretne i prelijepo dane na nebesima koji čekaju one koji su Bogu vjerni«, kazao je fra Miljenko. Naglasio je i žrtvu naših branitelja u Domovinskome ratu pozvavši da se sjećamo svojih mučenika za vjeru i domovinu te da živimo njihove ideale i napajamo se njihovom snagom. »Sinovi i kćeri onih svjesnih između nas oslobodili su nam ove krajeve. Izvršili su zadatak na koji ih je zvalo srce i na koji ih je zvao njihov Bog. Napravili su to časno. Mi drugi trebali smo nastaviti njihovo djelo, trebali smo im se pridružiti. Jesmo li ili čekamo njih da sve urade a mi ćemo im pljeskati ili zviždati nakon toga? Nedavni popis pučanstva, s onu stranu granice, pokaza da smo nekuda isparili zadnjih godina. A nema rata. Ali ima nerađanja u našem narodu, ima nepotrebnih odlazaka u tuđinu s izgovorom da je tamo naša sreća. Pa smo onda tu gdje jesmo. Da su naši branitelji razmišljali kako se zna dogoditi nama da razmišljamo,

ove slobode ne bi bilo. Nešto bismo drugo sada pričali, ako bismo uopće imali mogućnost da bilo što pričamo. Prisjetimo se. Oni su krenuli u boj koji nije obećavao da će ga dobiti. Ali su stavili krunicu oko vrata i uzdali se u svoga Boga. Pobjeda je, znamo, došla. U svim ovim mutnim vremenima budimo poput svojih branitelja. Uzmimo krunicu u ruke i počnimo se moliti ne samo za sebe i svoje, već se počnimo moliti za domovinu s obje strane granice. Nemojmo se stidjeti da to i drugi vide i čuju. Neka uvečer iz naših domova odjekuje romon molitve, a ne romon raznoraznih glasova iz medija. Ta reče nam jasno danas prorok Jeremija: »Proklet čovjek koji se uzda u čovjeka, i slabo tijelo smatra svojom mišicom«. Isus Krist, pak, u današnjem evanđelju govori »Blago« i »Jao«. Pročitajmo te njegove riječi još najmanje jedanput kod kuće i razmišljajmo o njima«, kazao je na kraju propovijedi fra Miljenko Stojić. ✍

Sv. misa zadušnica u spomen na ubijene fratre i žrtve rata u Mostaru

Mostar, 14. veljače 2022. (rtv-hb.com) – Sv. misnim slavljem u crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru obilježena je obljetnica pobijenih fratara, ali i vjernika Mostara i okolice koji su žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća i Domovinskoga rata. Vjernici su se prisjetili stradalih fratara te svega onog što su učinili za svoj narod i vjeru, kao i svih onih

koji su u Domovinskom ratu, Drugome svjetskom ratu i poraću na raznim mjestima i stratištima prošli svoju krv, nasilno stradali ni krivi ni dužni. Među stradalim franjevcima bili su fra Leo Petrović, fra Jozo Bencun, fra Rafo Prusina, fra Bernardin Smoljan, fra Grgo Vasilj, fra Kažimir Bebek i fra Nenad Pehar koje su 14. veljače 1945. partizani odveli na

Neretvu, ubili i bacili u nju.

Sv. je misu predslavio gvardijan Franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla u Mostaru fra Danko Perutina koji je podsjetio na te događaje da se, kako kaže, ne bi zaboravili. »Svaku nasilnu smrt treba istražiti. Mi nismo sudci, ali nas boli nepravda jer se partizanska ubojstva nisu istražila, a i danas se o tome šuti. Sedmoricu braće fratara, predvođenih provincijalom fra Leom Petrovićem, na Čistu srijedu partizani su

odveli na Neretvu i ubili. Tragova, a ni svjedoka nema jer se htjelo zatrti sve što je katoličko«, istaknuo je gvardijan. Dodao je kako su ubijeni fratri intelektualci, profesori i doktori. Mislilo se da će se tako lakše manipulirati hrvatskim narodom.

Nakon sv. mise zadušnice Frama Mostar izvela je prigodni recital o nevino pobijenim hercegovačkim franjevcima. Izmamilo je to suzu u očima mnogih, posebno onih mlađih. ✍

Sv. misa zadušnica za žrtve iz župe Drinovci

Drinovci, 21. veljače 2022. (Zvonimir Glavaš) – U nedjelju 20. veljače s početkom u 11.00 sati proslavljena je sv. misa zadušnica za ubijene drinovačke redovnike i svećenike te vjerne članove puka Božjega koji su stradali u Drugome svjetskom ratu i poraću. Svetu je misu predslavio vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić uz sumisništvo drinovačkoga župnika fra Josipa Mioća.

Ratni vjor Drugoga svjetskoga rata, na žalost, nije zaobišao ni Drinovce. Dapače, brojni drinovački žitelji (njih 276) položili su svoje živote na oltar domovine. Prvi svjetski rat odnio ih je 85. U Domovinskom ratu stradalo ih je, pak, 15.

Prije samoga početka sv. mise pročitana su imena stradalih klerika iz Drinovca: dr. fra Krešimir

(Stipan) Pandžić (rođ. 1892.), dr. fra Arkandeo (Nikola) Nuić (rođ. 1896.), don Ilija Tomas (rođ. 1901.), fra Anđelko (Jure) Nuić (rođ. 1908.), don Ante Krešimir Buconjić (rođ. 1909.), dr. fra Radoslav (Andrija) Glavaš, ml. (rođ. 1909.), don Andrija Majić, ml. (rođ. 1910.), fra Borislav (Ljubo) Pandžić (rođ. 1910.), fra Emil (Frano) Stipić (rođ. 1912.), brat laik Ivan Šimić (rođ. 1913.), don Jerko Nuić (rođ. 1915.), fra Žarko (Jerko) Leventić (rođ. 1919.) i sjemeništara Mate Dedić (rođ. 1925.).

»Ne ćemo ih oživjeti ako budemo mrzili njihove progonitelje. Bit ćemo im pravi nasljednici samo ako naše srce bude čisto, tako da iz njega može provrijeti molitva i pravda kao gorski potok iz stijene. U toj bistrini i čistoći stoji život, a ne u nečistoći našega srca«, rekao je fra Miljenko u uvodnome dijelu sv. mise.

Fra Miljenko je u svojoj propovijedi tumačeći prvo čitanje iz Prve knjige o Samuelu u kojem je opisano kako je David poštedio kralja Šaula, a ujedno se osvrćući na ulomak iz Lukina evanđelja u kojemu Isus poziva na ljubav prema neprijateljima, naglasio da nas žrtva stradalih drinovačkih svećenika i redovnika poziva na opraštanje i na ljubav, a nipošto na mržnju. Iako su ubijeni in odium fidei (iz mržnje prema vjeri), oni sami nisu mrzili niti su napadali. »Nismo ih zaboravili i ne ćemo ih zaboraviti, jer su bili na svome mjestu. Voljeli su svoga Boga i voljeli su svoj narod. Dali su život za te ideale i postali nam uzorima. Učvrstili su našu vjeru, učvrstili su naše domoljublje. Unatoč svim kasnijim progonima uspjeli smo zato ostati nauzgor i ne izgubiti se«, rekao je fra Miljenko.

Bezbožni komunistički režim pokušao je stradale hercegovačke franjeve izbrisati iz sjećanja puka. No, ne samo da u tome nije uspio, nego se približava onaj trenutak kada će Crkva barem neke od njih proglasiti mučenicima, odnosno blaženima i svetima. Fra Miljenko je ujedno podsjetio da je u tijeku postavljanje križeva stradalima u Drugome svjetskom ratu i poraću na Groblju mira na Bilima, koje postavljaju članovi obitelji svojim stradalima. Groblje mira stoga postaje mjesto molitve za njih, ali ujedno i mjesto molitve za cijeli hrvatski narod, čime mučeništvo naših stradalih dobiva svoj puni smisao.

Ovu sv. misu zadušnicu za stradale drinovačke svećenike i redovnike predvoditelj je zaključio zazivajući na sve Božji blagoslov po zagovoru svih svetih hrvatskih mučenika. ✍

Spomenik ubijenim hercegovačkim fratrima

Međugorje, 28. ožujka 2022. (kta/radio-medjugorje.com) – U Međugorju će se graditi spomenik ubijenim hercegovačkim franjevcima. »Ove je godine 77 godina od ubojstva većine hercegovačkih franjevaca. Iz župe Međugorje su šestorica. Petorica su rodnom iz župe, fra Jozo Bencun, fra Marko Dragičević, fra Mariofil Sivrić, fra Grgo Vasilj i fra Jenko Vasilj, a fra Križan Galić bio je na službi u župi Međugorje kada je

ubijen. U spomen na njih i kao poticaj nama na življenje evanđelja po njihovu primjeru želimo im izgraditi spomenik. Njima želimo dodati još fra Bernardina Smoljana, ubijenog u Mostaru, a koji je bio župnik u župi Međugorje te sa župljanima sagradio križ na Križevcu i započeo gradnju nove župne crkve«, objavljeno je u župnom listu župe Međugorje.

U župnom se listu dalje navodi kako su s »tom namjerom raspisali

natječaj za najbolji spomenik sedmorici spomenutih fratara. Pozivi za sudjelovanje u natječaju bili su dostavljeni do 28. veljače 2022., a rok za prispjiece radova bio je 19. ožujka 2022.« Od trojice autora najbolje ocijenjen rad je akademskog kipara Tonija Kozarića. Drugo i treće mjesto zauzeli su akademski kipari Frane Šitum i Zdenko Jurišić.

»Krv mučenika sjeme je novih kršćana, zato želimo ukazati na njih

kao uzore kako bismo gledali u njih i kako bi jačala naša vjera«, kazao je međugorski župnik fra Marinko Šakota. Ovaj spomenik, pojasnio je, bit će postavljen pored temelja stare crkve.

Iz župnoga ureda Međugorje također obavještavaju da svatko tko želi može poduprijeti ovaj pothvat i dostaviti svoj prilog u župnom uredu. Na tome unaprijed svima zahvaljuju. ✍

Živjeli su onako kako ih je njihov božanski učitelj učio

Chicago, 4. travnja 2022. (Lucijana Kožul) – U Hrvatskom franjevačkom vjesniku – Croatian Franciscan Herald, službenom listu hrvatskih franjevaca u Americi i Kanadi, objavljen je razgovor s fra Miljenkom Stojićem, vicepostulatorom postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«. Razgovor je vodio fra Antonio Musa, franjevac rodnom sa Širokog Brijega koji je trenutačno na službi u Chicagu.

Na pitanje o 77. obljetnici ubojstva fratara i osjećajima koji ga obuzimaju tih dana, fra Miljenko je rekao sljedeće: »Čovjek je u isto vrijeme tužan i ponosan na našu pobijenu braću. Tuga dolazi odatle što su na neljudski način prekinuti ti životi, što im nisu dali u miru umrijeti ili što im nisu dali do kraja

razviti darove koje im je Bog dao. Prisjetimo se da je prosječna dob ubijenih, njih 66, bila tek 41 godina. Nosili su na plećima svoju Provinciju i svoj narod htijući im dati još mnogo toga. Svjesni svega uzdignute glave, onako kako ih je Božanski Učitelj učio, poslali su u smrt. Zbog toga je čovjek ponosan. Pobijedili su u onom trenutku kada su ovi drugi mislili da su ih konačno nadvladali. Dokaz tomu je i mnoštvo duhovnih zvanja na Širokom Brijegu odmah nakon rata, dokaz tomu je i živa svijest u puku Božjem o veličini ili mučeništvu pobijenih hercegovačkih franjevaca.«

Fra Miljenko je naglasio kako Vicepostulatura i dalje traži žive svjedoke, spise kojima se može dokazati da su hercegovački franjevci

ubijeni iz mržnje prema vjeri te da su svoju smrt prihvatili na kršćanski način. Ovaj prvi dio je na samome kraju i čim uprava Provincije dade zeleno svjetlo, podnijet će se dokazi mjesnom biskupu te tada počinje biskupijska razina za proglašenje mučenicima pobijenih hercegovačkih franjevaca. U cijelom ovom postupku važan je vox populi ili glas puka. Između ostaloga, to znači da oni koji dožive milost po molitvi za zagovor pobijenih franjevaca ili dožive čudo o tome svjedoče. Inače, mnogi se vjernici svakodnevno mole na grobnici u samostanskoj crkvi gdje su pokopani posmrtni

ostatci 24 ubijena franjevca.

Kako se otkrivala istina o pobijenim hercegovačkim franjevcima, tako se otkrivala i istina o stradanju hrvatskog naroda, pa je fra Miljenko govorio i o nastanku Groblja mira, središnjeg spomen-središta hrvatskih žrtava u BiH. »Na početku smo otkrivali istinu i posmrtnu ostatke naše pobijene braće, ali su pobijeni vjerni članovi puka Božjega ostajali po strani jer zadatak Vicepostulatura nije brinuti se o njima. No, došli smo na namisao utemeljiti po pojedinim općinama neko povjerenstvo koje bi se time bavilo. Zamisao se lijepo razvijala

tako da smo napravili i koordinaciju tih povjerenstava, pokrenuli Groblje mira na Bilima te nastavili djelovati u Odjelu HNS-a za Drugi svjetski rat i poraće. Postavljajući one križeve na Groblju mira ujedno popisujemo pobijene tako da ćemo na kraju svega imati prilično točan broj koliko je Hrvata katolika tada ubijeno s ove strane granice gdje su kršteni.« Nastavio je: »Dodajmo još da smo do sada uspjeli ograditi taj prostor, sagraditi i posvetiti crkvu Sv. Josipu, postaviti i elektrificirati zvona, pokopati 154 posmrtna ostatka nepoznatih ubijenih, postaviti 227 križeva za crkvene i

2.120 križeva za civilne osobe... S radovima, naravno, nastavljamo i dalje tako da do kolovoza, kada se obilježava Europski dan sjećanja na žrtve totalitarizama (komunizma, nacionalsocijalizma i fašizma), namjeravamo postaviti još oko 5.000 križeva. Na dovršetku ovoga pothvata trebalo bi ih biti oko 50.000. Sve je najlakše pratiti preko portala grobljemira.info.«

Na kraju razgovora, fra Miljenko je uputio poruku čitateljima: »Neka naša najdublja molitva bude: "Bože, pokaži mi put". I taj put će se zacijelo pronaći. A budemo li mu crtali što nam i kako treba, piši propalo.« ✍

Misnim slavljem i polaganjem vijenaca odana počast stradalima na Podadrežnju

Podadražanj, 18. travnja 2022. (čitluk.ba) – Slavljenjem sv. mise i polaganjem vijenaca na Uskrsni je ponedjeljak petorici ubijenih hrvatskih časnika i dočasnika iz Drugoga svjetskoga rata na Podadrežnju odana zaslužena počast. Misno slavlje, u suslavlju sa župnikom župe Čerin fra Hrvojem Miletićem, predvodio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«. Nakon misnoga slavlja vijence na spomen obilježje položili su i svi jeće zapalili Marin Radišić, načelnik općine Čitluk, Predrag Smoljan, predsjednik OV Čitluk, predstavnici Udruge Hrvatske domovinske vojske 1941. – 1945., predstavnici udruga proisteklih iz Domovinskoga rata, predstavnici mjesne zajednice Donji Veliki Ograđenik i Mladeži OO HDZ-a BiH – Čitluk.

Predvođeci sv. misno slavlje na

mjestu gdje su petorica hrvatskih časnika i dočasnika ubijena fra Miljenko Stojić je naglasio kako su stradali položili svoje živote za slobodu te dodao tko je Hrvatima u njihovim preteškim trenucima uvijek pomagao. »Onaj tko je u tim teškim i preteškim vremenima pomogao Hrvatima bio je njegov Bog. Znao je taj naš brat Hrvat da bez njega ne će uspjeti. Othrvao se sirenskom zovu zmije iz Zemaljskoga raja i nije pokleknuo. Sačuvao je dom obasjan blagoslovom svoga Boga. Ne smijemo ovo nikada smetnuti s uma. Bog je zaista jedina naša baština, kako nas uči današnji psalam. Nije to nikakav novac za koji ćemo prodati sebe i svoje, nije to nikakva vlast i nazovi ugled u društvu. Nisu to ni raskalašene zabave i pjesme u danima Uskrsa po našim mjestima koje ne samo da nemaju nikakve veze

s našom vjerom nego ni s našom kulturom. Ima već četiri desetljeća kako nas Kraljica Mira neprestano uči zdravom ponašanju. Govori nam da se molimo, da uzmemo kunicu u ruke i pobijedit ćemo. Danas bismo mogli reći i da je Domovinski rat tomu primjer. Upamtimo dobro te naputke« poručio je u dijelu svoje današnje propovijedi fra Miljenko Stojić. U propovijedi je također poručio kako su pripadnici našega naroda »poškropljeni krvlju naših mučenika«, a dio propovijedi fra Miljenko je posvetio i podizanju spomen-križeva za hrvatske žrtve na Groblju mira. Istakao je žrtvu hercegovačkih franjevaca i kako je briga za pobijene vjerne članove puka Božjega izrasla iz traganja za pobijenim hercegovačkim franjevcima. »Nismo mi narod bez povijesti i sjećanja, mi smo narod obilježen mučeništvom i odlučnošću. Ne

može naše lice biti trka za novcem u ovom ili onom obliku, trka za ovomezaljskim dobitcima. Naše je lice briga za našu domovinu i za našega Boga. Tek smo tada pravi ljudi i tek tada možemo živjeti punim plućima. Križevi koji se postavljaju na Groblju mira bit će samo turistička zanimljivost ako ih ne budu pratile kolijevke u našim obiteljima. Od samoga udaranja u junačka hrvatska prsa nema ništa. Zakoni života su nepromjenjivi. Koga ima, njegova je i sadašnjost i budućnost, pa i prošlost«, naglasio je fra Miljenko.

Fra Hrvoje Miletić, župnik župe sv. Stjepana Prvomučenika – Čerin, nakon završetka sv. misnoga slavlja predvodio je molitvu za stradale Marka Stojića, Ivana Juričića – Ćurdu, Juru Dodiga, Franju Miloša i Ivana Miličevića – Milića. Okupljanje je završeno prigodnim druženjem. ✍

Stopama uporno prešućivanih hrvatskih žrtava

Široki Brijeg, 13. travnja 2022. (Anita Martinac / grobljemira.info) – Njegujući kulturu sjećanja i prisjećajući se prvih žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća Hrvatsko žrtvoslovno društvo (HŽD) iz Zagreba, Odjel HNS-a za Drugi svjetski rat i poraće (Odjel) i Središte HSK za istraživanje posljedica totalitarizama u BiH (SHSK) organizirali su hodočašće pod nazivom »*Stopama uporno prešućivanih hrvatskih žrtava u četrdesetim godinama XX. stoljeća*«.

Hodočasnici su 12. travnja položili vijence i upalili svijeće za nevine žrtve pred središnjim spomenikom u Ljubuškom, u Čapljini, u Strugama na groblju Gorica, na Radimlji u Stocu pred spomenikom na masovnoj grobnici, u Iličima (Mostar) na Bakšimu te na Širokom Brijegu.

Na svakom od posjećenih mjesta govorilo se o povijesnim činjenicama, zapisima svjedoka i plodovima istraživanja. Ispred HŽD-a nazočnima su se obratili Ante Beljo, predsjednik HŽD-a i tajnik Tanja Mikac Vidović, Anita Martinac, predsjednica SHSK i književnica, Stanislav Vukorep, Vesna Slobodan i Manuel Martinović, publicisti i istraživači. U navedenim mjestima događajima su također nazočili predstavnici općina i gradova, povjerenici za popis žrtava i grobišta Drugoga svjetskog rata i poraća te predstavnici udruga proisteklih iz Domovinskog rata.

Tako su u Ljubuškom uz nazočnost gradonačelnika Vedrana Markote, predsjednika Općinskog vijeća Tihomira Kvesića te ostalih predstavnika gradskih službi i predstavnika udruga, pred središnjim spomenikom na Trgu dr. Franje Tuđmana vijenac položili Ante Beljo, predsjednik HŽD-a

i Mile Pušić, voditelj Odjela. Molitvu je predvodio humački gvardijan fra Dario Dodig.

Nakon toga izaslanstvo je u Čapljini pred spomenikom Hrvatskoj slobodi i spomen pločama s popisom imena svih žrtava, položilo vijenac uz nazočnost općinskih predstavnika i povjerenika za popis žrtava u Čapljini Željka Sokola. Pred spomenikom se nazočnima obratio Stanislav Vukorep koji je iznio neke od plodova dugogodišnjeg istraživanja na temelju uzimanja iskaza preživjelih svjedoka te dosadašnjih objavljenih radova. Izaslanstvo je nakon toga posjetilo i groblje u Gorici Struge, gdje su se i dogodili prvi zločini nad nedužnim pučanstvom 13., 14. i 15. travnja 1941.

U Stocu je izaslanstvo dočekao gradonačelnik Stjepan Bošković

zajedno s predstavnicima gradskih službi, povjerenika i predstavnika udruga, a vijenac su položili Ante Beljo i Anita Martinac te Stjepan Bošković i Mile Pušić. Molitvu je predvodio župnik don Ljubo Planinić. Najavljena je i sv. misa zadušnica za sve žrtve jugokomunizma za 29. svibanj koja će biti upriličena upravo na Radimlji.

U tom razdoblju 1941. zločini su se dogodili i u Mostaru, točnije u Iličima i Cimu gdje je jugoslavenska vojska, sastavljane od Srba, pobila hrvatske civile. Također su tada spaljene kuće uz potresne prizore zločina. Položen je vijenac pred Gospinim kipom na Bakšimu gdje se nazočnima obratila Anita Martinac, Ante Beljo i Manuel Martinović, publicisti i istraživači.

Izaslanstvo je obišlo i Groblje mira

na Bilima, a nakon toga su se poklonili pobijenim franjevcima u ratnom skloništu kod Crkve Uznesenja BDM u Širokom Brijegu. Tu je molitvu predvodio fra Miljenko Stojić.

Ono što je važno istaknuti u prigodi posjećivanja ovih mjesta stradanja jest činjenica da se o ovim zločinima nedovoljno govori i piše. Stoga je upućen poziv javnosti da njeguje kulturu sjećanja sukladno Europskim konvencijama. Dostojno i civilizirano obilježavanje najmanja je zadovoljština koja se može učiniti te na ovaj način organizatori potiču na promišljanje o osjetljivim i kompleksnim pitanjima naše prošlosti kako bi sljedeći naraštaji mogli iz nje učiti i graditi suživot na temeljima demokracije i uvažavanja temeljnih ljudskih i nacionalnih prava. ✍

Biskup Komarica slavio sv. misu na Groblju mira na Bilima

Bile, 1. svibnja 2022. (ktabkbih.net) – U crkvi svetoga Josipa Radnika na Groblju Mira na Bilima, župa Goranci, u subotu 30. travnja slavljena je sv. misa u povodu blagdana svetog Josipa Radnika, suprotno tradicionalnom nadnevku 1. svibnja jer je tada blagoslov polja u Gorancima, objavljeno je na portalu grobljemira.info. Sv. misu je predvodio biskup banjolučki mons. Franjo Komarica, a sumisili su fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, don Pero Marić i don Vinko Puljić. Misno slavlje uveličali su svojim pjevanjem članovi zbora iz Knešpolja pod vodstvom profesora Marka Salavarde. Crkvu svetog Josipa Radnika 2016. blagoslovio je biskup mostarsko-duvanjski i trebinjsko-mrkanski mons. Ratko Perić na Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih režima.

Uz vjerne članove puka Božjega

sv. misi su nazočili i predstavnici Udruge »Mir« International, Odjela HNS-a za Drugi svjetski rat i poraće, kao i predstavnici općinskih povjerenstava za popise žrtava iz Drugoga svjetskog rata i poraća te predstavnici Središta HSK-a za istraživanje posljedica totalitarizma u BiH.

Predvođeci sv. misno slavlje, biskup Komarica je naglasio: »Nalazimo se na jedinstvenome spomen-mjestu "Groblju mira", koje je sama Božja providnost omogućila posluživši se ljubavlju, upornošću i slogom određenog broja plemenitih naših sunarodnjaka, suvremenika i sugrađana. Kao vjernici Isusa Krista, raspetog i uskrskog Spasitelja cijelog ljudskog roda, ne možemo se upravo na ovom mjestu ne podsjetiti na dramatičnu i upozoravajuću činjenicu da svako nepoštivanje Boga, Božjih prava i Božjih zapovijedi, i svako preziranje čovjeka

kao bogolikog stvorenja, i svako preziranje čudorednih zakona i obveza, koji su usađeni u narav svakog čovjeka, svaka primjena zakona jačega a ne pravde i prava – nužno vodi do užasnih, dalekosežnih posljedica, kako za ljude pojedince, tako i za cijeli narod i zemlju koju mu dodjeljuje Bog, Stvoritelj.« Nadalje je biskup Komarica istaknuo kako se žrtava spominjemo da one i njihove dramatične sudbine ne bi potpuno pale u zaborav: »Te nam žrtve poručuju da ih ne zaboravimo kako mi ne bismo potonuli u mrak potpunog zaborava kod budućih naraštaja našega naroda, kako im samo svjetlo naše ljubavi, snaga naše vjere i molitve mogu osvijetliti njihov grobni mrak. ... Nitko se ne treba plašiti istine. Bez objektivno utvrđene istine nema pomirenja među ljudima i narodima. Samo služeći zajedno istini, možemo nadvladati one nejasnoće, predrasude i

prepreke što su dijelile naše pretke jedne od drugih, a što se nažalost i danas događa. Žrtve rata i ratova, koje pripadaju našem hrvatskom narodu, nama su ostavile oporuku koju moramo sačuvati! Mi ne smijemo zaboraviti da nosimo odgovornost za naš narod; da blago naše svete vjere i kršćanstvom prožete naše kulture trebamo predati budućim pokoljenjima«, naglasio je biskup Komarica.

Na kraju sv. misnog slavlja biskup je zahvalio nazočnima s naglaskom na organizatore i one koji su usko vezani za projekt ovog spomen-središta. Kao znak zahvale biskupu fra Miljenko Stojić mu je predao prigodan dar, fotografiju autora Danijela Reze koji je uhvatio trenutak pretvorbe u sv. misi što ju je pokojni fra Ivan Ševo predvodio na Groblju mira prije dvije godine. Biskup je rado prihvatio ovu predivnu fotografiju na umjetničkom platnu u čijem je središtu kalež.

Okupljenom puku fra Miljenko Stojić je potom predstavio minijturnu maketu budućeg spomenika Pietà koji prikazuje Blaženu Djevicu Mariju kako u krilo prima mrtvo Isusovo tijelo. Taj će spomenik biti postavljen i blagoslovljen 1. studenoga na spomendan Svih svetih. Idući događaj na Groblju mira na Bilima je 15. svibnja, obilježavanje Blajburške tragedije. Toga dana će u 16.00 zazvoniti zvona s crkvice sv. Josipa.

Ovim misnim slavljem otvorena je sezona događanja na Groblju mira u duhu očuvanja prošlosti kako bi se na dostojan način njegovala žrtva i mučeništvo pobijene braće i sestara. ✍

Predstavljen glazbeni album **Pjesme o ljubavi**

Mostar, 7. svibnja 2022. (Lucijana Kožul) – Domoljubno-duhovni album *Pjesme o ljubavi*, izdan 2020. u kući Laudato iz Zagreba, predstavljen je 6. svibnja u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru. Lucija Zovko, kantautorica, nastupila je uz pratnju Simfonijskog orkestra Mostar, sedmeročlanoga rock sastava i tri prateća vokala pod ravnanjem maestra Damira Bunoze.

Gost koncerta bila je klapa Bratovština koja je s Lucijom uz zajedničku pjesmu »Pozdrav Majci« otpjevala i dvije klapske pjesme a cappella: »Loza u škripu« i »Omiška stina«. Izvedeno je svih deset pjesama s albuma među kojima je i »Pjesma o ljubavi« posvećena hercegovačkim fratrima koja je 2016. nagrađena na natječaju u sklopu Dana pobijenih hercegovačkih franjevacu što ih svake godine

priređuje Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« pod vodstvom fra Miljenka Stojića. Za ovu pjesmu snimljen je i objavljen glazbeni spot koji se odvija na Širokom Brijegu ispred crkve i u blizini mjesta gdje su pobijeni širokobriješki franjevci.

Autor svih pjesama je Lucijin suprug Stanko. Aranžmane za deset pjesama prilagodili su Saša Miočić i Damir Bunoza, a pjesma

»Memento« izvedena je uz pratnju Josipa Vukoje na klasičnoj gitari.

Cijelu ovu glazbenu večer usmjeravala je voditeljica Ana Marija Dedić. Program je obogaćen i s nekoliko djela hrvatskog domoljubnog pjesništva: Antuna Branka Šimića, Antuna Mladena Vranješa, don Petra Vuletića Šjora i Ilije Smiljanića. *Pjesme* je čitao prvak drame Hrvatskog narodnog kazališta u Mostaru Robert Pehar. ✍

Djelo o pobijenim hercegovačkim franjevcima predstavljeno u Zagrebu

Zagreb, 11. svibnja 2022. (fra Ante Bekavac) – U franjevačkom samostanu u zagrebačkoj je Dubravi u organizaciji franjevačkog samostana i Zavičajnoga kluba Široki Brijeg 10. svibnja održano predstavljanje knjige dr. Hrvoja Mandića *Hercegovačka franjevačka Provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću* koju je izdala kuća AGM iz Zagreba. Knjiga je plod desetljetnoga istraživanja problematike o hercegovačkim franjevcima u Drugome svjetskom ratu i poraću, koja je u svojem izvornom obliku bila doktorska disertacija, a sada je proširena novim spoznajama i uvidima. Predstavili su je akademik Željko Reiner, dopredsjednik Hrvatskoga sabora, prof. dr. sc. Damir Boras, rektor Sveučilišta u Zagrebu, i dr. sc. Mario Jareb s Hrvatskog instituta za povijest. Program je vodila Višnja Spajčić s Radiopostaje »Mir« Međugorje.

Na početku predstavljanja nazočne je u ime samostana pozdravio fra Ante Bekavac, vikar samostana, ističući radost i zahvalnost da pred sobom imamo sustavan znanstveni rad o složenoj temi ubojstva franjevaca u vremenu zlosilja Drugoga svjetskog rata i poraća. Vrijedno je znati cjelovitu istinu o nedužno

pobijenim hercegovačkim franjevcima, zločinu što ga je učinila jugokomunistička ideologija.

Rektor Boras, u predstavljanju je istaknuo svoju povezanost s franjevcima. Posebno mu je drago da je ova i ovakva knjiga ugledala svjetlo dana. Zatim je naglasio važnu ulogu franjevaca u Hercegovini, osobito na području odgoja i obrazovanja, ali i njihovu predanost radu za opće dobro. Čestitajući autoru knjige rektor Boras naglasio je da je vrijedno poticati istraživanja koja se odnose na ubojstva i stradanja nevinih ljudi.

Akademik Reiner u svom je predstavljanju govorio o vrijednosti otkrivanja zločina što ih je počinio jugokomunizam i ideologija koja je zatirala sve koji se na bilo koji način nisu uklapali u novi ideološki poredak. Istaknuo je zatim da je komunizam na našim prostorima počinio nebrojene zločine ne samo nad franjevcima i svećenicima nego i nad drugim nedužnim ljudima koji su mu smetali te da nikada nitko nije odgovarao za te zločine. Podsjetio je da istina uvijek pobjeđuje zlo i nasilje, kao i da svjetlo koje svijetli iz istine obasjava našu sadašnjost.

Dr. sc. Mario Jareb, mentor doktorskog rada dr. Mandića i

recenzent knjige, istaknuo je vrijednost ovoga djela kao jedinstvena pothvata u povijesti historiografije, ističući kako ova knjiga sustavno, znanstveno i činjenicama potkrijepljeno razotkriva desetljeća laži o nedužno pobijenim franjevcima. Njezina se vrijednost pokazuje u činjenici da imamo cjelovitu sliku o vremenu i okolnostima stradanja franjevaca, ali i o složenim geopolitičkim prilikama koje nadilaze uzak prostor Hercegovine, kao i nov politički sustav u kojem za slobodu vjere, Crkvu, duhovnost nije bilo mjesta. Naglasio je i da je narav komunizma u svojoj biti predstavljena kao jedna vrsta religije. U knjizi se nalazi složena analiza zbivanja unutar franjevačke zajednice u Hercegovini, kao i partizansko osvajanje samostana Širokog Brijega pod složenim vojnim, geopolitičkim okvirima.

Dr. Hrvoje Mandić, autor knjige, u svojem je obraćanju istaknuo zahvalnost, poglavito franjevcima koji su mu bili poticaj i nadahnuće. Zatim je zahvalio svim pomagačima u ostvarenju ovog složenog projekta koji je iziskivao vrijeme, prostor, ali i dostupne dokumente za demontažu dominantnog narativa laži nakon 1945. Istaknuo je ulogu

britanske vojske koja je sudjelovala u obuci partizana, kao i same vojne operacije što su se odvijale na području samostana Širokog Brijega. Istaknuo je da treba uložiti dodatni napor u daljnja istraživanja koja će dublje osvijetliti teško vrijeme jednog naroda u vohoru rata te da su hercegovački franjevci predstavljali stup i oslonac hrvatskom narodu u Hercegovini.

Bio je ovo veoma lijep akademski čin, ali još više poticaj da se ova knjiga počne čitati kako bismo se upoznali sa složenim prilikama jednog zlog i nasiljem nabijenog vremena te konkretnim osobama nasilnika i žrtava. Vrijeme je to u kojem su život izgubili nedužno pobijeni hercegovački franjevci, njih 66. Čini nam se važnim da imamo ovu knjigu i da iz nje učimo o činjenicama kako bi nas one povele prema istini koja uvijek oslobađa, daruje budućnost i nadu da svaka žrtva ima smisla i da nije uzaludna. Povijest ne možemo vratiti, ali ju možemo ispravno razumjeti i shvatiti. U tom smislu ova je knjiga dragocjena poglavito hercegovačkim franjevcima jer govori o vremenu traume, zločina, nasilja, mržnje iz Drugoga svjetskog rata i poraća prema njihovoj zajednici. ✍

Komemoracija za žrtve Bleiburga i križnog puta na Groblju mira

Bile, 15. svibnja 2022. (Marijana Tomašević / grobljemira.info) – Bleiburška tragedija zauvijek će ostati najveća rana u povijesti hrvatskoga naroda. Zbog toga je u spomen na sve nevine žrtve koje su jugokomunisti mučki ubili tijekom svibnja 1945., kao i mjesecima i godinama nakon toga, 15. svibnja na Groblju mira na Bilima u 16.00 sati upriličena komemoracija za žrtve Bleiburga i Križnoga puta.

Na početku u 16.00 sati zazvonila su zvona s crkvice sv. Josipa u spomen na sve hrvatske žrtve jer je u to naznačeno vrijeme počelo ubijanje na Bleiburgu. Komemoracija je započela uvodnom riječju voditeljice programa Marijane Tomašević i čitanjem ulomka iz jednog od brojnih svjedočanstava iz knjige Od Širokog

do Bleiburga i nazad autora Velimira Mabića, glavnog tajnika Odjela HNS-a za Drugi svjetski rat i porače. Nakon toga slijedilo je polaganje vijenaca i paljenje svijeća nazočnih izaslanstava, himna hrvatskoga naroda te molitva koju je predvodio fra Miljenko Stojić, povjerenik za hercegovačke biskupije Komisije HBK i BK BiH za hrvatski martirologij.

Nazočili su članovi raznih izaslanstava, općinskih povjerenstava za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskoga rata i porača te velik broj vjernog Božjeg puka. Prije i poslije komemoracije nazočni su palili svijeće za svoje najbliže čija se imena nalaze na postavljenim križevima, molili se za njih i za cjelokupni hrvatski narod. ✍

U Vitini slavljena sv. misa za sve stradale u minulim ratovima i poraču

Vitina, 16. svibnja 2022. (ljportal.com) – Župljani župe sv. Paškala Bajlonskog u Vitini 15. svibnja odali su počast žrtvama ratova i porača iz svoje župe tako što je u župnoj crkvi u sklopu 2. večeri trodnevnice slavljena sv. misa koju je predvodio vicepostulator fra Miljenko Stojić uz sumisništvo fra Željka Grubišića i fra Petra Ljubičića.

Vjernici su došli privučeni duhovnošću zaštitnika župe Sv. Paškala Bajlonskoga. On nije tražio ovozemaljske uspjehe, već one nebeske. Znao je da je sve na ovoj zemlji propadljivo, osim onoga dobra što

ga učinimo i što je jedina naša popudbina na onaj svijet. Ali isto tako došli su i zbog sjećanja na svoje pretke koji su ubijani za vrijeme Turske, u I. i II. svj. ratu, za vrijeme Prve i Druge Jugoslavije, u Domovinskom ratu, tijekom raznih buna i zlosilja. Pojednostavljeno rečeno mučili su se, krvarili da bismo mi danas uživali u slobodi, rečeno je na početku sv. mise.

U svojoj zanimljivoj propovijedi fra Miljenko je okupljenu puku objasnio kako su hercegovački franjevci, a među njima su petorica iz ove župe, ubijeni u Drugom svjetskom

ratu i poraču i oni ih učvršćuju u odluci da Boga ne izdaju ni po cijenu svoga života. Ako se budu toga držali, uvijek će biti pobjednici. Istakao je i sljedeće. »Poput Isusovih učenika sjećajmo se i mi svega što se dogodilo. Ne zbog toga da bismo jadikovali, već zbog toga što cijenimo svoju prošlost. Takva je kakva je, možemo je popraviti budemo li od sebe odbacili krivo ponašanje. To stoji u srži onoga našega pothvata gore na Bilima, pothvata Groblja mira. Želimo se kao zajednica, a ne samo kao pojedinci, sjećati onih koji su dali živote za našu slobodu. Zbog

toga im obitelji tu podižu križ s imenom i prezimenom, pale tu svijeće kao znak uskrsnuća, mole se za njih i za čitav naš hrvatski narod. Uvijek se pronade netko tko će darovati križ za one za koje nema tko to učiniti«, kazao je fra Miljenko. Poručio je: »Pođimo putem svojih predaka, sjećajmo ih se i molimo se za njihovu dušu. Pođimo putem svoje Kraljice Mira i budimo joj zahvalni na svemu. Tada će naš život procvjetati i više nikada ne ćemo izgovoriti da je težak, da nam nešto nedostaje. Bit će on lijep svijet grijan Božjom ljubavlju.« ✍

Vrgorac: Sv. misa zadušnica za ubijene svećenike i redovnike u Drugom svjetskom ratu i poraću

Vrgorac, 26. svibnja 2022. (ika.hkm.hr) – Misu zadušnicu za 13 ubijenih svećenika i redovnika u Biokovskom dekanatu sinoć, u srijedu 25. svibnja, u crkvi Navještenja BDM u Vrgorcu predvodio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« iz Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Ukupno 13 svećenika i redovnika za koje se slavila sv. misa zadušnica članovi su Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja (8), Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM (1) i Splitsko-Makarske nadbiskupije (4) koji su ili podrijetlom iz Biokovskog dekanata ili su za vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća na ovom području okrutno smaknuti. S predslaviteljem su suslavili fra Željko Štrbac, župnik Kozice i Zavojana, don Ivan Đonlić, župnik Stilja i Prapatnice, don Dražen Radman, župnik Dusine-Veliki Prolog, don Ante Bekavac, župnik Zagvozda, don Pavao Banić, župnik sv. Marka u Makarskoj i dekan makarskog dekanata te fra Josip Repeša, župnik Vrgorca i dekan Biokovskog dekanata.

Na početku misnoga slavlja dekan Biokovskog dekanata poime-nično je pročitao svih 13 svećenika i redovnika koji su, kako je rekao: krvlju rođenja ili krvlju mučeničke smrti postali dionici Biokovskog dekanata. Pri tome je istaknuo nadnevak i mjesto njihova rođenja, kao i nadnevak i mjesto smrti.

U propovijedi je fra Miljenko istaknuo: »Bog nas je jednoga dana stvorio na svoju sliku i priliku.

Zaželio je da to bude način našega života. Međutim, prvi ljudi su se polakomili, pokušali su biti kao Bog i sada nam je tako kako jest. Mučimo se da bismo u znoju lica svoga ponovno zaradili mjesto u Božjem kraljevstvu. Trenutna uljudba u kojoj živimo drukčije nam govori o nama samima. Ona kaže da smo središte svijeta, da nakon ovoga života nema ništa. Ponavlja nam ono što je zlo prišapnulo prvim ljudima u zemaljskom vrtu. I da je poslušamo? Isto su nam pokušavale uvaliti i zlosilne ideologije: nacionalsocijalizam, fašizam i jugokomunizam. Htjeli su skinuti Boga s nebesa, da bi onda neke između sebe proglasili bogovima. A mi bismo trebali šutjeti, gutati tu njihovu laž i klanjati im se očekujući mrvice s njihova stola!? Tko je zagrizao bačenu udicu završio je poput Adama i Eve, izgnani su iz zemaljskoga raja, odnosno izgnani su iz svoje Crkve, svoje domovine, svoga okružja. Mudar čovjek prozret će sve te stupice i kao izgrađena ličnost nastaviti dalje. Postat će zapravo svjetlo koje

će i drugima pokazivati put. Vidjeli smo to i na primjeru ovih svećenika i redovnika te vjernih članova puka Božjega zbog kojih smo se večeras skupili ovdje. ... Ovo nam sve pokazuje da i danas dobro treba paziti koje misli i stavove propuštamo u svoju nutrinu, jer ćemo na temelju njih oblikovati svoj život. Da bi nas u tome smeli, viču da pustimo prošlost kraju, idemo se okrenuti budućnosti. Ponovno je to sirenski poziv zla iz zemaljskoga vrta. Ne može se na temelju njihovih laži ništa izgraditi, kamo li sretna budućnost. Zbog toga trebamo spoznati tu laž, pa i svoju vlastitu ako je ima, te onda nastojati izgraditi i sadašnjost i budućnost. ... Bog je i u našim životima i u životu našega naroda učinio mnoga čuda. Svatko najbolje za sebe zna kada se i kako to dogodilo, a za naš narod znamo da se to dogodilo Domovinskim ratom. Izvojevali smo slobodu jer smo prepoznali zajedničku opasnost i zajedno joj se oduprijeli. Shvaćali smo da se možemo razlikovati u ovom i onom, ali smo uvijek pritom

hrvatski rodoljubi čije su ruke otvorene našem Bogu. ... Na nama je sada odgovornost baklju vjere i slobode predati budućim naraštajima. Nemojmo se tužiti na poteškoće. Uvijek će ih biti i uvijek će netko na njima dokazivati se tko je i što je. A mi ćemo tada biti gore na nebesima gdje je kraj naše ovozemaljske trke. Zaslužimo, dakle, ta nebesa svojim životom i radom.« Spomenuo je i žrtvu hercegovačkih franjevaca, posebno fra Maksimilijana Jurčića koji je ubijen u Vrgorcu. Dodao je i da se na Bilima pravi Memorijalni centar Groblje mira za sve žrtve Hrvate katolike krštene u BiH, da bismo tu zajednički molili se za njihovu dušu i napajali se njihovim primjerom.

Na kraju misnog slavlja dekan Biokovskog dekanata pozdravio je sve sudionike mise, zahvalio se na sudjelovanju i pozvao okupljene na molitvu za sve žrtve rata, s bilo koje strane sukoba, i za njihove krvnike za obraćenje.

Na sv. misi pjevanjem su sudjelovali i članovi župnog zbora župe Navještenja BDM u Vrgorcu. ✍

U Macelju **slavljena sv. misa zadušnica za žrtve križnoga puta**

Macelj, 5. lipnja 2022. (Lucijana Kožul) – Zagrebački pomoćni biskup Ivan Šaško u Macelju je 5. lipnja predvodio sveto misno slavlje u povodu 77. obljetnice maceljskih žrtava. Na sv. misi je sumislo više desetaka svećenika, među kojima je bio i fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, kao i izaslanstvo Memorijalnog centra Groblje mira.

Biskup je Šaško u svojoj propovijedi istaknuo sljedeće: »Mislili smo i nadali smo se, bilo nam je gotovo samo po sebi razumljivo da će, nakon teško stečene izvanjske slobode, hrvatsko društvo i država krenuti putem istine o događajima u Drugome svjetskom ratu i nakon njega. Međutim, to se nije

dogodilo. Sa žaljenjem treba reći da jedan naraštaj, onaj koji je proživio te patnje, nije dočekaو ljepotu i radost istine. Ipak, oni su nam ostavili dragocjenost svoga svjedočanstva, ne samo povijesnoga nego i vjerničkoga; iznimne snage i vrijednoga divljenja. Niti naraštaj kojemu ja pripadam to ne uspijeva. Štoviše, čini se da nazadujemo. To svjedoči teško razumljiv odnos prema žrtvama koje sažimaju imena "Bleiburške tragedije" i "Križnih putova". Više od trideset godina hrvatske državne vlasti do dana današnjega nisu pokazale da im je istinski stalo do tadašnjih hrvatskih žrtava, pa čak ni do pronađenih. ... Zar uistinu nemamo dovoljno hrabrosti ni snage govoriti jezikom koji oslobađa, jezikom istine? Onim

odnosom prema prošlosti kakav vidimo u životima apostola i svetih. Oni nam pokazuju koji je pristup ispravan i kako taj pristup otvara u budućnost – prepoznavanjem svojih pogrešaka, slabosti i nemogućnosti, zabluda i lutanja. To je pristup istinom. ... Bezbroj smo puta pozivani da zaboravimo prošlost. I svi koji su do sada pozivali i pozivaju da se okrenemo budućnosti, redom su nas okretali prema točno određenoj prošlosti, prema komunističkomu totalitarizmu, jer je to njihovo (jedino) vrijeme, jer u tome – s manjim doradama – vide i svoju i našu budućnost, razumljivo uvijek s nekim njihovim povlasticama. To se vrijeme ne može drukčije zaokružiti nego istinom koja, razumljivo, ima svoje društvene posljedice. Tko to

ne želi prihvatiti, hrvatskoj domovini ne otvara prostore boljitka.«

Macelj je inače najveće stratište komunističkih žrtava na području države Hrvatske. Procjenjuje se da je početkom lipnja 1945. u šumama na današnjoj granici Hrvatske i Slovenije stradalo između 12 i 13 tisuća žrtava komunističkog režima, a dosad je otkopano njih 1.247. Po 21 žrtvi iz reda crkvene hijerarhije ubijenoj na jednom mjestu Macelj je ujedno najuzvišenije žrtvoslovno mjesto za sve katoličke vjernike u Hrvatskoj i BiH. Ovdje se nalaze i posmrtni ostatci trojice hercegovačkih franjevacu: fra Metoda Puljića, fra Darinka Mikulića i fra Julijana Petrovića. Zajedno s drugima pokopani su 2005. u grobnicu kraj crkve Muke Isusove u Macelju. ✍

U Ružićima **slavljena sv. misa zadušnica za pobijeni puk i franjevence**

Ružići, 22. lipnja 2022. (grudeonline.info) – Prvi dan trodnevice u Ružićima u čast sv. Ivana Krstiteља započeo je 21. lipnja molitvom pred kipom sv. Ivana, euharistijskim slavljem te na koncu klanjanjem pred Presvetim Oltarskim Sakramentom. Sv. misu predvodio je fra Miljenko Stojić, a sumisio je župnik fra Tomislav Jelić. Fra Miljenko je inače vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«. Sv. misa služena je u sjećanje na sve žrtve rata i poraća iz župe Ružići uključujući

fra Zdenka Zupca, župnika kojeg su jugokomunisti odveli iz ove župe i ubili, te fra Maksimilijana Jurčića, rodом iz ove župe, a ubijena u Vrgorcu.

Na početku misnoga slavlja fra Miljenko se spomenuo svih žrtava uspoređivši ih sa sv. Ivanom Krstiteљem. Sv. Ivan je dao svoj život za svoju vjeru, a mogao je izabrati lakši put. No, danas onda ne bismo imali takvog velikog svetca i zagovornika na nebu. Isto je s našim žrtvama rata koje se nisu pokorile jugokomunistima, nego su se

borile za svoju slobodu.

U svojoj propovijedi fra Miljenko je ispričao priču o dobru i zlu zaključivši kako je zlo nedostatak dobra u našem životu, nedostatak Božje ljubavi u našim srcima i da smo za to samo mi krivi, a ne Bog. Upravo se to događalo i s onima koji su odgovorni za brojne žrtve kojih se spominjemo. Razum im je bio pomućen i otišli su na krivu stranu. Sva ona događanja u našoj povijesti s mnoštvom žrtava mogli bismo nazvati hrvatskim križnim putem pa tako imamo Udbinu, Bleiburg, srednju

Bosnu, Zagreb, Vukovar, Široki Brijeg, Ružiće i mnoge druge... Jedan od pothvata u spomen na sve žrtve i mjesta stradanja je Groblje mira. Nalazi se na planinskoj zaravni Bile između Širokog Brijega i Mostara. Mjesto je to na kojem se podižu križevi za svaku pojedinu žrtvu, pa tako i za one iz Ružića i područja Gruda. Smisao ovoga groblja jest da ne dopustimo da nas protivnici izbrišu s lica zemlje, kazao je fra Miljenko. Na kraju se posebno prisjetio fra Maksimilijana Jurčića i fra Zdenka Zupca. ✍

Uočnica svetome Ivanu Krstitelju u Roškome Polju

Roško Polje, 23. lipnja 2022. (Ivana Ćurić / tomlavcity.com) – U Roškom je Polju upriličena svečana uočnica velikoj proslavi roškoga zaštitnika svetoga Ivana Krstitelja.

»Dok lutamo ovozemaljskim stazama svoji smo onda kada znamo gdje je naš izvor. Sveti Ivan Krstitelj neprestano je to govorio i svojim nasljednicima i svojim slušateljima. Želio im je otvoriti oči tijela i oči srca, nije ih silom na to tjerao već snagom svoje riječi«, kazao je večerašnji predvoditelj misnoga slavlja fra

Miljenko Stojić. »U pustinjama vjerojatno nismo bili, ali smo ih vidjeli u medijima, plaše nas, ne sviđaju nam se i ne znamo kako bismo živjeli u njima. Znamo da je u jednoj takvoj pustinji svoje dane provodio sveti Ivan Krstitelj i u njoj je pomagao drugima. Prije toga on je izgradio svoj odnos s Bogom, njemu je povjerovao i nestalo je duhovne pustinje i nastala je stabilna oaza. Svoje duhovno bogatstvo ne smijemo čuvati za sebe nego ga širiti dalje, jer tek tada osjećamo puninu i kao ljudi i kao

kršćani«, između ostaloga je kazao u svojoj nadahutoj propovijedi u kojoj je podsjetio da nikada ne smijemo zaboraviti žrtvu svojih predaka kao i Božju pomoć kroz našu povijest. »U kršćanskoj duhovnosti do dana današnjega mučeništvo je na najvišoj razini. Kršćani su od samoga početka popisivali svoje mučenike. Ni vas ovdje život nije mazio. Mučeničkom krvlju zalijevali ste biljku svoje vjere i svoga domoljublja. Poimence se spomenimo danas dvojice od svih vaših ubijenih: fra Filipa Gašpara i

fra Jakova Križića koje su ubili jugokomunisti«, podsjetio je večerašnji propovjednik.

Roški župnik fra Jozo Radoš Đoka zahvalio je fra Miljenku na poticajnim i ohrabrujućim riječima, ali i na društvenu zalaganju kako bi se očuvala povijesna istina.

Tradicionalno, nakon misnoga slavlja procesija s kipom svetoga Ivana Krstitelja pobožno se uputila prema groblju gdje je uz prigodnu molitvu zapaljen velik svitnjak u čast moćnom nebeskom zaštitniku. ✍

Pismo

Fra Dominiku Mandiću*

Piše: **fra Jerko Mihaljević****

Ono što ste poslali za provinciju, bit će dosta za obične potrebe njima dolje za godinu dana. Ovdje ima u školi 11 klerika i nešto drugih svećenika. Svi smo dobro osigurani i ne treba nam izvana pomoć za godinu dana.

Na popravku porušenih i oštećenih zgrada ne može se ništa raditi, jer nema ni materijala ni radne snage. Jedino je popravljena crkva u Mostaru i neki drugi manji popravci na drugim zgradama. Glavne zgrade ne mogu se popravljati. Gimnaziju, u kojoj je srednji dio izgorio, ne može se popravljati radi nestašice drveta. I tako dalje.

Stanje naših zgrada je ovako: U Tomislavgradu crkva potpuno uništena iz zraka, samostan dobro oštećen, možda 40%. Na Humcu: sjemenište uništeno iz zraka, zidovi se još nekako drže, novi samostan izgorio, stari djelomično izgorio, djelomično oštećen, crkva nešto oštećena. Š. B.: u gimnazije srednji dio izgorio, ostali dijelovi oštećeni iz zraka, možda bi se nešto dalo popraviti, crkva srednje oštećena, konvikt dobro oštećen iz zraka, samostan i sjemenište nešto oštećeni. Mostar: crkva oštećena iz zraka, iznova su srednju lađu pokrili tako da ne kapi, inače jako trošna, samostan srednje oštećen, ostale zgrade oštećene. Konjic: samostan dobro oštećen, crkva manje. I ostale zgrade po provinciji sve su oštećene više ili manje. U Jablanici je i crkva i kuća izgorjela. Inventar je u cijelju

JUGOKOMUNISTI SU ŠIROKOBRIJEŠKU KAMENU CRKVVU TOPNIŠTVOM POGODILI 296 PUTA HTIJUĆI JU SRUŠITI

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

** Nije se potpisao na kraju pisma, ali se kasnije saznalo da ga je pisao fra Jerko Mihaljević.

provinciji uništen. Na Š. B. nije ništa ostalo, doslovno ništa ni u samostanu ni u crkvi osim nešto kaleža. Odnoseno je s Brijega oko 400 samih kreveta, U pročelju crkve osim vrata i prozora eksplodiralo je 296 topovskih granata. Samo na tri mjesta unutra je otpao malter. Izbijeno je nekoliko čoša u sjevernom zvoniku.

Osobno stanje: Mostar: fra Leo Petrović, fra Grgo Vasilj, fra Jozo Bencun, fra Brno Smoljan, fra Rafo Prusina, fra Kažimir Bebek, fra Nenad Pehar, svi prve večeri odvedeni i u Neretvu bačeni. Na Gostuši ubijeni: fra Krešo Pandžić, fra Augustin Zubac, fra Rolando Zlopaša, fra Zvonko Grubišić i dva klerika Jurić i Sušac. Na Brijegu u skloništu, koje se nalazi ispod oraha pred samostanom, smrt su našli: fra Marko Barbarić, fra Stanko Kraljević, fra Ivo Slišković, fra Krsto Kraljević, fra Arkandeo Nuić, fra Borislav Pandžić, fra Dobroslav Šimović, fra Tadija Kožul, fra Žarko Leventić, te četiri klerika: Ivanković, Majić, Kosir i Radoš. Iz Izbična odvedeni, a za grob im se ne zna: fra Marko Dragičević, fra Nevenko Mandić i fra Bono Andačić. U Splitu ubijeni: fra Rade Vukšić, fra Fabijan Paponja, fra Andrija Jelčić, fra Bonifacije Majić, fra Leonardo Rupčić, fra Mariofil Sivrić, fra Fabijan Kordić i fra Melkior Prlić. U Kočerinu: fra Vale Zovko i fra Andrija Topić. Na drugim mjestima u Hercegovini: fra Petar Sesar, fra Ćiril Ivanković, fra Pile Gašpar, fra Jako Križić, fra Martin Sopta, fra Paško Martinac, fra Julije Kožul, fra Zdenko Zubac, fra Makso Jurčić, fra Slobodan Lončar, fra Stjepan Naletilić i fra Križan Galić. U Krapini: fra Metod Puljić, fra Darinko Mikulić i fra Julijan Petrović. U Sloveniji zarobljeni i skoro sigurno stradali, jer evo pola godine ništa se za njih ne čuje: fra Bono Jelavić, fra Bruno Adamčik, fra Branko Šušak, fra Anđelko Nuić, fra Tihomir Zubac, fra Dane Čolak, fra

Emil Stipić, fra Lujo Milićević i fra Svetislav Markotić. Ništa nismo čuli ni za Jenku Vasilja, a nismo čuli ni da je zarobljen. U Zagrebu osuđen na smrt fra Rade Glavaš, umro od meningitisa dobivenog u zatvoru fra Ante Majić. Dakle svega skoro 100% sigurno stradalih: svećenika 54, klerika 8 i tri brata laika. I još Jenko za kojega ništa ne znamo. U vojsci se nalaze tri svećenika: Bruno Raspudić, fra Krešo Jukić i fra Urban Pavković, te pet klerika: Sivrić, Knezović, Prlić, Vlašić i Čuturić. U zatvoru osuđen na tri godine prisilnoga rada fra Placid Pandžić, u istražnom zatvoru već 6 mjeseci fra Nikola Ivanković i fra Didak Ćorić, fra Mijo Čuić ima dva mjeseca, fra Vencel Kosir i fra Inocent Penavić ima 2-3 sedmice. Na slobodi u Jugoslaviji ima nas 82 svećenika (od ovoga 2 studenta teologije), 7 klerika teologije i 2 klerika gimnazijalca. Ne računam one u vojsci i zatvoru s njima nas ima 91 svećenik. U Mostaru su: fra Mate Čuturić, fra Krsto Ravlić, fra Ilija Rozić, fra Jerko Boras, fra Ante Jelavić, fra Gaudencije Ivančić, fra Bonicije Rupčić, fra Miroljub Skoko, fra Mladen Barbarić, fra Petar Bakula, fra Čedo Škrobo, fra Vinko Dragičević, fra Pile Sivrić, fra Pijo Nuić i fra Pavo Dragičević. Na Brijegu: fra Mirko Ćosić, fra Didak Burić, fra Mirko Magzan, fra Zlatko Ćorić. Na Humcu: fra Darinko Brkić, fr. Serafin Dodig, fr. Marinko Jelić, fr. Vid Čuljak i fr. Eugen Tomić. U Duvnu: fr. Sebastian Lesko, fr. Šimo Ančić i fr. David Zubac. U Slanom fr. Ivan Boras, Konjic fr. Svetozar Petric i fr. Blago Karačić, Čapljina fr. Vlado Vlašić, Čerin fr. Živko Martić i fr. Franjo Ivanković, Čitluk fr. Viktor Nuić i fr. Šelo Vasilj, Drinovci fr. Ratimir Kordić, Posušje fr. Nikola Hrkać, Blagaj fr. Honorije Čilić, Blizanci fr. Kamilo Milas i fr. Tomo Zubac, Bukovica fr. Velimir Šimić, Crnač fr. Lovro Babić, Glavatičevo --, Goranci fr. Rajko Radišić,

Gorica fr. Božo Bubalo, Gradnići fr. Vojislav i fr. Vice Skoko, Grljevići fr. Jure Zlopaša, Grude fr. Božidar Ćorić, Jablanica --, Izbično --, Klobuk fr. Drago Stojić, Kočerina --, Kongora fra Damjan Rozić, Ljuti Dolac ?, Međugorje fra Teofil Leko, Mostarski Gradac fra Zlatko Sivrić, Nevesinje --, Posuški Gradac fra Milivoj Bebek, Ploče fra Željko Zadro, Prisoje fra Karlo Grbavac, Rakitno fra Bogdan Ćubela, Rasno fra Tadija Beljan, Ružiči fra Jerko Karačić, Roško Polje fra Mutimir Ćorić, Seonica fra Klemo Doko, Šujica fra Andrija Šoljić, Tihaljina fra Marijan Zubac, Vitina fra Janko Bubalo i fra Stanko Vasilj, Veljaci --. Kako vidite, 6 je župa praznih. Neke radi malog broja katolika: Nevesinje i Glavatičevo; neke radi pomanjkanja stana: Jablanica, za Ljuti Dolac ne znam; druge po kazni, što su se slabo ponašali Kočerina. Izbično ne znam, Veljaci radi položaja. Drugi su svećenici po raznim mjestima.

Vaš brat Dragan je kod kuće živ i zdrav. Za Vladu se ne zna ništa. Mariofil je na planini s mnogim drugim. Nikolić je još u istražnom zatvoru.

Kod nas su prehrambene prilike dosta slabe. Ako ne bude pomoći od UNRE, slabo će svijet proći. Godina je bila očajna. Slabija nego 1917. Svijet se u svakome pogledu dobro drži. Vjerski život nije bio nikad na ovolikoj visini.

Dragi Bog poslao je veliku kušnju na sve nas. Svietni smo svojih prekršaja, ali se ufamo u veliko milosrđe Božje i zagovor novih mučenika, koji ne zaostaju ništa za prvim mučenicima. Možemo biti ponosni na naše žrtve, jer za neke sigurno znamo da su umrli kao pravi mučenici. Nitko nije pokolebao. U ostalome gleda se najviše na motiv. Mnogima je od preostalih žao što nisu i oni među onim izabranicima. Neka se vrši volja Božja.

Pribavite svakako nešto sukna i platna za sve provincije i gledajte nam poslati, U tome jako oskudijevamo. Ove patnje su nas sve ujedinile kao nikada prije. Nikad ovoj provinciji ne smijemo zaboravit usluge koje nam je ukazala. Primljeni smo kao prava braća. Dijelimo sve pa i zadnji komad kruha. Naši u provinciji jako slabo stoje sa prehranom. Osobito Mostar. Do novca im sada ne će biti. Ali se nema gdje kupiti. Naši su krajevi jako pusti. Stradalo je sve: ljudi, stoka, kuće, prava pustoš. Ljudi mnogo fali. Iz međugorske župe fali ih, kažu, do 500. Naravno nisu svi stradali, ali je većina. Tako je i u drugim župama.

Vaš kolega je otišao s gvardijanom na bolji zrak. Na putu mu je dobro bilo. Sada je putovanje mnogo nezgodnije nego prije.

Računajte da nam u provinciji treba na novo početi. Prikupljajte, koliko možete. Opominjite te tamo, da se vježbaju u poniznosti i da usvajaju više pravi redovnički duh nego znanje. Svaki će morati raditi za dvojicu. Neka to uvijek imaju na pameti i prema tome se izgrađuju.

Kod nas je sve skupo. Cijene su maksimirane, ali se po njima ne može ništa dobiti osim aprovizacije. Jedno kilo mesa prodaje se i po 100 din. Jedni obični kratki čarapi po 200 din. Jedna košulja do 1000 din. itd.

Nađite načina da nam javite ono o krunicama, i datum, kad ćemo ih početi moliti. Ako ste Vi što posebno o ovome pisali provincijalu, naravno da ovo odpada. Ja računam sa stvarima, kako su meni poznate. Možda Vi imate drugi način.

Preporučujući se u svete molitve Vas i svu braću mnogo pozdravlja sinovski Vam odani Vaš. Za svaku sigurnost ne podpisujem se. Vi ćete po sadržaju poznati tko Vam piše.

Zagreb, 11. XI. 1945. ✍

Predstavka mostarsko-duvanjskoga biskupa Petra Čule Komisiji za vjerska pitanja BiH*

Ovaj Ordinarijat primio je dopis Naslova od 4. jula 1947., br. 65., u kome stoji ovo: »Zemaljska Komisija BiH... zatražila je od Naslova da joj pošalje tabelarni pregled cjelokupnog sveštenstva sa teritorija Franjevačkog provincijalata hercegovačkoga...«.

Kako je Franjevački provincijalat jedno, a Biskupski ordinarijat drugo, to smatramo da je gornji dopis upućen na krivu adresu.

Ali i neovisno od toga mi možemo i ovdje ponoviti samo prijašnju konstataciju, da naime Ordinarijat nije dužan slati Naslovu nikakvih tabelarnih iskaza o sveštenstvu, jedno – jer je kod nas Crkva rastavljena od države, a drugo, što je ova biskupija izišla iz rata samo sa jednom trećinom svoga predratnog personalnog efektiva, tako da usljed pomanjkanja personala Ordinarijat ne može imati nijednog jedinoga svećenika koji bi se isključivo mogao posvetiti samo kancelarijskim poslovima, stoga je sam potpisani biskup prisiljen lično većinu akata ne samo rješavati nego i na pisačkoj mašini otkucavati. A Naslov ne će valjda od jednoga biskupa tražiti da postane njihov pisar, jer to i ne dolikuje, a biskup nema ni vremena za takvo pisanje radi prešnjih poslova svoje apostolske službe.

U svom citiranom dopisu Naslov ističe da je tabelarni iskaz sveštenstva poželjan i obzirom na davanje pomoći od strane vlade NR BiH. Ordinarijat je zahvalan vladi naše Federalne Republike na toj brizi za kler. Zahvalni smo također i toj Vjerskoj komisiji, jer smatramo da

je inicijativa u toj stvari potekla s njezine strane.

Ali kolikogod bila materijalna situacija klera prekarna, krivo bi imao tko misli da je tu glavni problem. Ima drugih pitanja daleko prećih i važnijih. I Ordinarijat bi bio posebno zahvalan toj Vjerskoj komisiji kad bi svratila pažnju mjerodavnim baš na ta pitanja i pokušala naći za njih jedno zadovoljavajuće rješenje. Da nabrojimo nekoliko tih pitanja.

1. – Ove godine po prvi put bile su zabranjene tradicionalne vjerske procesije na teritoriju BiH. Razloga toj zabrani ne znamo. Na teritoriju Republike Hrvatske one su se i ove godine nesmetano odvijale, a kod nas su bile zabranjene, a ipak je BiH isto tako sastavni dio FNRJ kao i Hrvatska.

2. – U Hrvatskoj su također dozvoljena sjemeništa za odgoj klera, i to ne samo bogoslovna nego i dječjačka. Kod nas u BiH to međutim nije slučaj.

3. – U Hrvatskoj se također vjeroobuka po školama mnogo slobodnije vrši nego kod nas. Na teritoriju ove biskupije ne predaje se vjeronauk u nijednoj srednjoj školi. Isto vrijedi i za više nego polovicu osnovnih škola, premda su se svagdje roditelji stopostotno izjasnili za vjeronauk.

4. – U Hrvatskoj također i u pogledu župskih matičnih knjiga vlada veća sloboda nego kod nas u BiH, premda bi čovjek obratno očekivao, jer su matice u BiH uvijek bile isključivo crkvena ustanova, dok su u Hrvatskoj bile mješovita karaktera, t.j. ravnale su se ne samo po crkvenim

kanonskim propisima nego također i po državnim.

Sa 9. maja 1946. imale su biti u cijeloj državi zaključene sve župske matice. Prigodom zaključenja u mnogim matičnim knjigama ostalo je puno neispisana prostora. U Hrvatskoj je dozvoljeno u taj prazni prostor vršiti nove upise, samo što ti upisi poslije 9. maja 1946. nemaju više državno-pravne vrijednosti, dok je kod nas svako daljne upisivanje u zaključene župske matice

zabranjeno, pa makar u matici do 9. maja 1946. bila ispunjena samo jedna stranica, a sve ostalo bilo još prazno – i ne samo da je svako daljne upisivanje u prazne matice zabranjeno, nego se i župnici, koji su i u dobroj vjeri nešto u matice naknadno unijeli, za to visokim globama kažnjavaju. Takav je bio slučaj u Čapljini gdje je župnik kažnjen sa 3.000 dinara globe. Župniku u Čapljini istom je u augustu 1946. srez preko državnog matičara javio

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

da ne smije više ništa naknadno u matice unositi i župnik je odmah poslušao i strogo se te naredbe držao, što je i na sudu konstatirao, ali ga je ipak sud na globu osudio, jer je u međuvremenu od 9. maja pa do augusta, kad mu je državni matičar odnosni nalog uručio, ipak nešto u najboljoj vjeri u matice unosio. Više je nego evidentno da kod župnika nije postojao nikakav »dolus«. Ako ima u tom slučaju nečije krivnje, onda je kriv samo srez odnosno državni matičar što nije u maju mjesto u augustu dostavio župniku odnosni nalog. Ako bi dakle državna pomoć svećenstvu imala tu svrhu da svećenici njome plaćaju globe radi matica, onda je ta pomoć bespredmetna!

5. – Od januara pa do marta 1947. bili su iseljeni svi franjevci iz samostana Široki Brijeg i preseljeni u Mostar. Za vrijeme njihove

odsutnosti spaljene su u širokobriješkom samostanu župske matice, pa i privatne knjige pojedinih članova samostana i učinjeno štete najmanje pola milijuna dinara. Ordinarijatu nije poznato da je povodom ovoga slučaja vođena isto onako rigorozna istraga kao što se vodi proti župnicima ako su slučajno, ne predviđajući naknadnog tumačenja dvojbena zakona, nešto ubilježili u matice poslije 9. maja 1946., koje su NB vlasništvo Crkve!*

6. – Posebno poglavlje čine časne sestre. Prema njima pojedine lokalne vlasti, sigurno bez znanja Visoke Vlade, postupaju kojekako. Tako u Ljubuškom, gdje je u zgradi sestara milosrdnica smještena gimnazija i dječjački internat, ove se godine dogodilo da su đaci internata u više navrata tvorno napadali časne sestre u njihovim vlastitim i vrlo skućenim prostorijama tukući

ih šakama, nogama, te povaljujući ih na zemlju i pritom daveći ih i skidajući im koprene s glave etc., etc. Kod tih napadaja polupali su đaci i jedan kip Majke Božje, razbili su u kapelici jednu sliku križnoga puta, poderali misnu knjigu i napravili drugih šteta,

U Mostaru se pak događa da se u samostanima časni sestara često vrše racije i to uvijek noću, kad su sve sestre već u krevetu. Jednom zgodom bilo je to čak i u dva sata poslije ponoći. Te se racije vrše bez pismenoga naloga i bez pratnje bilo kojeg člana kvartovskog odbora. Kolika je to duševna tortura za sestre da im noću ulaze muškarci u njihove spavaće sobice i da se pred njima moraju dizati iz kreveta i oblačiti! Jednom je primijećeno da je organ, koji je vršio pretrase sestara, bio i pri piću, pa čovjek i nehotice dobiva dojam da pojedini organi

vlasti vrše te noćne premetačine kod sestara kao za neku rasonodu, kad se u sitne sate iz gostione vraćaju kućama.

Čak ima i takvih slučajeva, gdje se na pojedine mlade sestre vrši pritisak da bi se skinule i napustile redovnički život.

Sve ove ovdje nabrojene pojave nisu u skladu sa zakonom i više je nego očito da se one zbivaju bez znanja centralnih vlasti naše Republike. Stoga bi Vjerska komisija stekla velikih zasluga za opće dobro ako bi svojski poradila na uklanjanju ovakvih i njima sličnih pojava koje samo ometaju sređivanje naših unutarnjih prilika.

Time bi Vjerska komisija također uvelike zadužila i naše crkvene vlasti koje bi onda i sa svoje strane učinile sve, pa i ono što nisu dužne, da udovolje željama te Vjerske komisije.

Miroslav Akmadža, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak II. 1953. – 1960.*, str. 753. – 754. ✍

** Usp. fra Vencel Kosir, »Žalba na kaznu zbog vođenja matica«, *Stopama pobijenih*, VIII, 1 (14), Široki Brijeg, 2015., str. 28. – 29.

Izjava*

Piše: **fra Vendelin Karačić**

Nakon povratka iz Mostara, gdje su širokobriješki fratri bili protjerani u veljači 1947. – prema kazivanjima fra Vojislava Mikulića s kojim sam više od deset godina živio u samostanskoj obitelji na Širokom Brijegu – zatekli su lomaču ispred samostana na kojoj su se još dimili ostatci spaljenih matičnih knjiga. Nekoliko ugaraka i razbacanih listova fra Vojislav je spasio, ali su oni kasnije iz Župnog ureda netragom nestali. Što nije posve izgorjelo ili uništeno fra Vojislav je prepisao u neku svoju teku, a god. 1968. ili 1969. fra Bosiljko Vukojević, ondašnji gvardijan,

prepisao je to u zaseban svezak koji se, s manjim ili većim prekidima, odnosi na razdoblje od 23. siječnja 1805. do 13. prosinca 1908.

Prije Drugoga svjetskog rata fra Vojislav je za svoj istraživački pothvat djelomice prepisao matičnu knjigu umrlih, točnije: samo lijeve stranice s upisima od god. 1898. do 1938. U zaseban svezak prepisane su god. 1968. ili 1969. Izvorni svezak je spaljen.

Fra Blago Karačić i još dva-tri fratra više su puta pripovjedili da su godine 1965. u noći u Župnom uredu zatekli člana Komunističke partije s džepnom svjetiljkom u ruci, ali se nisu usudili pitati ga što

je ondje tražio. Sam im je rekao da nije tražio novac i da fratri ne će imati posljedica od njegova potajnog ulaska u Župni ured. U vrijeme nedopuštenog ulaska bio je otvoren prozor koji je imao rešetke i odrastao se čovjek kroza nje nije mogao provući te su fratri pretpostavili da je partijski aktivist pribavio ključ i bez tragova nasilna ulaska uspio ući u prostoriju.

Provalnik je bio obiteljski čovjek i vjerojatno ucijenjen. Zamolio je fratre da ga zbog njegove obitelji nikome ne prokažu. Kad sam svome stricu fra Blagi – jer mi je i on o tome pričao – rekao da će svatko tko čuje tu priču pomisliti da se

radi o nekome od fratarske rodbine ili svojte, kazao mi je ime čovjeka kojega su zatekli u Župnom uredu. Doista on nije ni u kakvoj rodbinskoj vezi s bilo kojim fratrom.

I u ovoj izjavi prešućujem ime toga već pokojnoga vinovnika radi duševnoga mira njegove pobožne supruge i njegove djece. Osim toga, taj je čovjek gotovo redovito dolazio na nedjeljnu misu od moga dolaska na Široki Brijeg u lipnju 1968.

Istinitost gore navedenih činjenica potvrđujem s punom odgovornošću pred Bogom i ljudima.

Mir i dobro!

Na Širokom Brijegu,
16. listopada 2012. ✍

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

Književnim i domoljubnim djelovanjem obilježili su svoje vrijeme

Fra Radoslav Glavaš i Mile Budak – dvije hrvatske književne sudbine

Jugokomunisti su ih jednostavno zatukli

Piše: **Mate Kovačević**

U radu je prikazan odnos auktora – prozaika i romanopisca Mile Budaka i njegova kritičara fra Andrije Radoslava Glavaša kroz kritičarevu teoriju i auktoraovo djelo, što je, u sklopu rata protiv hrvatske kulture, znatnim djelom utjecalo i na fizičku sudbinu obojice auktora, a potom i njihovih književnih djela.

Ključne riječi: *Glavaš, Budak, kritika, roman, smaknuće, hrvatska književnost, narod, komunisti, pravaši, Budakovo razdoblje, mučenici*

Uvod

Dva velika hrvatska pera – nezaobilazan pripovjedač, genijalan romanopisac i hrvatski mučenik Mile Budak, bez kojega je nezamisliva povijest hrvatske književnosti 20. stoljeća, kritičarski odgovor pronašao je u napisima fra Radoslava Glavaša, najagilnijega, najbistrijega i najboljega hrvatskoga književnog kritičara u razdoblju 1930. – 1945. Glavaš je svoju kritiku temeljio na vrijednosnim estetskim načelima, a hrvatsku je književnost gledao i kao izraz umjetničke duše hrvatskoga naroda, upravo ono što je u svojim proznim djelima netendenciozno tkao književnik Mile Budak, ispisavši tako jedne od najljepših stranica hrvatske proze. Tu je prozu, ne bez uočavanja pojedinih slabosti, vrhunski prepoznavao fra Radoslav Glavaš potpisujući se pseudonimom A. R. Buerov.

Premda im je bio različit životni put, mučenička ih je smrt, naravno uz izvanredna književna ostvarenja, povezala u zajedničku hrvatsku žrtvu iz koje će, kako je proročki i za pobijene širokobriješke fratre pisao Glavaš, biti prinos više u žrtvama hrvatskoga naroda za životnu opstojnost i državnu nezavisnost, a iz »grobišta poklanih franjevaca na Širokom Brijegu bit će trajan narodni spomenik i ujedno divna žrtva za vjeru i narod«.

Jednako tako velik spomenik sve više izrasta i iz smaknutih velikana hrvatskoga pera Mile Budaka i fra Radoslava Glavaša!

Životopis fra Radoslava Glavaša

Pišući natuknicu za Leksikon pisaca Jugoslavije¹, fra Andrija Nikić bilježi kako je fra Radoslav, krsnim imenom Andrija, rođen 29. listopada 1909. u Drinovcima. Tu je pohađao i osnovnu školu, a gimnaziju je završio na Širokom Brijegu. U franjevački red stupio je 29. lipnja 1927. na Humcu. Bogosloviju je studirao u Mostaru (1930. – 1932.) i Lilleu (1932. – 1934.), a hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1935. – 1939.). Za svećenika je zaređen 16. srpnja 1933. u Fontenayu u Francuskoj. Na Širokom je Brijegu godine 1934. i 1935. bio kapelan, a od 1939. do

¹ *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II., Đ-J, Matica srpska, Novi Sad, 1979., str. 230. – 231.

1941. profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji.

Od svibnja 1941. do svibnja 1945. u Zagrebu je radio kao načelnik Odjela za bogoštovlje, koje je u početku bilo u sastavu Ministarstva bogoštovlja i nastave, a od 24. lipnja 1941. u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. U tu ga je službu pozvao tadašnji ministar bogoštovlja Mile Budak.

Glavaš je 1942. dovršio i obranio doktorsku raspravu »Jakša Čedomil, osnivač moderne hrvatske kritike«. Do kraja rata ostao je na svojoj dužnosti u Ministarstvu, a posljednji njegov objavljen spis jest vijest o partizanskom zločinu 7. veljače 1945. na Širokom Brijegu, koja je potkraj travnja 1945. objavljena u dnevnom listu *Novine* pod naslovom »Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu«.

Partizani su ga smaknuli 27. svibnja 1945. u Zagrebu, a tek su ga dva tjedna poslije, 14. lipnja 1945., osudili na smrt. Nikić to potvrđuje vlastitim istraživanjem podsjetivši kako je istražujući 1971. dokumentaciju u Vojno istorijskom institutu u Beogradu, saznao »od ovlaštenog majora, da je

prvih poratnih dana 1945. došla delegacija iz Londona. Kad je saznala za brojne likvidacije u Sloveniji i Hrvatskoj, upozorila je jugoslavensku vlast da je potrebno osude na smrt popratiti pismenom dokumentacijom. Tada su komunisti, napominje Nikić, formirali pojedine komisije, koje su prikupljale podatke o likvidiranim neprijateljima i sastavljali dokumentaciju o sudskim procesima koji u stvari nisu ni postojali, nego su naknadno konstruirani.

Vjerojatno je u to vrijeme 14. lipnja 1945. nastao i arhivski zapis o suđenju dr. Radoslavu Glavašu i drugim osobama koje su minulih dana ubijene na dosad nepoznatim mjestima u Zagrebu.² Nikićevo svjedočanstvo, uz napomenu i da su od pojedinih dužnosnika NDH izjave izvlačene mučenjem i pod pritiskom, iznimno je važno za naše povjesničare koji, na žalost, znatnim dijelom jugoslavenskim komunističkim izvorima prilaze kao primarnoj historiografskoj građi ne vodeći pritom brigu da su krivotvorenjem izvora komunisti nastojali krivotvoriti cjelokupnu povijest, pa i budućnost.

Nikić je smatrao da je Glavaš, ili kako se potpisivao A. R. Buerov, spadao među najistaknutije hrvatske književne kritičare od 1930. do 1945., kojeg su komunisti smaknuli u naponu snage.³

Pišući o Glavašu, drugi istraživač fra Robert Jolić napominje kako je u provoj Paveličevoj vladi Budak postao ministrom bogoštovlja i nastave. »Zacijelo se Glavaš s Budakom upoznao za vrijeme svoga četverogodišnjega studija u Zagrebu (1935. –39.)«, napomenuo je ustvrdivši kako je pisao vrlo pohvalne kritike o Budaku pa ne bi trebala čuditi molba koju je samo mjesec dana nakon uspostave NDH ministar Mile Budak uputio provincijalu hercegovačkih franjevacu fra Krešimiru Pandžiću o tome da je Glavaš potreban Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Zagrebu.⁴ Ne bih se složio s Jolićevom tvrdnjom da je Glavaša ministar Budak pozvao u ministarstvo zato što je on pisao pohvalne kritike. Najprije nije točna tvrdnja o pohvalnim, nego o iznimno analitičnim i oštromnim kritikama u kojima Glavaš nije izbjegavao istaknuti nedostatke što ih je uočavao. Odnos kritičara Glavaša i autora Budaka znatno je složeniji i ne može se svoditi samo na pohvalu Budakovim djelima.

Glavaša je opisala i Ruža Bajurin u *Hrvatskoj reviji* kao čovjeka koji se nasmijsano diže i vatreno diskutira u seminaru prof. Antuna Barca. »Njegovu riječ u diskusijama o hrvatskoj modernoj književnosti svi smo mi studenti napeto očekivali i pratili s oduševljenjem. Andrija Glavaš je materijal uvijek do u tančine poznavao, a stajao je na izrazito antimarksističkom stanovištu. Zbog toga se i strastveno grabio u koštac s Dvoržakom i Čubelićem, predstavnicima "crvenih" na zagrebačkom Sveučilištu malo prije početka Drugog svjetskog rata. Glavaš je bio i odličan govornik, a njegov savršeni hrvatski jezik donosio je šum naših rijeka, snagu i ljepotu njegovih ponosnih hercegovačkih planina. Bio je čovjek velike kulture, čvrstih principa, a uz to jednostavan i pristupačan. Upoznavajući svoje učenike s ljepotom hrvatske

² Andrija Nikić, »Dr. fra Radoslav Glavaš«, *Kršni zavičaj*, Godina 39., broj 41., Humac, 2008. str. 134. – 136.

³ A. Nikić, »Dr. fra Radoslav Glavaš«, *Kršni zavičaj*, Godina 39., broj 41., Humac, 2008. str. 134.

⁴ Fra Robert Jolić, »Fra Radoslav Glavaš (1909. – 1945.)«, *Hercegovina Franciscana*, Godina IV, broj 4, Mostar, 2008., str. 202.

književnosti, Glavaš je ujedno razvijao ljubav prema hrvatstvu uopće.«⁵

Četvrti auktor koji je iscrpnije pisao o književnom radu fra Radoslava Glavaša je Branimir Donat koji je pošast hrvatske smrti, u kojoj su masovno poslije svršetka rata stradali hrvatski ljudi, a među njima i svećenik te književni kritičar Glavaš, zapisao kako »umjesto da prestane kucati na vrata jer je Drugi svjetski rat u Europi završio već 9. svibnja, hrvatska smrt upravo tih dana je s novom žestinom opet zveknula zvekirom na vrata mnogih koji nisu napustili Zagreb duboko uvjereni da se nisu ogriješili ni o kakve moralne zasade i da pripadaju među pravednike i nedužne.«⁶ Donat tvrdi kako su ubojstva hrvatskih intelektualaca i svih protivnika komunizma i Jugoslavije započela ranije, još prije svršetka rata. Sustavno vođen proces zatora započeo je masovnim zločinom i osvetničkim pohodom na Široki Brijeg te hajkom koja se isprva vodila u Hercegovini, ali je potom zahvatila i sve dijelove bivše Jugoslavije ostavivši iza sebe more neznanih humaka, nekoliko velikih političkih procesa, monstruoznu osudu nadbiskupa Stepinca i polustoljetnu anatemu Katoličke Crkve u Hrvata.⁷

Kritičarsku žicu fra Radoslava Glavaša i rijetko izoštrano oko za književnu ljepotu i vrijednost Donat je ocijenio kako je on pišući o odnosu hrvatske književnosti i pravaša dotakao zlatnu žilu hrvatskoga oporbenjaštva, a neskriveno udivljenje za djelo Ante Kovačića pokazuje ne samo njegovu kritičku širinu nego čak i vidovitost, jer način na koji afirmira roman *U registraturi* bio je daleko ispred onoga što je u tom djelu vidjela većina književnih kritičara. Ono što su drugi smatrali iskazom trivijalnoga ukusa pisca i njegov danak trećerazrednoj književnosti Glavaš gleda mnogo kompleksnije i vidovitije, možemo slobodno bez pretjerivanja reći modernije.⁸

Fra Radoslav Glavaš bio je profesor na Širokom Brijegu te načelnik Odjela za bogoštovlje u Zagrebu. Cijenili su ga kolege na studiju, đaci u učionici, oni s kojima je dolazio u doticaj. U književnom svijetu bio je poznat kao nadaren kritičar. Jugokomunisti su ga najprije ubili, a tek dva tjedna nakon toga osudili na smrt.

Kratak životopis Mile Budaka

Prozaik, romanopisac i novelist Mile Budak rođen je u Svetom Roku 30. kolovoza 1889., a smaknut je u Zagrebu 7. lipnja 1945., točno na dan kada su prije trinaest godina agenti zagrebačke kraljevske policije, udarcem gvozdene šipke po glavi, pokušali atentat na nj.⁹ Naime, 7. lipnja 1932. na Budaka je beogradski režim organizirao atentat. Pouzdanici zagrebačkoga redarstva Šaban Šaćirović, Adem Saranija i Vojo Karakanović napali su Budaka usred dana, ispred njegova stana i odvjetničke pisarnice u Ilici 10 te ga pokušali umlatiti gvozdenom šipkom.

Emigrirao je 2. veljače 1933. u Austriju, potom u Italiju. Početkom 1934. u Berlinu izdaje godišnjak *Nezavisna hrvatska država*, a u svibnju iste godine u izdanju Hrvatskoga kola u SAD-u izlazi mu knjiga *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu Hrvatsku državu*. U toj političkoj raspravi

⁵ Ruža Bajurin, *Hrvatska revija*, Buenos Aires, prosinac – diciembre 1955., Sv. 4 (20), str. 362. – 363.

⁶ Branimir Donat (izabrao i priredio), *Andrija Radoslav Glavaš. Hrvatska književnost i duhovnost*, Dora Krupiceva, Zagreb, 1995., str. 413.

⁷ B. Donat, *Andrija Radoslav Glavaš*, str. 416. – 417.

⁸ Branimir Donat, »Andrija Radoslav Glavaš zaboravljena i prešućivana žrtva komunizma«, *Politički zatvorenik*, br. 67, listopad 1997., str. 39.

⁹ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada PIP Pavičić, Zagreb, 2004., str. 394. – 395.

opisuje hrvatsko iskustvo u Jugoslaviji i predviđa rat između Hrvatske i Srbije kao rješenje hrvatskoga pitanja.

MILE BUDAK NAKON ATENTATA 1932.

U srpnju 1938. vraća se u Zagreb i objavljuje roman *Ognjište*. Godine 1939. pokreće tjednik *Hrvatski narod*. Banovinske vlasti 1940. zabranjuju Budakov *Hrvatski narod*, a njega bez suda stavljaju u pritvor, gdje je dočekao raspad Jugoslavije. U tamnici je štrajkao glađu u dva navrata, a 11. travnja 1940. pod nerazjašnjenim se okolnostima njegova supruga utopila u bunaru.¹⁰ U vladi NDH bio je ministar bogoštovlja i nastave te veleposlanik u Berlinu.

Zagreb je napustio 6. svibnja 1945., a britanske su ga vojne vlasti 18. svibnja te godine izručile jugoslavenskim komunistima, koji su ga smaknuli s ostalim članovima vlade NDH. Gdje je pokopan ostalo je i danas nepoznato.

Prema pisanju medija njegovu su kćer Grozdanu Budak komunističke ubojice gnjusno silovali i mučili te ju najokrutnije sakatili i ubili u sklopu pokolja u Gračanima.¹¹

Glavaševi umjetnički pogledi

Kako bismo razumjeli bliskost autora *Ognjišta* Mile Budaka i njegova kritičara Glavaša valja ući temeljitije u teorijsku osnovicu Glavaševa kritičkoga pristupa umjetničkom djelu, ali i u govor njegove kritike o književno-umjetničkim djelima koja je odčitavao upravo na temelju svojih teorijskih zasada. U našem ćemo se slučaju držati Budakovih djela.

Glavaš je umjetničko djelo mjerio između dviju ekstremnih estetskih struja

– formalističke kritike koja se naslanja na objektivne elemente umjetničkoga djela i impresionističkoga odnosno sociološkog pristupa s osloncem na subjektivizmu. Istina je, tvrdio je, negdje u sredini. Umjetnička je problematika bogata i kompleksna pa zato treba oprezno postupati kako se ne bi upalo u ekstreme niječući jednoj ili drugoj pravo na život. U svima ima istine, a umjetničke teorije sve imaju pravo na život, koliko imaju u sebi životnih sokova.¹²

Smatrao je kako je književnost iskaz narodnoga duha, u kojoj je zabilježen njegov neizbrisiv pečat. Književni pokreti i pojmovi nisu nikakve filozofske norme, općenite i valjane za sve narode i ljude. Njih su stvorili nadahnuti umjetnici kao nešto sasvim svoje, a oni su opet izrasli na određenom tlu, pa njihovo stvaranje ima neizbrisiv pečat naroda i osoba od kojeg je djelo poteklo.¹³

Tvrdio je kako umjetnost i korisnost nisu nespojive. Pojam umjetnosti i koristi, odnosno narodno značenje književnosti i umjetnosti nisu nespojivi. Bjelodan dokaz nalazimo u najboljim djelima svjetske književnosti. Ova su umjetnička djela velika, a opet prisno vezana s narodom i zemljom u kojoj su nikla. Bogodani umjetnici znali su bez ikakvih pravila ili pritisaka oboje spojiti na zadovoljstvo i sreću naroda i umjetnosti. Umjetnosti je izvor u životu, u zapažanju svagdašnjih stvari, pa se od toga ne može odijeliti bez opasnosti da ne postane beskorisno klatarenje u sferi mašte i da se potpuno ne udalji od pojma umjetnosti. To će biti gomila riječi, s mnogo blještavila i zvuka, održiva možda u kojoj kratkoj pjesmici, ali neprikladna za jače djelo – za stvaranje prave narodne književnosti.¹⁴

Oponašanjem ne gubimo samo izvornost stvaranja, nego se kao književnici, a onda i kao narod, dovodimo u pogibelj od preslikane prosječnosti. Zato treba zaroniti u dubine vlastita narodnoga bića i tamo pronalaziti originalne sadržaje, jer će oni tek kao naši vlastiti biti i vrijednost drugim narodima.

»Danas, kad imamo ispravno mišljenje o književnim vrednotama, ne treba se gubiti u iluzijama, da Europu možemo dostići, povodeći se nekritično za njom. Oponašanjem nigda ne ćemo poći korak u korak s drugim narodima, nego samo iznošenjem svoga vlastitog dobra. Moramo zaroniti u neistražene dubine vlastitoga naroda i odatle izvući neviđeno blago i nečuvane glasove. Sadržaj, riječ i zvuk bit će u tom slučaju novi, pa će ostali narodi osjetiti potrebu, da se upoznaju s našim vrednotama.«¹⁵

Hrvatsku je, pak, književnost gledao, unatoč političkoj rascjepkanosti hrvatskih zemalja, jedinstvenom cjelinom koja tvori kulturno i civilizacijsko zajedništvo, čiji je prinos određen u duhovnoj riznici čovječanstva. »Ako se jednom napiše historija jedinstvene hrvatske književnosti, posebno s obzirom na međusobne pokrajinske utjecaje i duhovnu isprepletenost, vidjet će se, da je zajedništvo krvi i duše naših pokrajina bilo jače od

Govoreći o književnoj teoriji, Glavaš drži da stvaranje hrvatske države pogoduje književnom stvaralaštvu. One koji su anacionalni ne bi uvrštavao u nacionalnu književnost jer oni kao takvi tamo ne pripadaju. Hrvatski bi književnici trebali današnjicu vezati s prošlošću i budućnošću tako da se ona uklopi u neprekinut niz koji će predstavljati pravu hrvatsku povijest.

¹⁰ Jere Jareb Nikolić, *Mile Budak – pjesnik i mučenik Hrvatske*, 1990. str. 51.

¹¹ I. Delić (29. svibnja 2016.). *Stravično svjedočanstvo: Zagrebačkoj gimnazijalki partizanke su doslovce iščupale srce*, Dnevno.hr, pristupljeno 15. listopada 2020.

¹² B. Donat, *Andrija Radoslav Glavaš*, str. 44.

¹³ *Isto*, str. 152.

¹⁴ *Isto*, str. 152.

¹⁵ *Isto*, str. 153.

političkih nedaća i historijske sudbine. Razbijeni su u više političko-administrativnih okruga, razdijeljeni među više država, a stoljećima na braniku zadnjih ostataka, ipak smo bili povezani nekom magičnom žicom i osjećali poput Pirama i Tise kroz umjetne zidove dah jedan od drugoga.¹⁶

Pravaštvo

Za Glavašev književni rad posebno je važno istaknuti njegovo bavljenje i ocjenu pravaštva, ali ne samo političkoga nego i književnoga pravaštva koje, na žalost, još uvijek u hrvatskoj književnoj povijesti nije dobilo zasluženno mjesto. Glavaš ističe nadvremensku sveobuhvatnost pravaškoga pokreta i njegovo značenje u vremenu: »Koliko je pravaštvo bilo sveobuhvatno, vidi se iz njegovih stožernih značajka. To je bio pokret pročišćavanja prošlosti, samoobrane i građenja budućnosti.«¹⁷

Nisu li još i danas na dnevnome redu kulturnoga, književnoga, političkoga pa i cijeloga društvenoga života upravo ova pravaška pitanja na koja je s pravom svojedobno upozoravao Glavaš? Baveći se pravaškim auktorima, otkrivši pritom njihove književne vrijednosti, stavio ih je na mjesta koja im zasluženno pripadaju u hrvatskoj književnosti. Uostalom, jedan je od prvih koji je prepoznao vrijednosti Kovačićeva romana *U registraturi*¹⁸, a o Budakovoj kronici *Ratno roblje* pisao je kako pronalazi neobično jake odlomke po umjetničkoj kvaliteti.¹⁹

Književna internacionala i nacionalni književnici

Smatrao je kako stvaranje hrvatske države pogoduje književnom stvaralaštvu, no nije vjerovao da će svi pisci preko noći napustiti svoja politička, svjetonazorska i anacionalna stajališta. Također valja istaknuti i njegovo stajalište o auktorima koji se ne žele odreći svoga anacionalnoga nazora pa ih onda, tvrdi, punim pravom ne bi trebalo ni uvrštavati u nacionalnu književnost jer kao takvi njoj i ne pripadaju.

¹⁶ Isto, str. 68.

¹⁷ Isto, str. 121.

¹⁸ Isto, str. 129. – 133.

¹⁹ Isto, str. 158.

Mile Budak izrastao je u velikog hrvatskog književnika. Zbog njegova domoljubnoga djelovanja beogradski je režim na njega organizirao atentat 7. lipnja 1932.

Jugokomunisti su ga smakli istoga nadnevka, samo 1945. nakon pada NDH. Njegovu kćer Grozdanu najprije su skupno silovali, zatim ju mučili sakateći joj dijelove tijela da bi ju na koncu ubili u Gračanima.

kvih, smatrao je, kojima će sve to ostati tuđe i daleko, ali se mora odmah napomenuti da su slični pisci daleko bili od hrvatske duše. Među ovima treba razlikovati dvovrne pisce. Jedni se ne će približiti hrvatskoj stvarnosti jednostavno zbog toga što s Hrvatskom nikad nisu imali ništa zajedničkoga. Drugi će ostati daleko opravdavajući svoje držanje umjetničkim razlozima. Tu je na pomolu vječno pitanje artizma i tendencijske književnosti – književnosti s narodnim značajkama. To je stalno pitanje u književnostima pa i u našoj... S onim prvima lako je, jer uopće ne zavrjeđuju da se na njih mi-

sli u okvirima narodne književnosti. S ovim drugima je malo teže... Pa ipak problem nije nerješiv.²²

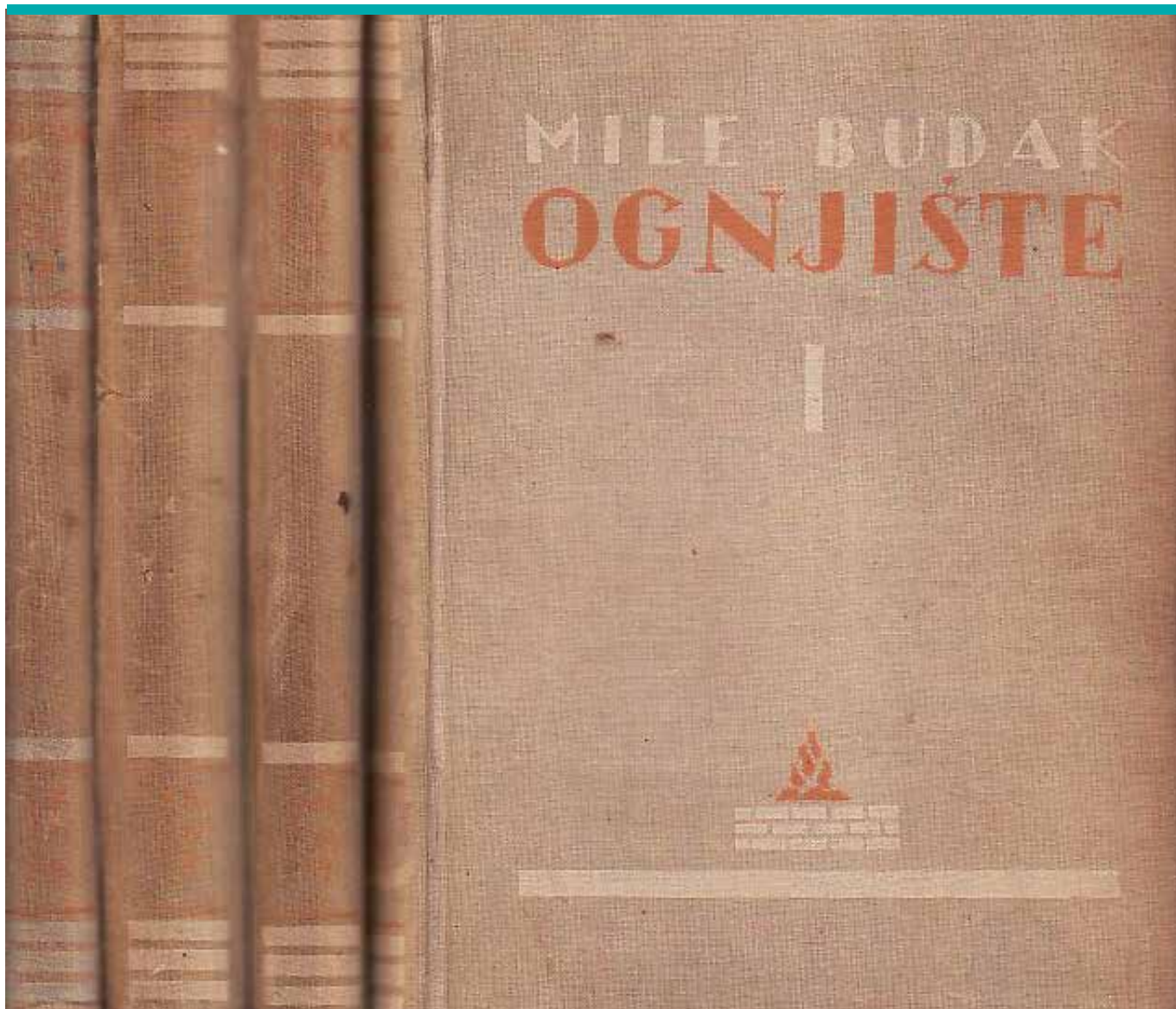
Glavaš o Budakovim djelima

Glavaš je, na temelju onoga što je objavio Branimir Donat, napisao prikaze o tek šest Budakovih knjiga. Pisao je o kronici *Ratno roblje*, romanima *Na vulkanima*, *Rascvjetanoj trešnji* te *Kresini i Hajduku*. Jedan studiozniji tekst napisao je o Mili Budaku.

²⁰ Isto, str. 153.

²¹ Isto, str. 150. – 154.

²² Isto, str. 152.

Pišući o alegoričnu romanu *Na vulkanima* zabilježio je kako je riječ o romanu koji je potpuno zbunio javnost koja o njemu gotovo ništa nije rekla. Ne može se reći kako njegov prikaz nije poprilično kritičan pa čak u dijelu i negativan. Daleko je to od svakoga panegirika! »U Budakovim djelima naučeni smo pipati stvarnost, koju proživljava bar jedan dio naroda ili nas ta stvarnost dodiruje i graniči s našim iskustvima. (...) Radnja je romana prema tomu mršava, a pisac je napisao djelo od kojih blizu šest stotina stranica. Bez sumnje ima u djelu života, mnogo unutarnjih spletova, ali se možemo upitati, da li rasplet radnje nije postao trom, kad se razvukao na toliko prostora.«²³

Za razliku od kritičkih tonova o romanu *Na vulkanima* s romanom *Rascvjetana trešnja* smatrao je Glavaš kako se Budakov književni lik zaokružuje i dobiva približno završne forme i formalno i sadržajno. "Ognjište" i "Rascvjetana trešnja" granice su u kojima se kreću i ujedno dva najsnažnija djela dvaju svjetova, koje proučava, analizira i pretače u svojim djelima. U obim

²³ Isto, str. 160. – 161.

djelima život je otkriven do posljednjih zakutaka, razgoličena je umjetno skrivana pozadina i seoskoga i gradskog života.«²⁴ Ova je dijagnoza Budakova djela preživjela, unatoč nezapamćenoj šutnji, sve do danas. Glavaš nastavlja kako ga lik Zlate iz *Rascvjetale trešnje* podsjeća na Budakov način stvaranja ženskih uloga u *Ognjištu*: »Zlata nije dakako Anera, ali je njena psihologija tkana na isto brdo kao i Anerina. Naime, Budak kod ženskih lica često zapada u skrajnost. Zlatu je moralno duboko spustio, a onda opet visoko digao... U tom postupku Budak nema srednje mjere, premda ni Anera kao ni Zlata ne prelaze granice psihološke mogućnosti, one su pače vjerojatne i uvjerljive, ali se opaža u piščevoj inspiraciji sklonost ovakvim ekstremima.«²⁵ Nije li i ovdje precizna opservacija začinjena adekvatnom kritikom o pretjerivanju, što se doista može vidjeti kod Budakovih ženskih likova?

Pisao je i o nedovršenoj ličkoj epopeji, u tzv. romanu grozd, od kojih su

²⁴ Isto, str. 163.

²⁵ Isto, str. 166.

objavljeni *Kresina*, *Gospodin Tome* i *Hajduk* za Glavaševa života, a *Bazalo* je, nakon pronalaska rukopisa, objavljen u naše doba.

Glavaš je pisao o *Kresini* tvrdeći kako se »čitajući roman čovjek ne može oteti dojmu da je Budak u njemu htio prikazati stvaranje modernoga hrvatskog nacionalizma. Kresinovi pojmovi o zemlji i ognjištu, plamene riječi Kresinova sina Jose da je to ognjište naše i da ga treba krvlju braniti, predstavlja dokument star stotinu godina o borbenoj hrvatskoj državnoj misli – kod narodnih slojeva, koji sačinjavaju kičmu hrvatskih zemalja.«²⁶

Roman *Hajduk* nastavak je u kojem se otvoreno očituje volja hrvatskoga naroda za svojom slobodom. »Kresina gradi kuće i ognjišta, daruje caru njegovo, Bogu Božji dug. Podmirujući pretpostavljene, misli dalje na svoje pravo. Kad mu država nije dala to pravo, onda Joso Kresojević otvoreno nastupa kao zastupnik narodne volje.«²⁷

Mile Budak načeo je u svojim romanima o Kresojića soju, poručuje Glavaš, povijest rađanja hrvatske narodne i državne misli kod graničara i seljaka i već do sada pokazao kako su naši široki narodni slojevi bili pouzdani branitelji narodne slobode: »U Budakovim romanima imamo lijepe primjere, kako se hrvatska državna misao rađala među hrvatskim pučkim slojevima, koji su danas najpouzdaniji branitelji hrvatske države.«²⁸

Budakovo književno razdoblje

U sintetičnijem tekstu o Budaku zapazio je kako je četvrto desetljeće 20. stoljeća u hrvatskoj književnosti ispunjeno književnim radom Mile Budaka: »U tom razdoblju ni o jednom piscu naše književnosti nije toliko govoreno i pisano kao o njemu. Budak je gotovo zasjenio svoje književne drugove i snagom svoga talenta pred javnošću jednostavno gurnuo u pozadinu sve druge pisce. To će vremensko razdoblje u našoj književnosti biti nazvano Budakovim književnim razdobljem.«²⁹

Smatrao je kako se u slučaju Budaka i njegova književnoga djela mora primijeniti »vitalističko shvaćanje literature, jer njegovo djelo možemo razumjeti do kraja samo onda, ako vjerujemo, da je umjetnost odraz života jednoga naroda u određenom vremenskom razmaku, jednom riječju ako je stvaranje umjetnika samo jedan način, kako se može manifestirati život.«³⁰

Nije li to samo još jedna potvrda iz književne teorije koju zastupa Glavaš, a pronalazi ju upravo u djelima Mile Budaka, no unatoč tomu Glavaš dobro zapaža kako unatoč Budakovu političkom djelovanju u njegovim djelima uglavnom nema neumjetničkih tendencija: »Ako se jedan dio Budakove književne popularnosti može pripisati činjenici, da je on i politički borac, to se mora nedvojbeno utvrditi, da u njegovim najboljim književnim djelima nema neumjetničkih tendencija, koje bi bile na štetu umjetničkoj vrijednosti djela.«³¹

Ne samo to da u njegovu djelu nema tendencija, a kao auctor duboko zaranja u dušu vlastitog naroda, Glavaš je jedan dio Budakove popularnosti otkrio i u odbijanju publike književnih ekspresionista koji su se gubili u

maglama internacionale ne zadržavajući dodira s vlastitim narodom, osim eventualno prijezira. »Snažan odraz Budakova književnoga djela na javnost dolazio je od činjenice, da se on javio u vrijeme, kad su neki jači pisci počeli sumnjati u snagu hrvatskoga naroda i njegovu prošlost... Književni ekspresionizam imao je naličje, po kojem se moglo zaključiti, da ekspresionisti nisu zadržali dodir s narodom, nego se zapleli u tuđa mišljenja i zaboravili na vlastite narodne vrednote.«³²

Povratak izvorima i čuvarima narodnih predaja bio je dodatni poticaj ne samo čitateljima Budakovih djela, nego i kritičarima poput Glavaša koji su uz narodne prepoznavali i umjetničke vrijednosti u Budakovu djelu. »Čitalačko općinstvo osjetilo je ispravno da se u Budakovu djelu krije neobično snažan zov za zaboravljenim snagama i izvorima nepresušnim narodnoga bića i energije. Bijaše to povratak k selu i seoskim ognjištima, vječnim čuvarima narodnih predaja.«³³

Zato je posve logičan, čak i naravan Glavašev zaključak najprije o modernim realistima, u koje je spadao i Budak: »Moderni realisti gledaju svoj narod kroz njegove slabosti i prednosti, ali na taj način, da u njemu nalaze nužne preduvjete daljega opstojanja. (...) U sadržajnom pogledu moderni realizam znači vraćanje k sebi, povratak svom kraju i ognjištu. U čisto umjetničkom pogledu znači iskreno doživljavanje umjetnika, koji stvaraju na osnovu elemenata, koje nose u sebi, a ne pod utjecajem stranih mišljenja, poprimljenih i naučenih, ali ih nikad nisu proživjeli i osjetili kao svoje.«³⁴

Budak je samo nastavak naše nacionalne književne predaje koja će se poslije Budaka u drugoj polovini 20. stoljeća pa i dalje utjeloviti u Ivanu Aralici. »Budak je samo nastavio svijetle predaje naše književnosti, koja je bila usko vezana s povijesnim i političkim razvojem hrvatskoga naroda. (...) Svako političko razdoblje imalo je književnoga predstavnika, koji je u umjetničkim tvorevinama dočaravao ono što jest i ono što bi moralo biti. Budak je dosad zadnja karika u tom neprekinutom lancu pisaca-vidovnjaka, koji su pratili naše zbivanje i koje je genij hrvatskoga naroda od vremena do vremena i prema potrebi izbacivao na polju književnosti.«³⁵

Nema i ne može biti bolje ocjene književnoga djela od navedene Glavaševa ocjene književnoga rada Mile Budaka. Zato je i završna Glavaševa poruka o Budakovu djelu posve umjesna: »Traženje sveopćega u pojedinačnome, nalaz čitave zemlje u jednom njenom dijelu, čitanje besmrtnosti u kratkotrajnim pojavama to je smisao Budakova pisanja.«³⁶

Zaglavak

Teško je u književnosti pronaći ovakvo podudaranje auktora i kritičara. Vjerujem da su znatnim dijelom upravo zato, ali ne i samo zato, obojica velikana hrvatskoga književnoga pera ne samo tjelesno smaknuta, nego je njihovo djelo gotovo pola stoljeća bilo prekriveno mračnom, mučnom i bolnom tamom.

Ovo je prilog barem djelomičnoga rasvjetljivanja nacionalne, ljudske, književne i kršćanske vrijednosti dvojice hrvatskih književnih mučenika – pisca Mile Budaka i književnoga kritičara Andrije Radoslava Glavaša. ✍

²⁶ Isto, str. 180.

²⁷ Isto, str. 183.

²⁸ Isto, str. 188.

²⁹ Isto, str. 169.

³⁰ Isto, str. 170.

³¹ Isto, str. 170.

³² Isto, str. 171.

³³ Isto, str. 171.

³⁴ Isto, str. 171. – 172.

³⁵ Isto, str. 176.

³⁶ Isto, str. 176. – 177.

Jasen pod Čerigajem*

Piše: **don Aleksandar Boras**

Eno ga u jednoj ogradi blizu Dužica. Tamo sam ga vidio i upoznao. Nikao je pokraj jednog kamena. Nije bio uzrastao ni jedan metar, neko ga je skršio. Nekome trebao štap za tjeranje stoke. Skršeni i isušeni dio vidi se i danas. Jasen je opet potjerao malo iz nižega, jasen se iskrivio ali je rastao. Snažni životni sokovi tjerali su jasen u visinu. Taman je bio uzrastao čovjeku do ramena, kad ga je snašlo novo zlo. Neko ga je odsjekao ali smrtimice. Mnogo zasjekotina bilo je na njemu. Sa svih strana. Valjda je kosor bio tup dok ga je sjekao. Nu jasen se nije dao. Potjerali novi šibovi i to tri. Jasen odebljao i postao kriveljiv. Onda je, valjda u vrijeme sjecidbe lišnjaka, naišao čovjek i odsjekao dvije jače grane. Ostavio je onu slabiju. Ta grana istjerala je rast do čovječje visine i odebljala je. Tada je neko posjekao i nju. Onda je potjeralo mnoštvo grana. Rasle su sve nu neke su zakrčljale. One jače tjerale su u visinu. Naslonio sam se na suvozidinu pokraj puta i zagledao se u jasen. Sam je na jednom zaravanku uz kamen. Ima ih još ali su malo dalje od ovoga samca. Taj jasen trebao je nestati toliko puta. Kršili ga, udarali. Valjda djeca kušala s puta mogu li ga pogoditi kamenom. Jasen se nije mogao braniti. Udarao ga kako je ko stigao. Nu jasen je rastao unatoč svem tom jadu. Borio se snažno za život. Jasen je nakon svakog udarca imao snage da nastavi život.

Okrenuh se od jasena. Taman

da sjednem u kola kad li se ukaza predamnom brdo Čerigaj. Okrenuh se opet jasenu pa onda opet Čerigaju i tako nekoliko puta. Pa da... Ista sudbina... Tu na Čerigaj dođoše najprije naši hercegovački ujac, misnici, fratri... Počeli na kamenu kao i onaj moj jasen. I čim su počeli život, našli se oni koji su ih nastojali onemogućiti. Ujaci bili krivi svima. Carigrad ih nije volio a Rim im nije praštao. Austromadžarski mogućnici krojili svoje planove o njima. Svi ih gonili a svi ih želili imati na svojoj strani. Vješali im po prsima raznorazna odlikovanja ne bi li ih pridobili za se. Čak je i Ilija Garašanin imao svoj plan kako da ih uklopi u svoje zlobne namjere. A oni ostajali sami i svoji. To znači ostajali naši, vazda naši, posvuda i posvema naši. Bilo ih je koji su ih htjeli uništiti prikrivenim prijateljstvom. Ipak bilo je više onih drugih – opakijih. Udaralo ih i mlatilo vrijeme... Ma kakvo vrijeme... Bili su to ljudi a ne vrijeme. Udarali i s lijeva i s desna. Pustimice a najviše smrtimice. Stradavali ujac kao i onaj jasen... No jasen se oporavljao poslije svakog nasrtaja. Tako i ujac. Životna snaga bila jača. Korijen bio u narodu kojega još niko nije uspio uništiti.

U najnovije vrijeme nasljednici čerigajskih ujaka, širokobriški ujac, doživili su upravo smrtni udarac. Nu ona čudnovata životna snaga proradila je iznova. Ondje gdje je planirana smrt, nastade novi život. Široki Brig doživi svoje uskrsnuće. Nastade novi život. Dobro se sjećam odužeg kazivanja partizanskog kapetana Rajka godine 1945.

neposredno nakon završetka II. svjetskog rata u Mostaru. Rajkovo prezime bilo je Vukoje (a ne Vukolja) i bio je Bilećanin. Zaključio je: ... taj Brijeg to je država u državi a to mi nećemo dozvoliti ... to mora nestati ... to ćemo mi uništiti... Tako je umovao kapetan Rajko a dogodilo se suprotno. Vrlo indikativna činjenica bilo je to što se nakon masakra širokobriških ujaka umjesto svakog ubijenog ujaka prijavilo višestruko više novih kandidata. Iz krvi mučenika stasale su nove generacije ujaka. Životna snaga naroda progovorila je jasno da ne može biti jasnije.

Široki Brig bio nam je vjersko, kulturno, narodno središte a sada je i više od toga. Pogledah još jednom onaj jasen... Rekoh u sebi: Moj jasene... moj jadniče... moj mučeniče... ali i pobjedniče... Iste riječi prislonih i uz Čerigaj odnosno Široki Brig. Ista sudba, ista povijest, isti jad, ista muka, isto mučeništvo i prije i sada... Ali i ista pobjeda svaki put...

Dugo nisam vidio svoga poznanika jasena pod Čerigajem. Nu sjetim ga se često kao i Čerigaja i Širokog Briga... I uvijek mi draga svaka pobjeda onog jasena a još mi draža pobjeda Širokog Briga i svega što nam on znači. Gorka je bila širokobriška golgota pri kraju II. svjetskog rata ali je kasniji procvat vrijedan udivljenja. Osnovica svega jest silna životna snaga našega naroda koji živi i nakon smrti koju su mnogi pripremali. Poželih Brigu da živi, cvjeta i raste. Brig nam je bio životni, narodni, vjerski, kulturni orijentir... To je i ostao...

Ovdje bih dodao još nešto... Kad

je francuski pjesnik Alphonse de Lamartine na svojim putovanjima po Istoku došao u Niš posjetio je i Čelekulu. To je mjesto postalo i ostalo spomenik grozne tragedije srpskoga naroda. Huršid paša naredio je da se sagradi ta kula od glava poginulih srpskih boraca-ustanika sa Čegra kod Niša. Tu su mnogi izginuli a dosta ih je zarobljeno i pobijeno nakon boja na Čegru. Od njihovih glava sazidana je ta kula a vezivni materijal bio je kreč. Promotivši tu kulu Lamartine je napisao:

«Qu'ils laissent subsister ce monument! Il apprendra à leurs enfants ce que vaut l'indépendance d'un peuple, en leur montrant à quel prix leurs pères l'ont payée.»¹

Lamartine se obraća Srbima pa se ono »ils« odnosi na njih i ima smisao »Q'ue les Serbes...«² Lamartine nije u životu pa se ne može ljutiti što ću njegove riječi malo izmijeniti u povodu širokobriških fratara-mučenika. Ja bih napisao ovako:

«Que les FRANCISCAINS laissent subsister ce monument! Il apprendra AUX NOUVELLES GÉNÉRATIONS ce que valent l'indépendance ET L'EXISTENCE NATIONALE ET RELIGIEUSE D'UN PEUPLE, en leur montrant à quel prix leurs FRÈRES MARTYRS les ont payées.»³

Prebirući u sebi okrutnu noviju povijest širokog Briga želio bih da se negdje na Brigu postavi spomenik sa neizbrisivim slovima ovog Lamartinovog zapisa... Na spomen budućim naraštajima... Naraštajima naroda i naraštajima fratara... ✍

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

¹ Neka čuvaju ovaj spomenik! On će učiti njihovu djecu koja je vrijednost neovisnosti jednoga naroda, pokazujući im kakvu su cijenu za nju njihovi očevi platili.

² Neka Srbi...

³ Neka franjevci čuvaju ovaj spomenik! On će učiti nove naraštaje koja je vrijednost neovisnosti te narodnog i vjerskog života jednoga naroda, pokazujući im kakvu su cijenu za nju njihova braća mučenici platili.

Fra Borislav Pandžić

Piše: **Zdravko Luburić**

*Ta nevješta bol guši ga u grlu, dok ga svitanj
i ptice gledaju još živa, kako trag mrtvih
svećenika traži šutnjom, juri za prašinom i strahom,
vinom više iako ga nitko ne čuje,
gleda na stranu jednim okom, užas trpi
zgaženim grudima koje idu iza njega i ispred njega,
kreštavo stenju ulicama Širokog Brijega,
stenju duž svih ulica, a onda čekaju na crvene,
vremenom proklete s one strane molitve.*

Fra Ljubo je jedan od onih kojega traže,
to su njegovi prozirni sati, došli su da ga vode,
pokriveni ranama pjevaju njegove pjesme
dok se strah i bol ne ujedine s jutarnjim rumenilom.
Blago je ušao njegov pogled.*

*Pogled i fra Ljubo su daleko, šute kao
željezni tornjevi u zemljinim dvoranama
pune očnih para i tihih srca bez dna,
i srce raskidano strahom samo sebe prati,
ispod zemlje žuri k fra Ljubinim poljupcima.*

*Fra Ljubine poljupce užarene ruke naokolo nose,
od tišine do tišine, a tišina napojena krvavo
zakukuljenim riječima, sve će reći, sve,
kad sve šuti, kad riječi šute, šutnja sjećanja,
ona će podignuti njegove snage
koje je podigao on podzemnim pjesmama.*

*To je on, zemljinim bubnjevima ustaje,
ulicama praznim i nijemim,
smijehom ide tamo i krv na podbratku
i u zemlji utopljena u njegova usta,
tinjajućim ranama sav rastrgan, praćen
prljavim zvijezdama, ubojice ostavlja iza sebe,
toplo milovan zgaženim glavama samostanske braće.*

*Poslije smrti bez lica miriše iz puščanog dima
blijede zlatne oči, a iz podruma njegove samice
gmižu strmoglavljene supstance,
došle iz plakanja nijemom okrutnosti
jedna drugu potiskuju na stranu i sade
svećenikov smiješak pokraj njegove duše. ✍*

* Fra Borislavu je krsno ime Ljubo.

Fra Petar Sesar

Piše: **Zdravko Luburić**

*Ulicama u Čapljini dirljivo plaču lančanom šutnjom ulice.
Crveni su došli po njega i tišina je došla po njega
i išla je s njim njegovim koracima
i potonula nada, ovijena oko njegove vlastite
sjene, slijedila ga je, ide iza njega
istočnom stranom Neretve kao podzeman pjev.
Ovaj pjev opjevan strahom svijeta,
on ne pjeva blistavim ustima, izbavljen
a onda ostavljen od teškog smijeha.*

*Zbunjen smijeh ga dotiče, tamno nagnut
strah ga dira, a svećenik kao bijela vječnost
razmišlja: što je krivnja, što je pravda,
što je veliko umiranje što ga čeka s malim
križem, ovješanim o njegovu nemoćnost,
ogorčeno mu srce otvara, a ruke potresenim
bubnjanjem izdubljuju podignuto kamenje.*

*Šutnja okrenuta u hladnoći mjeseca veljače
tumara krševitim poljima, s tim što sa smrću čeka,
podignut s tamnim ustima počinje govoriti
svetom kamenju i lubanjama s govorećim ustima.
Odjednom drhteći se hvata za skraćten taman
pogled preko kojeg teku, pa preko uzvisina
sve čovječje kosti, praznim puteljkom se*

*prosijplju, spuštaju i kamenje po kojima svećenik
hodi, posrće, tupo ukrućen o svoja govoreća usta.*

*Pogledi iz kamena ovdje i tamo pilje i pilje,
ukrućeno pilje, slušaju u crvenoj zemlji kosti
što protjeruju smrt uvijek novim pitanjima,
koja se ponovljena u maslinovom gaju šire
samo dalje od toga što je prije bilo.*

*U masliniku svećenika čekaju njegove
nemoćne snage svjetleće bijelo.
U smeđem habitu gleda s njim u ništavilo,
a onda nestaje, gubi se, zagasito i bez sjaja
daje mu oblik nade, ona ga pobožno prisluškuje
s one strane molitve, onda ga ona gleda
kako potpuno iznemogao cjelovit raste,
slomljen izranja opet naviše, ponovno se cereći
strmoglavljuje se u krv i nitko ga ne vidi
sa svijetle zemlje, uzdignuta u stup plavih tonova.*

*Štićen otvorenim ustima uskraćuje im krv,
a na rukama imao je samo šutnju,
držao se za nju i za bljesak noža,
koji je prešutio njegov razgovor sa svijetom.
U masliniku on bijaše jedno sa zemljom.
Tamo su groblja beskrajno duboka. ✍*

Fra Krešimir Pandžić

Piše: **Zdravko Luburić**

*Došlo k njemu da plače s njim pobožno svitanje,
odvođen crvenim uniformama, uniformama pjeva
s njim u pravcu Mostarskog Graca omotanih prozora.
U njemu velikom hladnoćom odzvanjaju ulice,
a u jednoj daleko od njega, dirljivo plače jedno dijete.*

*Usrdnom molitvom, zemljom k nebu poslana,
fra Stipan*, osakaćen kao rob između
svojeg mjesta i nade,
iznakažen udarcima gleda dolje, miluje svoja
neizrečena pitanja, nošena negdje drugdje.
Svjetlom svoje ljubavi, zna kako se lažno
jedno za drugim potiskuju hladni ljudi željeznih stanica.*

*Njegove bubnjevite oči se penju, a onda,
hladnim svjetlom potpuno zaboravljene miruju
i njegova glava od daha se diže, začas*

*ukrućena licem, čitavom prazninom se svija,
lice gubi smijeh usta, usta potopljena u krv
kliznuše preko, posuta zemljom i zemlja se
prikrada k ubijenom tijelu, ispruženo u šutnji.*

*On je ustrijeljen tek onda, nakon što ga je
smijeh ukrutio u studen.
On je nastavak svjetla dana ili sumrak u kojem
šuti zaprepašten strah pogleda,
produžen iz ubijene samostanske braće.*

*Ukrućen stup bijela krika, strmoglavljen u srce,
od njega hranjen, ponovo se ceri,
ječi ususret golih grana, ozvučenim golim
granama i kamenjem, razlomljen opet izranja
naviše, kao umorna blijeda slika pada,
progutan svojim otvorenim ustima. ✍*

* Fra Krešimiru je krsno ime Stipan.

Gradnja franjevačke residencije (samostana) u Čitluku*

Čitluk, 18. kolovoza 1924.

U 1923. otpočela se kod nas praviti franjevačka residencija (samostan) sv. Blaža, koji će ujedno služiti kao župski stan. Čitluk je srce Brotnja koje ima 15.000 katolika, 7 župskih ureda, 4 osnovne narodne škole sa 8 učiteljskih sila, 6 hrvatskih seljačkih zadruga, jedan poštanski ured, financijalnu i oružničku postaju. Oo. su franjevci pregnuli da tu u središtu Brotnja podignu svoju residenciju koja će biti stječište duhovnoga života i prosvjete.

Naša braća u Americi budno prate ovo korisno poduzeće po

hrvatski narod. Zauzetnošću gg. Josipa Dugandžića Perina i Nikole Sulića iz Čitluka, sakupljen je jedan lijep milodar, kojeg smo već primili. Darovaše po 10 dolara: Josip Dugandžić, Nikola Sulić iz Čitluka, Ivan i Kata Kordić s Vionice; po 5 dolara: Josip Sulić, Križan Milović, Mate Buntić, Josip Tokić, svi iz Čitluka, Lovre Sivrić iz Međugorja; po 3 dolara: Boško Šego iz Bijakovića, Marko Glavinčić iz Dretelja; po 2 dolara: Ivan Bogdan iz Jara, Andrija Leko iz Ljutoga Doca, Stanko Gabrić sa Selišta, Mato Šušić s Vionice; po

1 dolar Blaž Džeba i Stojan Džeba iz Čula, Ante Soldo iz V. Ograđenika, Grgo Drežnjak iz Goranaca, Ivan Zovko iz Pologa i Stipe Juričić iz Čitluka. Ukupna svota iznosi 75 dolara.

Našim dragim darovateljima, koji su od svoga zaloga otkidivali i u ovu gradnju svoj obol pridonijeli, najsrdajšija hvala! Preporučujemo se i u buduće, te ih molimo da i druge naše zemljake oduševе i potaknu na sabiranje milodara za ovo žarište katoličke i hrvatske misli u Brotnju.

Za crkveni odbor:
O. fra Paško Martinac župnik
Mato Zubac potpredsjednik

Narodna sloboda, VI., 34, Mostar,
22. kolovoza 1924., str. 2. ✍

* Tekst donosimo u izvorniku. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

Belgija u prociepu*

Piše: **T. Z****

Nikoga, tko je pažljivo pratio razvoj prilika na zapadu Europe u koji su došle angloameričke čete, nije iznenadilo naglo zaoštrenje položaja u Francuzkoj, a osobito u Belgiji. Dalekovidni ljudi predviđali su da će jednog dana doći do loma u tzv. pokretima otpora između pristaša građanskih stranaka i revolucionaraca.

Građanske stranke su uvijek težile za nekim smirenjem, za učvršćenjem prilika i osiguranjem budućnosti, uvijek su htjele da pred sobom imaju osiguran put i da budu zaštićene od svih iznenađenja. Revolucionarne skupine, međutim, osobito one komunističke, želile su i žele srušiti sve, stvoriti kaos i postići svoje ciljeve grubom

silom. Među njima je moglo doći do trenutačnih paktova, ali nikada do iskrenog sporazuma.

Belgija je za to najbolji primjer. Za vrijeme dok je zemlja bila zaposjednuta radio je u njoj pokret otpora. U njemu su sudjelovale skoro sve stranke, pa i neke desničarske. Suradnja između njih i komunista bila je teška, ali je unatoč svim nesuglasicama postojala. Djelatnost tog pokreta nije bila tako velika kao onoga u Francuzkoj, ali je ipak bila snažna.

Njemačke čete ispraznile su zemlju. Angloamerička vojska ušla je u Belgiju, prešla je preko nje svojim teškim i lakim oružjem, zaposjela je sva sela i gradove. U Belgiji je nastala fronta. Napokon je i fronte

nestalo. Za vrijeme borbi izicao se je i pokret otpora preko svojih oružanih skupina, i Angloamerikanci priznaju da im je njihova pomoć bila od koristi.

Nakon što je i posljednji njemački vojnik napustio zemlju vratila se u Bruxelles vlada, sazvala je parlamenat, dala izvješće o svome radu u emigraciji, odstupila i prepuštala narodnom predstavništvu da povjeri upravu zemlje ljudima u koje ima povjerenja. U novu vladu ušli su skoro svi bivši ministri, a u nju je ušlo i nekoliko predstavnika pokreta otpora, među kojima je bilo prikrivenih i neprikrivenih komunista.

Pokret otpora izgubio je razlog obstanka. Više nije bilo ni jednog

neprijateljskog vojnika u zemlji, opet je uzkrsnula belgijska vojska, redarstvo je trebalo preuzeti brigu o redu i sigurnosti, ali su naoružani pristaše pokreta otpora krstarili zemljom, pravili nasilja, pljačkali, sudili tzv. kolaboracionistima. Pokret otpora postao je državom u državi.

Razumljivo je da je u tom pokretu otpora prevladavao komunistički utjecaj. Komunisti su bili njegovi najdjelatniji članovi, bili su ljudi koji su zapravo jedini znali što hoće i koji su bezobzirno išli prema svome cilju. Pri tome se nisu osvrtnali na ustaljena načela, kojima se rukovodio prosječni belgijski čovjek, gazili su sve ono u što je on i prije i za vrijeme rata nepokolebivo

* Tekst donosimo u izvorniku. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

** fra Tihomir Zubac

vjerovao. U narodu je raslo ogorčenje. Vlada je dobro osjetila kako je narod protiv svih tih grubosti, nasilja i zločina i kako od nje očekuje da opet stvori normalne uvjete za život i da ga oslobodi straha koji se je duboko uvriježio u sva srдца.

Odzivajući se tom pozivu vlada se odlučila na odlučnu mjeru. Izdana je odredba po kojoj svi naoružani pripadnici pokreta otpora imaju predati oružje. Rok za predaju bio je kratak, a kazne za neposlušnike velike. Ta odredba bila je kao kap ulja u već razplamsalu vatru. Značilo je to onemogućiti komunistima da provedu svoje planove, značilo je to iztrgnuti državu izpod boljševičkog utjecaja, konačno značilo je to povući zemlju s ruba ponora na kojemu je stajala.

Komunisti nisu mogli primiti tu vladinu odluku ravnodušno. Nigdje i nikada nisu oni trpjeli da im neko odlučnim zahvatima pomrsi namjere. Oduprli su se. Oružje su predali tek oni mekaniji pripadnici pokreta otpora, oni koji su bili pristaše drugih stranaka i na čije duše nije još zasijao demon boljševizma. Komunisti su oružje zadržali u rukama. I ne samo to. Oni su ga

FRA TIHOMIR ZUBAC S RODITELJIMA I BRATOM

uperili protiv svoje vlade, protiv svojih sugrađana, protiv svojih dojučerašnjih boraca. Proglasili su obći štrajk i započeli su pritiskom na radnike da mu se pridruže. Nisu uspjeli. Štrajk je zahvatio tisuće namještenika i radnika, ali još više tisuća je ostalo na svojim mjestima. U Bruxellesu su demonstracije već preko tjedan dana na dnevnom redu. Vlada se našla u nebranom grožđu. Bila je prisiljena zamoliti britansko zapovjedništvo

da osigura glavni grad. Što više upotriebila je britanske čete i za razoružanje skupina otpora koje su pošle na Bruxelles.

Parlament je poduprlo vladu. Podielio joj je izvanredne punomoći. Glavni savez rada osudio je komunističke podhvate, a osobito štrajk.

Sve to, međutim, nije riješilo i ne rješava položaj kojega angloamerikansko novinstvo označuje neobično teškim. Belgija se doista nalazi

u procjepu. Ona ne zna kamo ide i kuda ju vodi njezino tzv. oslobođenje. Njemačke vojske nema više u njoj, ali isto tako nema ni reda koji je vladao dok je ta vojska tamo bila. Danas Belgijom kruže britanske čete, haraju je oružani komunisti, a vlada unatoč trudu da prilike sredi stoji bezpomoćna. Što će biti nitko ne zna. Ali svatko strepi nad budućnošću.

Seljačko ognjište, IV., br. 50. (238.), Zagreb, 6. prosinca 1944., str. 2. ✍

Robu ljubavi

Piše: **A. B.***

*Dugi dnevi i noći
Dok se nečujno liju
Umiruć u vječnost tiju,
Bdiješ tu u samoći.*

*Umilno zoveš nas ljude
(Ne puštaš bjednih sirota)
– Dođite k vrelu života
Da lakši teret vam bude.*

*Al' otvrdla naša su srca;
Uvukla u nje se zloba,
I mnogi ne će da čuju
Umilnoga poziva Tvoga.*

Ruža, VI., Široki Brijeg, 1929., str. 9. ✍

* Pseudonim fra Radoslava Glavaša.

O salutaris hostia*

- 22 -

O salutaris hostia!

B. Adamčik

Andante religioso.

mf O sa-lu-ta-ris ho-sti-a! *p* Inae coeli pan-dis
u-ni-fi-ri-no-que Do-mi-no sit sempi-ter-na

re-tri-mi-ssis de-la-mentis ho-sti-a; Ta-ro-lur
glo-riae: Qui non sunt inu-er-na No-bis do-

ritard. *p* *seguito*

for au-er-ri-um & a-men, a-men
ut in pa-ter-a.

* fra Bruno Adamčik, »O salutaris hostia«, Ruža, VI., Široki Brijeg, 1929., str. 22.

2022.
Uzrast: djeca
1. nagrada

Mihaela Čuljak, VI.d r. 1. OŠ Široki Brijeg, *Uzalud im bi* (akril na ljepenci, 40 x 30 cm, 2021.)

2. nagrada

Plač Majci Božjoj

Piše: **Matea Galić, IX. r. OŠ Franica Dall'era, Vir**

*Nebeska Majko,
Ubiše fratre naše...*

*Na Široki Brijeg
Tebi posvećen,
stigla garda partizana,
bezbožna i krvi gladna.*

*Do hrama Božjega dođoše,
svetište Tvoje unakaziše,
djedovinu i svetinju obeščastiše.
Majko, kakvo im oni zlo učiniše?*

*U samostan zvjerska noga kročila
i iza sebe krvav trag ostavila.
Rastrgaše vuci jaganjce nedužne,
rastrgaše, o Majko, ni krive ni dužne.*

*Na Širokom Brijegu
Tebi posvećenom,
pakleni oganj neprijatelj zapali,
misli, vjeru nam u prah pretvoriše...*

*No, jaganjci spremni bijahu
za Sina Tvoga život dati,
vjeru neokaljanu sačuvati,
vječni život konačno ugledati...*

*Pomoliše se fratri Tebi i Sinu Tvom,
krvnicima svojim oprostiše
i tijela im svoja dadoše,
a dušu predaše Sinu Tvom.*

*Na Širokom Brijegu
Tebi posvećenom,
spomen svetcima ovima stoji
da se nikad više ne ponovi!*

*A oni uz Tebe, o Majko, stoje
i nama živima govore:
Ljubite i neprijatelje svoje! ✍*

3. nagrada

Ubili su moga fra Arkandela i sve profesore

Piše: **Petar Bušić, IX. a r., OŠ fra Stipana Vrljića, Sovići**

Franjevački samostan i poznata gimnazija na Širokom Brijegu doživjeli su veliku tragediju u veljači 1945. Partizani komunisti 7. i 8. veljače 1945. pobili su sve profesore i druge fratre koji su se zatekli u samostanu.

Jedan je dječak to sve gledao. Svakoga bi dana dolazio profesor fra Arkandelu Nuiću da mu pokaže latinski jezik. Dječaku je bilo ime

Jerko. Nije mu išao latinski i trebao je dodatnu pouku. Fra Arkandeo je rodom iz Drinovaca. Postao je vrlo učen fratar, završio je studij u Austriji i Francuskoj. Bio je doktor znanosti, veoma strog profesor, ali mu je uvijek bilo jako drago kada bi mu došao netko od učenika i zamolio ga za pomoć u latinskome jeziku. »Trebaš čitati i dobro naglaske izgovarati, to je osnovno, a onda

pomalo proširivati svoje znanje«, govorio bi fratar profesor malom dječaku Jerki koji je tek krenuo u gimnaziju.

Fra Arkandeo je, kao iskusan čovjek i profesor, znao da je rat veliko zlo i nikada se ne zna kako će završiti. Drago bi mu bilo da konačno bude hrvatska država slobodna i samostalna, ali nikada se ne zna. Branitelji su čuvali Široki Brijeg,

pazili da nitko ne nastrada. Hrvati među njima brinuli su za svoje svetinje, crkve, gimnaziju i sav narod. Jerko nije imao taj osjećaj kao profesor. On je bio dječak, razigran, veseo, sklon pomalo sitnim dječakim nestašlucima. Ipak je dobro učio sve druge predmete, ali mu je zapinjao taj latinski.

Početkom mjeseca veljače 1945. Široki Brijeg su počeli napadati

partizani sve češće i sve žešće. Željeli su protjerati branitelje, zavladati tom zemljom kako bi mogli uspostaviti svoju vlast. Profesor fra Arkandeo svakodnevno je gledao kako napadi bivaju sve jači pa je svom malom učeniku Jerki predložio da prekinu poučavanje iz latinskoga jezika dok ti napadi ne završe. Jerki nije bilo baš drago, jer je znao ako zapusti latinski da ne će više moći sve stići, dobit će lošu ocjenu i to će mu pokvariti uspjeh. No, morao se s time pomiriti, jer se treba starijega slušati, tako su ga roditelji odgojili i naučili. Posebno

je trebalo slušati fratre, a najviše profesore.

Jerko je živio u kući koja je bila u blizini samostana na Širokom Brijegu.

Pucalo je sve više i jače. Nisu partizani gledali u što pucaju pa su puno puta pogodili crkvu i samostan. Očito ih nije brinulo ima li tu djece i starijih. Nije ih bilo briga za fratre i profesore. Uspjeli su osvojiti Široki Brijeg. Izmišljali su razne priče protiv fratara kako bi ih okrivili za izdaju. Posebno su bili ljuti na profesore. Oni su im bili trn u oku.

Fra Arkandeo je mirno pratio

razvoj događaja, kao i svi drugi u samostanu. Molio je Boga i mislio da će partizani biti dobri prema fratrima i profesorima. »I oni su Hrvati«, govorio je onako više za sebe. Međutim, ti su partizani bili zločesti i zli ljudi! Nisu slušali što su im učeni profesori govorili, nego su ih sve po redu poubijali i ubacili u ratno sklonište te zapalili.

Jerko je došao drugoga dana pred samostan. Prišuljao se između zidova da vidi je li njegov profesor fra Arkandeo živ. Čuo je kako su neki pogani ljudi govorili da su ih sve pobili. Optuživali su te fratre i

profesore da su bili zločinci, da su ih s prozora samostana polijevali vrelim uljem. Mali je Jerko sve to čuo. Znao je da lažu. Profesori su bili dobri ljudi, posebno njegov fra Arkandeo. Plačući je otrčao kao strijela nebeska svojoj kući i sav uplakan rekao majci, baki i djedu: »Ubili su moga fra Arkandela i druge profesore.« Svi su zaplakali i stisnuli se jedno uz drugoga. Jerki su suze tekle, nije ih mogao zaustaviti. A onda je djed počeo moliti i svi su uglas za svoje fratre i profesore molili Očenaš, Zdravomariju i Pokoj vječni. ✍

Uzrast: mladež

1. nagrada

Zločin bez kazne

Piše: **Darko Tusun, IV. a r., gimnazija Katolički školski centar »Petar Barbarić«, Travnik**

*O osvitu veljačanskih jutara,
kada se poljanama obično širi miris
raženog kruha hercegovačkih matera
i dok djeca još nevoljko ustaju,
zločinu krvničkom već bio je kraj.*

*Široki Brijeg nikada nije
bio tako uzak i tako tijesan,
tijesan za one što su
mu dali smisao, opstojnost, red.
Crkveno zvono nije zvonilo,
osloboditelji žurno u zajedničku raku
bacaju tijela hercegovačkih fratara.*

*Bosna Srebrena postala krvava
tih osloboditeljskih dana,
kad i fra Franjo s Komarde*

*i fra Lovro od starog Travnika
postaše glavni neprijatelji države.
Škole spaljene, samostani opljačkani,
crkve porušene, puk protjeran.
O, kako li je lijepo
svećenikom biti u državi novoj!*

*Danas kada nas žele žive pokopati,
napraviti kao da ne postojimo,
mi tražimo utjehu, tražimo spas od
pravih mučenika, bosanskih ujaka.
I moli se još ovaj vjerni narod
da njihove mučeničke kosti budu
uzdignute na čast svetoga oltara. ✍*

2. nagrada

Priča jednoga briga

Piše: **Daria Buljan, III. r., Gimnazija Marka Marulića, Tomislavgrad**

Pogled ka Brigu priča priču.

Brig. I njegova uzvišena blizina nebu.

Mir njegovih samostanskih hodnika. Daske koje su osjećale korake Božjih slugu. Zidovi koji su godinama slušali i upijali riječi molitve poniznih duša.

Brig koji je crkvenim zvonima narod pozivao na predanje, vjeru i slobodu u Bogu.

Brig i te zime disao je s narodom i za narod.

A bila je jedna od najhladnijih. Nekada su zveket oružja, miris baruta i krvi u zraku, hladniji od bure koja je grčevito grčila kamen moleći za spas.

I strah je hladniji. I jači je od čovjeka. Prodre u njega, uvuče ga u podrum, okuje treptajima duše.

Kroz takve, teške trenutke prožete smrću i patnjom, uz narod su bili, narod su vodili – Oni.

Oni, koji su nadu ulijevali propovijedajući Božju riječ, naviještajući Spasenje. Svojom su žrtvom pokazali koliko je život prolazan, krhak.

Držali su vjeru živom.

Oni, u smeđim odorama, poput niti koja veže Boga i njegov narod.

Nevini i pravični.

Netko je odlučio gospodariti njihovim životima. Krvave im je presude potpisao škripom vrata i riječima: »A sada ti, druže«.

Svi zajedno, pognutih glava, sklopljenih ruku i s molitvom koja im je tek dodirivala usne, a tiho se prolamala cijelom Hercegovinom, čekali su riječi koje vode u sigurnu smrt.

Jedan po jedan, napuštali su braću. Poniznim koracima, baš onakvima kakvima su koračali kroz život, s krunicom čvrsto stisnutom u ruci, predali su se sudbini.

A sudbina od njih nije tražila ime i prezime.

Nije ih pitala za godine, nije željela znati za njihova djela.

Ona ih je nevine optužila svojim fikcijama. Svoje je zločine pripisala njima.

Provela ih je zadnji put samostanskim hodnicima koje je posvetila njihovom krvlju.

Pokazala im je, još jednom, plavo nebo iznad Briga, dok su oni kroz bol upirali oči u njega iščekujući Spas.

Živote im je ugasila vatrom.

Zabranila spomen.

Dugo smo o njima pričali šapatom, skrivajući se od crvene ruke koja ih je odvela. Teško je i danas pričati, još teže je svu bol urezati na papir.

Ipak, Brig najbolje priča svoju priču. ✍

3. nagrada

Marija Perković, IV.a r. Gimnazije fra Dominika Mandića, Široki Brijeg,
Nakon tame, svjetlost (akril na platnu, 60 x 20 cm, 2021.)

O mome životu i radu*

Piše: **fra Eugen Tomić**

Djetinjstvo i školovanje. Da mi vrijeme prije prođe, odlučio sam bar donekle na papir staviti svoja sjećanja unazad 80 i više godina. Ja sam Ante Tomić, fratarsko ime fra Eugen, sin Blaža Tomića i Anice, rođene Šunjčić. Rođen sam 6. veljače 1919. u Gornjim Radišićima, kršten 7. veljače te iste godine na Humcu od pok. fra Jake Vasilja, dobrog i plemenitog svećenika koji je, kako su mi pričali, požurivao nositelje da što prije stople dijete jer je bila ciča zima, kalandorska zima. Moja je odjeća bila pelene u koje sam bio zavijen od glave do pete, s pokrivačem materina ili nevistina rudenjaka. Na krštenje i nazad trebalo je najmanje 5 sati, ako sam došao odmah na red jer tada su se djeca krstila kad koje dođe. Imao sam tri sestre i tri brata, u godinama dosta razlike među nama jer su djeca umirala. Moja je majka rodila dvanaestero djece, troje ih je umrlo prije mene, a poslije mene umrlo je jedno. Kažu da sam nastavio dobiti dobru majku sve do četvrte godine, kada mi se rodila mlađa sestra Anđa, 1923. Netko će upitati čemu ovaj redosljed braće i sestara. Razlog je u tome što sam ja bio četvrti, najmlađi sin od svojih roditelja, a s velikim razmakom u dobi pa sam zbog toga imao poseban tretman kao mezimče. Stariji su išli raditi teže poslove, a ja sam ostao kod kuće, s majkom. I bio sam ljubimac sve dok nije došla mlađa sestra. Tada sam malo ispao iz pažnje. Međutim, ni tada mi nije bilo teško. Zabavljao bih se na svoj način, jer nisam imao društva iz komšiluka koji je bio dosta udaljen,

pa sam sâm tucao križeve čekićem po kamenjima, igrao se s kozličićima, igrao se s janjcima, zvao braću na ručak, neke poruke komšiluku i nazad obavljao. Dok su moja starija braća i sestre išli neki u drva, preko 50 kilometara tamo i ovamo, na sebi donijet nešto čuče, drugi čuvali ovce, kopali, orali, krčili, sadili, radili... ja sam bio u svom svijetu, mala zabava. Vrlo se dobro sjećam da je moj susjed Vinko Livadić imao malo pule koje sam ja sa sto muka od oca izmolio da mi ga kupi. Njega sam timario, hranio, na vodu vodio, jahao. To je bilo zanimljivo ovim mojim susjedima, komšiluku, djeci pa su i oni pratili, bilo je zabavno.

Eto u takvim i sličnim prilikama mali je Ante dočekao osmu godinu 1927. kada ga je otac odveo u Ljubuški i upisao u prvi razred osnovne škole kod učiteljice Sabire Krehić, koja je bila jako gojazna i koja je najviše vremena trošila lomeći orahe između dviju šaka, a ponešto i nas pitajući ili kazivajući sjedeći neumorno za stolom s kojeg je mogla nesmetano gledati sve prolaznike glavnom i jedinom ulicom kroz Ljubuški. Jedino je bila hitra ako je netko od nas došao koji čas poslije 8 sati. Tada bi ustala pa bi svakome po smrznutim prstima podijelila po nekoliko udaraca ravnalom, a onda bi nas nakon klečanja od 15 minuta pustila da sjednemo na svoje mjesto u klupi. Nju ništa nije zanimalo što sam ja i moji drugovi po velikom nevremenu morali putovati više od sat i pol vremena smrznuti toliko da neki nisu bili sposobni nositi svoju čobansku

torbu i kabanicu koja je nalivena vodom bila teža od nas. Nismo smrznutom rukom mogli izvaditi table i pisaljke iz svoje torbice. Nju nije zanimalo ni to što sam ja za mraka od kuće pošao i što smo žurili koliko god smo mogli. A bilo je djece i slabije koju smo morali iščekivati da ne ostanu na putu negdje preko brda iz Gornjih Radišića do Ljubuškoga. Škola je počinjala u 8 sati, a na podne dva sata imali smo odmora da bismo pojeli svoj ručak. Oni koji su

bili tu bliže, išli bi kući, a mi ostali iz daljine vadili bismo ono što smo imali u svojoj torbi. Cijeli moj jelovnik bio je komad kukuruze. Doduše, nije bilo u svakoga tako. Netko je imao neki prismok, malo špeka ili mesa ili bocun mlijeka, neku smokvu ili voćku, a ja, eto, nisam imao ništa, nego to i komad kruha koji bih često i kući vratio nazad. Kad sam malo odrastao, ja sam znao vratiti se kući cestom, preko Donjih Radišića, najviše zbog toga što bih

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljane su samo očite pogreške ako ih je bilo.

O ovome svjedočenju fra Ante Marić piše sljedeće: »Dana 20. rujna 2004. pismeno sam zamolio fra Eugena Tomića da mi odgovori na neka pitanja u svezi s Franjevačkom klasičnom gimnazijom na Širokom Brijegu jer je bio njezin đak. Fra Eugen mi je rekao da mi ne će ništa pisati, već da će sve snimiti. Tijekom 2005. on mi je dao dvije kazetne vrpce s ovim snimljenim tekstom, odnosno prepisanim.

navratio k svojoj dobroj strini Biškuši koja bi me neizostavno ponudila pšeničnim kruhom koji bih ja pojeo u slast i nastavio put kući. Sjećam se da sam prvi put tim daljim putem išao i zato da bih kod tete Jurke prodao koje jaje da kupim olovku ili pisačicu. Pogotovo sam morao čuvati tablu da mi je ne bi tkogod razbio. Sva moja pomoćna sredstva u torbi bila su tabla, pisačica, pernica, bukar, spužva, a u većim razredima i koja čitanka. Moram spomenuti da je to bilo vrlo oskudno, ali eto tako je bilo.

Za vrijeme jeseni i ranoga proljeća našao bih čeljad okupljenu oko ognjišta. Ruke su im se grijale i nešto sprijeda dok je pozadi bilo kao da su vani. Iznad nas je bila lisa i na njoj je se u jesen sušio kukuruz u klipu i ono nešto pred Božić što bi se zaklalo, mesa od svinje koja se redovito klala. To je bilo meso planirano do drugoga klanja. Zato se i govorilo, mesa malo da bi u oko stalo. Iznad ognjišta bila je kotlanica na kojoj su visile komašice, na koje je bio zapet bronzin u kojemu se prije podne obavezno kuhala pura s prismokom mlijeka. U nedostatku mlijeka dobro je došla purina kaša ili još nešto uz nju. Za užinu se nešto peklo pod saćem ili se pržilo na tavi. Večera je uvijek bila iz bronzina u kojoj je krkljao kupus, krompir ili nešto što je već bilo kuhano dok je otac predvodio večernju molitvu. Nekad je bila i kraća, što je nas djecu osobito veselilo jer su nam crijeva grogotala dok je lonac ključao. Poslije molitve bila je večera. Prvo bi majka ustala ili nevjesta, sa zida skinula siniju i stavila je nasred kuće. Na nju bi stavila čanjak i u njega iskrenula ono što se kuhalo u bronzinu, postavila bi drvene kašike koliko je nas bilo i nakon molitve za blagoslov čeljad bi se sa svojom čemlijom primaknula toj siniji na

posao. Ako je bilo što mesa, majka bi ga usitnila i svakome u kašiku dala njegov dio. Iza večere mlađarija bi u zimsko doba, netko bliže, a netko dalje, našla svoje društvo da noć skрати. A otac bi skinuo gusle pa nama koji smo u kući ostali stopta poznatu, ali uvijek nama dragu davoriju zagudio. Ponekad bi došao komšija, koji je bio vrlo zabavan jer je pričao o svojim putevima po Bosni. On je nosio duhan. Kada bi se još koji susjed pridružio, došla bi i bukara crnog vina. Moj je čaća uvijek miješao crno i bijelo vino, grožđe zajedno, pa je vino bilo crveno. I na vatri je znalo goriti kao špirit jer je loza gdje je rasla 80% bila kamena podloga. Takvo se vino još danas može naći u 100% glini, tj. u Donjim Radišićima iznad plantaže, u strani suncem obasjanoj. Svjetiljka nam je bila prazna bočica od tinte s petroljem napunjena u koju se stavio komadić pleha koji je držao fitilj i svijetlio plamen jedan centimetar, možda i više. Nekada je više bila svjetlost od vatre, šume na ognjištu.

Tako bi završavao radni dan u moje doba djetinjstva, do 1931. kada sam otišao poslije osnovne škole u Ljubuškom u franjevačko sjemenište na Široki Brijeg gdje su mene i jedanaestoricu od 110 kandidata primili u 1. razred gimnazije. Škola na Širokom Brijegu od 1931. u jesen do 1937. u ljeto. Otac me doveo na Široki Brijeg oko Male Gospe 1931. Na konja je natovario pletenu korpu, u njoj naređenu robu koju treba sa sobom ponijeti. Na drugoj strani samara bila je slamarica napunjena lepuškom od kukuruza. Tu su bili još gunj i jastuk. Obojica smo išli pješice preko Lipna, Kosmaja, Buhova, Polugrine odakle sam dva mjeseca ranije prvi put, kad sam išao na polaganje ispita, ugledao veličanstveni doživljaj Širokoga

Brijega. Da se malo naužijem te ljepote, tada sam zamolio oca da malo sjednemo. I dok smo mi sjedili, stigao je iz Rasna moj kolega Jozo Brkić sa svojim ocem Ivanom. Od tada do 1968. bili smo na istom poslu. Te godine je on otišao u misije u Afriku gdje je ostao 25 godina, odakle se radi bolesti morao povući, a sada je na Širokom Brijegu u mirovini. O njemu će se i knjige pisati jer on je velika djela učinio za tamošnje misije. *Sveto pismo* i crkvene knjige prvi je preveo na afrički kiluba jezik. Još je on pisao. Zadnja mu je knjiga *Razgovor s Bogom*, koju je 2002. predao u javnost. I on je, kao i ja, ove godine ušao u 60. godinu, u obljetnicu našega zajedničkoga svećeničkog ređenja i još smo jedino nas dvojica kolega ostali od zaređenih 1943., od devetorice.

Da se vratimo na dolazak na Široki Brijeg. Smještaj. Kad smo stigli preko Mokroga na Brijeg, dočekao nas je meštar, otac fra Viktor Nuić. Lijepo nas je primio. Korpu sa stvarima stavio sam na šišu, a posteljenu sam stavio na označeni krevet u najstarijemu dijelu samostana u spavaonici za najmlađe đake. Između kreveta bio je toliki prostor da je mali ormarić za higijenske potrebe mogao poslužiti. Ispod naše spavaonice bilo je blagovalište za sve đake. Svjetlo nam je bilo na karbid. Imali smo i umivaonicu s posudom vode koja se nalijevala iz čatrnje, za umivanje. Bio je i klozet s rupama. Da pričam o hrani koju sam tamo doživio. Jednostavna. Od jedaćeg pribora imali smo kašiku koju bi nakon jela poslužitelj oprao i stavio u našu ladicu. Tanjur iz kojega smo jeli nosili smo u kuhinju. Na stolu smo dobili u tanjuru ono što je pripremljeno. Najviše je bio grah i krumpir na razne načine. Kruha smo imali, ne mogu reći, dovoljno koliko smo željeli. Bilo ga je i dobar

je kruh bio. Nekada bismo dobili kompot za večeru s malo meda. Juhu nedjeljom, koju bismo dobili s mesom, nitko nije volio jer mi nismo navikli na to da se meso koje je kuhano u juhi stavi na stol pa se ohladi. A i juha je bila za nas neukusna. Tako smo smatrali da je nedjelja bila najgori dan za naš objed. Nismo bili gladni, ali mogu reći u najboljem slučaju da je nedovoljna bila prehrana za naš rast.

Dnevni red počeo je ustajanjem i umivanjem pa misa i doručak koji je trebalo dovršiti do sedam i pol sati jer smo u 8 sati trebali biti u novoj gimnaziji u klupama. Bio je tu veliki i mali odmor. U 12.30 imali smo ručak u starom sjemeništu. Iza ručka do 2 sata imali smo slobodno da se igramo ili što želimo da radimo. Do 4 je bilo učenje. Iza 4 je bilo igranje u samostanu. Nakon dva sata šetnje vratili bi se kući i nastavili učenje. Tri niža razreda u svojoj učionici, a tri viša u svojoj. Između nas je bila meštova soba u kojoj je on boravio i po potrebi primao tko je želio s njim razgovarati. A ujedno je to bila soba s dvojim vratima kroz koja je on mogao ući u obje sale da nas kontrolira i imao je i prozorčić na vratima, da nas može kontrolirati bez ulaza kad god želi, što je samo po sebi činilo da je u učionicama bio red i rad. Večera. Iza večere je bilo slobodno do 9 sati. U devet sati zvonilo je zvono za spavanje. Tišina u obje sale trebala je biti s ugašenim svjetlom. Ako nam je o Svim svetima netko došao od muških, spavao bi s nama u krevetu.

Po našoj odjeći nismo se ničim razlikovali od naše braće kod kuće. U takvom smo odijelu došli na oblačenje gdje smo ga odložili i u franjevački se habit obukli. Nakon toga smo ga bili dužni nositi kamo god bismo pošli. Tako su moje starije kolege išli u habit u Srbiju na

¹ Redovničkim imenom fra Blago.

MLADA MISA FRA EUGENA TOMIĆA NA HUMCU 29. KOLOVOZA 1943. SLIJEVA: FRA SLAVKO LUBURIĆ, FRA KAŽIMIR BEBEK (? MALO VIRI), FRA SVETISLAV MARKOTIĆ, FRA TIHOMIR ZUBAC, MLADOMISNIK EUGEN TOMIĆ ML., FRA ZVONKO GRUBIŠIĆ (U POZADINI), ŽUPNIK FRA MARIJAN ZUBAC, FRA RADOVAN PETROVIĆ, FRA MIRKO MAGZAN I FRA ANTE MAJIĆ

granicu s Bugarima na služenje vojnog roka gdje bi habit i plašt odložili, a u vojno se odijelo obukli.

Svake bi godine o Božiću i Uskrsu svak sa svojom torbom na leđima hrlilo svojoj kući. Većina nas je tako stizala na te praznike, blagdane. Ne sjećam se kako su oni koji su bili iz daljega obavljali taj posao. Međutim, bio je autobus za Duvno i prema Mostaru i Konjicu, a mi iz Brotnja išli smo preko Polugrine. Jedni prema Nahiji, a drugi preko Buhova do Brotnja. Najviše smo se radovali ljetnom tromjesečnom odmoru.

Nakon dovršenog šestoga razreda bilo je oblačenje na Humcu. Stupio sam u novicijat u srpnju 1937. Nakon godinu dana novicijata opet na Široki Brijeg, završili smo 7. i 8. razred, maturirali i u bogosloviju, što me je zanimalo. Jer mene nije toliko zanimala gimnazija koliko me je privlačila bogoslovija jer sam znao da u bogosloviji učim o onome što mene čeka u životu. To nije ispravno, a kako kažem, tako sam ja želio.

Široki Brijeg od 1939. do 1940. Naše stanovanje bilo je na vrhu gimnazije. Učionica, kapelica, spavaonica, sve je tu bilo. Mjesto za osobne stvari bilo je na siši. Jelo je bilo u samostanu. Šetnje i igre bile su u ogradi ili okolici mjesta, ujedno s mešтром. Ljeti je bilo kupanje u Lištici. Škola nam je bila zajednička s đacima iz konvikta. Ta je zajednica bila sama za se. Imala je meštra i domeštra i časne sestre i poslugu, sve. To su bili đaci iz svih dijelova ondašnje Jugoslavije. Poslije mature išli smo u bogosloviju u Mostar. Međutim, budući da mladomisnici te godine nisu mogli zbog rata ići u inozemstvo i nas u Mostaru primiti, da nam dadnu mjesto, mi smo 1941./42. završili filozofiju na Humcu, gdje smo 1941. dočekali NDH. Poslije završetka filozofije '43. nastavili smo bogosloviju u Mostaru gdje smo i zaređeni za svećenika po biskupu dr. Petru Čuli, 22. VIII. 1943.

Novopečeni svećenik. Mladu sam misu imao tjedan dana poslije

ređenja, tj. 29. VIII. 1943., kao i skoro svi moje kolege. Ručak iza mlade mise bio je u Donjim Radišićima. Propovijed mi je držao otac fra Mladen Barbarić, koji je skupa s drugim svećenicima pošao s mojom rodbinom i drugim svećenicima pješke s Humca do Radišića. Jer tada je drugi prijevoz bio rijedak. Dobro se sjećam dok su mi čestitari izmjenjivali čestitke, ja sam uvijek pogledavao na cestu, kojih 100 metara zračne linije udaljeno od naše kuće prema sjeveru, kako natovarena kola s djecom, ljudima i stvarima bježe od partizana iz Bekije prema Čapljini. Vrlo brzo poslije oporavka na Humcu otišao sam, kao i drugi, u Mostar da nastavim bogosloviju. Tamo je bio vojni kapelan fra Berislav Mikulić koji me angažirao da mu više puta pomognem misu, ispovijed i pokop u Južnom logoru gdje je bila stacionirana vojska hrvatskih domobrana. Imali smo nastavu, ali se često moralo slijetati u podrumske prostorije zbog napada savezničkih aviona. I kada je tu bilo nemoguće

više ostati i redovito učiti, starješine su nas prebacili u Veljake, zajedno s nekim profesorima gdje smo u baraci imali misu. U jednoj sobi, sve jedan do drugoga, spavalo nas je 17. Objedovali smo više stojeći nego sjedeći. Bilo nas je starijih i mlađih. Župnik je bio fra Slavko Luburić. Od profesora bio je fra Jerko Mihaljević. Veljačanima je bilo zabavno gledati nas kako kroz njihove ulice idemo u šetnju svako jutro. Bila je baraka kroz koju su mogla djeca između dasaka prolijećati, puna znatizeljnih vjernika. Ja sam u to vrijeme išao na vjeronauk u Grab, u školu, umjesto župnika. I na povratku bih navratio kod Luje Tomića, čovjeka kojega su smatrali najbogatijim zemljom u Nahiji, da se malo kod njegova kruhom i još čim okrijepim, što je njemu bilo vrlo drago. I kasnije sam ja navraćao k tom čovjeku koji mi je ostao u dosta lijepoj uspomeni. Čovjek od riječi, pošten, s brojnou djecom. I kad je u Veljacima zaprijetila opasnost od partizana iz Dalmacije od Vrgorca, starješine su nas poslale na otvorenom teretnjaku u Čerin, a druge u Čitluk da barm malo nastavimo školu. Međutim, kad je opet opasnost zaprijetila, poslali su nas po župama. Mene su poslali u Mostarski Gradac kao na sigurno mjesto, i još neke sa mnom. Ali ni tu nismo mogli ostati. Ne zbog partizana, nego radi stjenica koje su nemilo grizle pa nisu dale ni oka stisnuti. Odatle su me poslali u Rasno gdje sam bio kod Tadije Beljana, župnika. I tu sam išao na vjeronauk u Bovo i na druga mjesta. Znam da sam od kuhara Mirka Skoke nosio sa sobom nešto pojesti jer sam bio dvokratno na poslu. Godine 1945. našao sam se kod Vencela Kosira u Ljutom Docu gdje sam isto tako pomagao po misama, vjeronauk u školi itd.

Povlačenje. Dana 5. veljače 1945.,

kad je svijet nahrupio preko crkve u Ljutom Docu bježeći pred partizanima, i ja sam se pridružio ne pitajući ni kud bježe ni zašto bježe jer sam znao da bježe pred partizanima. Bila je mjesečina kao dan. Svako malo, kako sam bio u habetu, svijet je tražio i molio da se zaustavim i da ih ispovjedim, što sam i činio. Tako smo kasno navečer stigli na Široki Brijeg, gdje sam ja i zanoćio. Navala partizana, topovska paljba iz Šarića Dubrave kao i s juga. Dok sam bio u Ljutom Docu, dolazio sam i na Široki Brijeg, ali ovaj put sam ga napustio bez povratka jer su partizani 6. veljače, na moj rođendan, vrlo žestoko tukli crkvu, gimnaziju, samostan, konvikt i cijeli Široki Brijeg protutenkovskim granatama koje su probijale sve zidove osim crkvenoga pročelja kojemu su dali oko 400 granata. Nijedna nije probila kameni zid. Istina je da su one koje su prošle kroz vrata i prozore u crkvi napravile štetu, posebice kod Gospina oltara u vrhu crkve. Mi smo bili u podrumu očekujući što će se dogoditi. Tamo negdje oko 10 sati, koliko li bijaše, mene je fra Mirko Ćosić, moj profesor, navečer poslao iz podruma da mu donesem duhana iz sobe, koja je bila od zapada odakle su topovi grurali. Ja sam bez ikakve bojazni poletio da mu donesem duhana, ali nisam mogao otvoriti vrata jer je u njegovoj sobi granata zid srušila i vrata zapriječila. Tu smo noć proveli zajedno, bez spavanja.

Ja sam se ujutro oko zore izvukao iz samostana, spustio se u Lišticu, i uhvatio pravac za Mostar, obazirući se i gledajući kako gori gimnazija, kako se diže crni dim iz naše knjižnice u gimnaziji. Navečer sam stigao u Mostar i vrlo sam se malo zadržao. Produžio sam za Sarajevo prema uputi provincijala fra Lea Petrovića, na bogosloviju na Neđarićima u Sarajevu, kamo su iza mene i prije

mene stizali i drugi. Tu smo bratski primljeni te crne bosanske zime pune snijega i leda.

I kad je tamo zaprijetila opasnost, onda su nas poveljeli prema Zagrebu. Bio je to put očajan. Svako malo vremena napadi iz aviona, prekid pruge, tako da smo potrošili par dana i noći dok smo stigli do Zagreba. Još se uvijek sjećam da smo iščekujući vlak, jer je naš otišao za Jasenovac, zaspali sjedeći na pruzi. I da me nisu na vrijeme probudili, bio bih pregažen. Tim smo vlakom stigli u komadu u Zagreb. Na podne smo se našli na ručku s braćom hrvatskim franjevcima koji su nas objuče primili i srce nam i dušu otvorili. Samo sam čekao da završi ručak pa da legnem i da tri dana spavam. Tako sam u sebi mislio jer su mi se vjeđe same zaklapale. Tako sam dobro na golom podu zaspao da sam se u 10 sati po noći probudio i naspavao. Gvardijan je imao soba, ali nije imao kreveta ni drugo što pa je otišao u susjeda koji je imao svoje blago i dosta stogova pa ga je zamolio da mu dade nešto od slame da pod nas postavi da ne spavamo na golom podu. Ovaj se ispričao da mu ne može dati jer da to treba njegovu blagu. Kada je zatražio gvardijan da mu dadne barem ostatak što ostane iza blaga, rekao je da mu to treba ispod blaga. Dakle, važnije je bilo ispod blaga nego ispod mladih svećenika. Čuo sam da je ubrzo svega toga nestalo jer je to partizanima trebalo. Odmah su nas braća uključili na bogosloviju na Kaptolu, gdje smo jedno vrijeme zajedno s njima pohađali školu. Ovdje moram spomenuti nešto čime ne bih želio nikoga uvrijediti, nego samo činjenicu iznijeti. Za vrijeme predavanja doktora Andrije Živkovića, koji nam je predavao moral, bio je ovaj slučaj. Običavalo se dati bogoslovima neki kazus iz morala da ga riješe. Videći kako to mi hercegovački bogoslovi

brzo i pravo rješavamo, dok su oni redovito to slabo obavljali, reče dosta neugodne riječi, ali ipak ću ih ja dati. Citiram: »Pogledajte, slavonski volovi, ove momke koji su s knjigom u ruci išli od drveta do drveta, od mjesta do mjesta učeći bogosloviju. Svima bi vama oni mogli biti učitelji.« Završen citat. To nam je bilo malo neugodno zbog njih samih, ali ugodno zato što smo dobili takvo priznanje. Inače nas je bilo u ono vrijeme, koje smo proveli na toj bogosloviji, vrlo zadovoljnih.

Ostalo nam je u lijepom sjećanju razumijevanje braće fratara i profesora koje smo morali napustiti polovicom svibnja 1945. kada smo se odlučili na egzil, na izbjeglištvo, zajedno s vojnim ranjenicima i vojskom bježati pred partizanima, čija se pucnjava već čula iz Sesveta. Obukli smo se u vojničko odijelo kao medicinari i među njih se umiješali.

Ali kratko je vrijeme to bilo, jer naš je vlak kod Maribora zaustavljen i tu smo zarobljeni na jednom mostu koji je bio ograđen s obje strane bodljikavom žicom. Vlakovođa je zaustavio. Bio je dovoljan jedan jedinici pucanj mitraljeza koji je držao u ruci civil i koji je sjedio na gumi i zaprijetio mu da će sve pobiti ako se ne zaustavi. On se naravno zaustavio i u tome su kao vukovi iz šume pristupili partizani i naredili da sve oružje bace na jedno mjesto i da svak izađe. Onda je na drugi kolosijek stigao vlak koji je vozio Nijemce iz Grčke, jer im je kazano da je rat završen. Iz našega vlaka mi smo gledali jake topove i ljude koji su bili do zubi naoružani kako bezbrižno spavaju razoružani jer su mislili da idu na sigurno. Gledali smo brda naoružanja svih vrsta zbacanih na jedno mjesto. Što je bilo s njemačkim vlakom dovezenih ljudi, ne

FRA EUGEN TOMIĆ 9. PROSINCA 1943.

znamo jer mi smo otišli, a oni su ostali. Znade se da su svi pobijeni, odvedeni u šumu i pobijeni. Vojska je otišla, nas su razdvajali na poziv, citiram: »Svećenici, Bugari, Mađari, odvojite se«. Odveli su nas tako po grupama u vilu i tu nas zatvorili s naredbom da se smjestimo, da će hranu oni donositi. Nas su odvojili u vilu u kojoj su čas prije bili Nijemci. Bio je tu šparet i još je bio ugrijan, u kuhinji. Tolika je bila razlika između njihova bijega i našega dolaska. Ubrzo su dolazili komesari da nas uvjeravaju da je noćna pucnjava proslava pripojenja Istre našoj zemlji ili neke druge proslave. Da je u stvari taj pucanj veselje. A nije bilo veselje, to je bilo ubijanje ljudi koji su se na sve strane razgonjali i masovno ubijali i u jame zakopavali. Tu pokraj nas, kojih 100 metara, događao se nezapamćen zločin nad hrvatskim narodom, a mi smo o tome svemu bili neupućeni i nismo imali pojma. Bilo nas je u toj vili, ako se dobro sjećam, oko 70 svećeničkoga roda, starijega i mlađega, zajedno. Imali smo kao neka redovnička zajednica i svoj dnevni red, redovnički život, gdje su stariji svećenici održavali neka predavanja i bilo nam je kao na duhovnim vježbama. Tek za mjesec dana imao sam neko saslušanje, upravo kad je došla iz Hrvatske zapovijed da selimo u Zagreb.

Negdje polovicom srpnja selili su nas iz Maribora u Zagreb. Ukrcali su nas u kamione i izbacili nas na dvorište zloglasnoga zatvora na Savskoj cesti u Zagrebu, oko 2 sata poslije podne. Bilo je vrlo vruće vrijeme. Odmah su nas zgrabili, izgrurali, ugurali u neke podrumske prostorije u kojima se kiselo kupus. Tu su bile bačve kiselog kupusa. Ugurali su nas toliko dok se moglo uguravati, za nama zatvorili vrata i otišli. Ostavili su nas taj dan i cijelu noć bez hrane, bez vode, bez zraka te je stanje bilo neizdrživo, pogotovo s

higijenske strane. Ljudi su u porcije vršili nužde i na prozor u prizemlju izbacivali napolje. Ja sam uhvatio mjesto s jednim kolegom u jednoj bačvi, praznoj, i dočekaio sutrašnji dan kad su nas prozivali i smještali u druge prostorije. Mene i moga kolegu bacili su na šišu, na goli pod od cementa, iznad pekare, gdje smo imali jednu dasku od svojih 35 centi i obnoć se mijenjali da nam leđa ne budu na cementu. Kako sam bio pušač, davao sam ono nešto, što smo mi nazivali kruh, za jedan opušak. Nitko me ništa nije pitao.

Tek na koncu mjeseca pozvalo me je na saslušanje, jer je došla sarajevska Udba i zatražila da nas prebaci u Sarajevo. Utovarili su nas na krmak vagone i okrenuli put Sarajeva gdje su nas po kiši izbacili iz vagona i uputili s kolodvora u centralni zatvor gdje nas je posebno te večeri, onako pokisle, jadne i gladne neki glavešina srdačno, pod navodnicima, dočekaio dobrodošlicom. Citiram: »Da sam vas ja sreo u slovenskim šumama, nijedan vas ne bi ove večeri bio ovdje.« Uz još gora vrijeđanja, maltretiranja, razbacivali su nas po sobama. I mene su s jednim bogoslovom ubacili u jednu veliku sobu u kojoj osim kible ništa nije bilo nego goli pod. Onako moker, jadan, gladan legao sam da se sutradan probudim potpuno suh i zdrav. Dan kasnije ubacili su nam društvo, nekog Srbina, intendanta Draže Mihajlovića, koji je stalno govorio o duhanu bez kojega je ludio i glavom o pod udarao. Desetak dana iza njegova dolaska donesoše mu stražari paket i u paketu dosta križanog duhana, uz duhan cigarete, papiriće i šibicu. On je iznenađen najprije taj duhan razastro po podu, dugo i dugo je u nj buljio, zatim je uzeo papirić i počeo motati taj duhan u cigarete. Dugo i dugo je motao, a da nije ni jednoga zapalio. Tek kad je sve smotao, zapalio

je jednu i mene ponudio drugom. Teško je opisati kako je taj gori od mene pušač doživljavao taj događaj. Pokušavao se sjetiti i molitve navečer, gledajući kako mi molimo, ali nije mu išlo. Uza sve to još je puno puta pokušavao na glas moliti Vjervanje, ali nije uspio do kraja izgovoriti. Pokušavao sam mu ja dozvati u pamet, ali njegovo je bilo staroslavenski pa se nismo razumjeli te se okanili i on i ja. Samo bi navečer prostro deku i prije nego legne nešto bi valjda u sebi molio. Stražari su otvarali i zatvarali vrata i ćeliju donoseći i odnoseći ono što su zvali jelom za nas, ali mene nitko nikada ništa nije pitao. Tek u noć 26. kolovoza, oko zore, netko me je lupnuo nogom i probudio. Kad sam otvorio oči, vidio sam iznad sebe dva čovjeka. Jedan od njih upita me tko sam ja. »Ja sam svećenik, bogoslov«, odgovorim mu. »Kako ćeš biti svećenik i bogoslov zajedno«, priupita me. »Mi smo ređeni prije nego smo završili bogosloviju.« »Pa gdje si bio?« »Bio sam u Zagrebu.« »Šta si radio u Zagrebu?« »Učio sam ostatak bogoslovije.« Citiram: »Nisi ti učio bogosloviju u Zagrebu nego ti si učio klati.« Reče mi i ode i on i onaj s njim, koji je samo slušao, a ništa nije govorio. Od onog Dražinog oficira doznao sam da je onaj koji me je udario nogom bio Rodoljub Čolaković, predsjednik BiH. Ovome valjda ne treba komentar, jer bih pokvario ugođaj. Rano ujutro, prije nego obično, otvoriše se vrata i pojavi se stražar koji mi reče: »Pođi za mnom.« Uvede me u sobu u kojoj je sjedio čovjek i do njega žena za pisaćim strojem. Odmah sam fitiljio da mora biti napokon saslušanje. Bijaše, rekao bih, prijateljski razgovor o mome kud, kamo i odakle. Nakon sve te čakule pruži mi papir da pročitam i ako se ne slažem da ne moram potpisati. Ja sam papir pročitao pažljivo i vidio

sam da ništa nema što nisam rekao. Dapače, neke je stvari još i ublažio. I kad sam završio, stražar me vratio u sobu. Pitam sam sebe otkud sada ovaj vjetar puhnu. Tek malo prije podne isti me taj stražar odvede u prizemlje u sobu gdje mi je jedan drugi oficir uručio rješenje da sam slobodan na temelju Titinih pomilovanja, amnestije, i da mogu ići. Zatim me je uveo u sobu gdje su bile pohranjene naše stvari prigodom ulaska u zatvor. Te silne stvari koje su od mene digli bili su kaiš s hlača i još neke sitnice u džepu.

Izveo me je stražar izvan kapije i zaželio sretan put i zatvorio vrata. Našao sam se na kolovoškom suncu nakon 100 dana hladovine. Nisam odmah mogao oči prilagoditi, a i mjesto prepoznati gdje se nalazim, jer smo dovedeni obnoć pa sam prvu ženu, koja je tuda naišla, zamolio da mi pokaže kuda mogu doći do franjevačkog samostana svetog Ante. Ona me je, učinilo mi se sa suzom u oku, malo najprije povelala pa upirući prstom kuda treba poći rekla, citiram: »Evo, samo preko Miljacke prijeđite i na samostan ćete lako doći.« Ženi sam ljubazno zahvalio i produžio do samostana. Uveli su me u blagovonicu da s njima ručam. Iza ručka provincijal me je pitao što bih želio da mi pomogne. »Želio bih«, rekoh, »poći u Mostar.« Oni su odmah našli vodiča do kolodvora da sjednem na vlak i da idem za Mostar. Kako su znali da nemam novaca šapćući su se kusurali da ja ne čujem i da mi skupe 15 dinara koliko je prijevoz koštao. Ovom ne treba nikakav komentar. Pruga je bila isprekidana pa su se vlak i teretnjaci izmjenjivali. U Mostar sam stigao iza 4 sata. Idući u samostan, prema Provincijalatu, na putu sam susreo provincijala dr. fra Matu Čuturu, koji me je upitno gledao jer se čudio jesam li to ja ili ne. I kad se uvjerio, požurio je prema

meni, zagrlio me ljubeći, skoro plačući, i govorio: »Hvala Bogu da si došao, hvala Bogu. Mislili smo da si mrtav, a tako smo i čuli.« Toplina riječi očinski je i mene osvježila te sam se jako ugodno osjećao. Zazvonio je da se fratri skupe. Pozdravio sam se s njima i malo smo razgovarali i otišao sam u sobu da malo počinem i da se sredim prije dolaska na večeru.

Polaganje jurisdikcije. Ujutro iza mise meni provincijal govori, kad sam ga na dvorištu vidio gdje sjedi: »Slušaj, evo sada idi na Humac i tamo se pripremi dobro za konačni ispit pa kad se budeš pripremio, dođi na polaganje za jurisdikciju, pastoralnu službu.« Na to mu ja reko: »Mnogopoštovani, molim Vas, nemojte me slati na Humac bez jurisdikcije, bez ispovjedne ovlasti, jer ja ću se tamo jako neugodno osjećati bez dozvole za ispovijed. I to u svojoj župi gdje me svi znaju. Vi meni dozvolite da ja polažem pa makar za mjesec dana pa da odmah dođem na konačno polaganje.« »Vidiš li ti da si jadan i izmoren. Kako ćeš ispolagati dok ne dođeš k sebi? Pogotovo toliko gradivo«, reče mi provincijal. »Molim Vas, opet Vas molim, koliko god mogu Vas moliti, nemojte me slati prije nego mi dadnete barem 15 ili mjesec dana ispovjednu dozvolu.« Kad je vidio da ja ne odustajem, on ustane i fra Anti Jelaviću s bogoslovije, koji je upravo taj čas prolazio iz crkve, doviknu: »Fra Ante, daj molim te sazovi komisiju, fra Eugen želi polagati jurisdikciju.« Fra Ante začuđen odmahnu rukom, nešto reče i ode. U 11 sati dođe u zbornicu i veli meni provincijal: »Na polaganje.« I ode i on dosta nezadovoljan s mojim izborom jer je njemu isto tako izgledalo nemoguće da tako na brzinu odgovaram tako velik i važan posao.

Toga istoga dana 25. kolovoza

1945. ja sam se našao obučen, tko zna u čiji habit, onih fratara koji su u veljači ubačeni u Neretvu. Njih petorica bila za stolom, a ja pred njima. Među njima je bio i provincijal fra Mate Čutura. Poslije molitve i zaziva Duha Svetoga profesori su se redali i mene pitali, svaki iz svoga predmeta. Malo prije 12 sati ustade provincijal, izađe na hodnik i nekom na hodniku reče, što smo i mi čuli: »Hajde reci sestrama da odgode ručak za 1 sat poslije podne jer fratri imaju sjednicu. I kad je se on vratio, nastavljeno je ispitivanje. Sve do 1 sat poslije podne. Otišli smo na ručak u 1 sat. Iza ručka tajnik mi je dao u ruke pismo da odnesem biskupu. Našao sam ga upravo gdje se šeće ispred rezidencije. Ljubazno me primio. Nije imao pojma niti je pitao gdje sam bio, što sam radio ni što se dogodilo, nego je napisao i dao mi napismeno. Čim sam izišao, odmah sam otvorio i pročitao. Na moje veliko čuđenje vidio sam, u što mi je bilo teško povjerovati, da sam dobio jurisdikciju, ovlast ispovijedanja za 4 godine, a obično se davalo, bez drugih okolnosti do 3 godine, a iznimno više. Radostan sam se vratio provincijalu i predao mu ovo pismo da on vidi. On mi reče: »Eto, sad si dobio što si želio. Hajde s mojim blagoslovom i pazi na svoje zdravlje jer si vrlo tjelesno narušen.«

U župi Tihaljina. Iste sam se večeri našao na Humcu s dekretom koji sam pokazao gvardijanu fra Serafinu Dodigu. Tu sam ostao sve do 31. prosinca 1945. kada sam dobio novi dekret da idem za kapelana u Tihaljinu fra Marijanu Zupcu, župniku.

Ovdje mogu spomenuti nešto interesantno. Kad sam došao iz zatvora, onako slab i jadan, jeo sam obilno. Bilo je hrane dovoljno, pogotovo tjestenine koju smo dobivali iz Amerike. I bila je zamašćena, bila je masna. Ali nikada moj organizam

SLJEVA: FRA KREŠO JUKIĆ I FRA EUGEN TOMIĆ U MEĐUGORJU 3. LIPNJA 1951., MLADA MISA FRA MARKA DRAGIČEVIĆA ST.

nije osjetio da se najeo. Ako je zdjela bila puna, tijelo je tražilo još, još, još. To je najbolji znak da sam iscrpio sve mogućnosti ljudskoga organizma koje čovjeka održavaju. To je trajalo skoro i u Tihaljini, mjesec dana poslije.

A sada ću nešto o mom nastupu u župi u Tihaljini. Iako sam od zatvora bio 3 mjeseca na Humcu i vršio pastoralne dužnosti koje sam imao, ipak ovaj prvi početak moga pastorala pada 1. siječnja 1946. kao kapelan sa svojim dužnostima u Tihaljini. Na kraju godine 1945. iza svete mise na Humcu uputio sam se po kiši, jer nije baš previše padala, ali me je dobro smočila idući pješice 15 i više kilometara bez kišobrana iz prostog razloga jer ga nisam imao. Tako mokar i gladan stigao sam na Zdravo Mariju u Tihaljinu gdje me je fra Marijan srdačno primio sa svojim domarom Matom Milasom koji je za ovu večer pripremio

dobru večeru jer su znali da ću doći. Fra Marijan mi je pripremio sve što trebam oblačiti i obući, uručio mi što mi treba za daljnji život. Ranije sam legao jer sam bio jako umoran. Ujutro, na Novu godinu 1946., čuo sam razgovor župnika gdje nekomu pod mojim prozorom veli da danas ne može ići prije podne jer ima pučku misu. Odmah sam na te riječi ustao, otvorio prozor i upitao o čemu je govor. »Ima bolesnik na Puteševici«, reče mi župnik, »a ja velim da čim misu završim da ću poći.« »Mogu ja«, rekao sam mu spremno. »Jesi li ti umoran«, reče mi on. »Ne«, odgovorim mu. »Pa ti hajde.« Zamalo sam se spremio da krenemo na put. Koliko je bilo daleko vidi se po tome što sam na povratku od bolesnika na putu sretao misare što idu s pučke mise. Po njihovu držanju vidio sam da me župnik najavio jer sam čuo nekoga da reče: »Ovo bi mogao biti taj novi.«

Taj dan nisam imao mise jer se misa nije držala poslijepodne. Malo sam vremena proveo s Marijanom, jer je ubrzo otišao u Mostar za vršitelja dužnosti provincijala jer je provincijal fra Mate Čutura naprasito umro od kapi. Mjesto fra Marijana došao je za župnika moj meštar iz novicijata i dvije godine iz bogoslovije, rodom iz župe Tihaljine, fra Mile Leko. S njim sam se dobro slagao i složno smo radili godinu i pol dana kad je fra Mile morao napustiti Tihaljinu i otići za provincijala u Mostar, a ja sam 1948./49. sâm nastavio u župi kao župnik.

Na Ilindan 1947. banda je komunistička navečer poslije proslave Ilindana, zaštitnika župe, napravila nered u kapelici razbivši prozore i vrata i razbacala neke stvari. To je bilo bolno za župnika i za župu i za mene, osobito za fra Milu. S tim su se zadovoljili dok je fra Mile bio župnik, ali kada je on otišao, onda su takve scene učestale. Više puta bilo je izazivanja, dozivanja promijenjenim glasom, prijetnjama da se izgubim iz župe. Sve sam to morao slušati pušeći od 9 sati do ujutro, kada bi osvanulo i oni otišli. Svaki sam put mislio da je to moj zadnji dan. Nije mi toliko bilo žao mene koliko mi je bilo žao moje nećakinje, djeteta od 13 godina, koje je moralo sve to proživljavati i iščekivati da nas likvidiraju. Međutim, njima nije bilo do moje likvidacije, njima je bilo do toga da ja napustim sam župu i da oni mogu likvidirati mene kao zadnjeg župnika u Bekiji, da mogu reći kao pobjednici da su Bekiju oslobodili od svećenika. Međutim, iako su ove druge potjerali, mene nisu. Ja sam izdržao do kraja, sve dok nisu napravili najgore, do čega ću poslije doći. Ujutro kad bih izlazio poslije takve noći, pred vratima bih nalazio cjepanice, toljage, kamenja, valjda misleći da ako izađem na jedna od tih vrata da će

me izvući tamo u šumu i tamo likvidirati. Jednom sam upao u zamku da budem likvidiran u crkvenom dvorištu. Onih teških dana, kada je bilo zabranjeno izlaziti van poslije 9 sati navečer pa sve do jutra, bio je policijski sat, ja sam sjeo na večeru sa svojim susjedom Jerkom Milasom pred dvorišnom kapijom. Dok sam sjedio, čuo sam da neko zavika kod milicije: »Stoj!« Na to ja rekoh Jerki da bježimo, da je već uredovni sat. A čuli smo već da su u Međugorju jednog čovjeka koji je izišao ubili u njegovu vlastitu dvorištu. Odmah skočim da se dočepam kapije, ali su me ljudi koji su bili tu negdje iza kamena zaustavili: »Stoj!« Još sam uvijek bio nezbrinut, misleći da su poznati iz milicije. Međutim, kad su se približili vidio sam da su to vojnici i kada su me sa svih strana opkolili naperenim puškama vidio sam da nije šala. To je sve bilo kao tren oka. Ni danas mi nije jasno gdje su oni bili, a bilo ih je više. Kad smo susjed Jerko i ja razgovarali i pušili, oni su tu negdje to valjda i slušali. Kasnije sam čuo da su to bile mrtve straže koje su postavljane oko crkava i župnih ureda da prate tko će sve navraćati tamo. Čim sam ja pošao, oni su kao iz zemlje nikli i bacili se preda me. Prvi upit je bio: »Tko si ti?« Odgovorih da sam župnik. »Pa kuda ideš?« »Idem u kuću.« »Pa gdje ti je kuća?« Pokazah mu prstom, dvadesetak metara župni ured. Još smo izvan kapije. Dok me je to pitao, sav je treptio, tresao se. Drugima reče voljno, on se opusti pa koraknu naprijed i veli: »Pođi za mnom!« Ja pođoh za njim. »Slušaj«, tiho mi reče. »Ja sam Ante, inače Dalmatinac, na zadatku sam ovdje i na ovom poslu. Mogao sam čas prije, da sam te ubio, dobiti odlikovanje. Nego, tko zna kakav će biti drugi koji bude ovuda krstaro. Uzmi za najozbiljnije to da se držiš uredovnog sata i ne daj se s kućnog

praga.«

Kad već to spominjem, evo se sjetih da je prije godinu dana došao u 10 sati noći čovjek koji je tražio da pođem bolesniku jer mu je pukao čir i krvari i u opasnosti je da umre. Ja župniku fra Mili velim da idem ja. »Ne«, kaže on, »ako umre, naći će Bog načina ali ti ne smiješ svoj život izlagati ubojstvu.« Ja odgovaram da ja idem na svoju odgovornost. »Ne idi, zapovijedam ti da ne ideš!« I tada sam se smirio. Upravo je te večeri kod nas bilo razabiranje duhana pa je bilo radnika koji su to radili. I radnici koji su tu zatečeni ostali su sve do jutra jer se nisu usudili poći da ne bi naletjeli na te straže. Ja sam izdržao nekako bez spavanja do svanuća. Kad je se počelo svitati, krenuo sam s čovjekom polako kroz šumu i na vrijeme opremio bolesnika. Hvala Bogu nitko me nije ustavio, vratio sam se zdrav i veseo, bolesnika opremio i svoju dužnost izvršio. Inače, ja sam bio i kasnije u opremanju bolesnika vrlo rigorozan. Ne sjećam se da je ikada ijedan bolesnik pozvao svećenika, mene, najavio da dođem a da nisam otišao. Bilo je slučajeva da kasno ukućani pozovu, kad već umre, ali to nije moja krivnja. Nikada nisam ostavljao svoje kuće, a da nisam osigurao da nekoga preporučim ako bude bolesnik. U cijelom mom pastoralnom djelovanju od '46. do '79. bila su dva slučaja. Jedan je slučaj bio u Tihaljini kad su me pozvali, ali on je već umro prije toga, a drugi je slučaj bio kad sam bio u Posušju, nas četvorica otišli smo na neku sjednicu na Široki Brijeg.

Kad smo u Tihaljini, evo još doživljaja. Bilo je to među Gospojinama. Bila je velika suša i žega 1948. Vraćajući se s brda oko 3 sata poslije podne bila je grobna tišina. Na tom golom brdu mogla se čuti muha kako leti. Kako je bilo niza stranu, ja sam se prilično brzo spuštao da što

prije sklonim glavu od žege sunca. Najednom usred brda očuh neki klopot, kotrljanje kamena, što li. Na prvi mah nisam se mogao snaći jer se nigdje ništa nije vidjelo što bi moglo to prouzročiti. Nije bilo ni ptice ni drveta, ni ikakve živine, stoke. To je bilo u jednoj usjeklini gdje je brdo bilo nada mnom. Vratih se malo nazad da bolje vidim što je gore. Jer od tamo se čula ta jeka i taj šum. Ugledao sam nešto što nikada u životu nisam vidio. Neka zmijurina čija je glava sličila glavi velikoga mačka s dva krupna oka. Polazim od glave prema repu, ne mogu točno odrediti njezinu duljinu, jer se iskrivudala između stijena. Svakako se do 3 metra moglo računati. Debeli je 10-12 ako ne i 15 centimetara. Gledam ja u nju, gleda ona u mene. Niti ja migam niti ona miga. Čim je mene opazila, stala je k'o ukopana. U sebi sam razmišljao što ću učiniti. Ako je i ubijem, što ću od nje, to je sigurno teško 20-30 kila. Da je imao itko sa mnom, nešto bih uradio, a ovako sam nepomično stajao k'o kip. Nimalo nisam bio uplašen. U ustima mi je bila lula, na ramenu torbak bolesnički, a oči moje još uvijek na njoj. I kad sam odlučio mirovati, lulu sam izvadio iz usta jer je cijelo to vrijeme bila u ustima, da sam i zaboravio na nju. Torbak s jedne strane prebacio na drugu. I rekoh: »Ča!« Kako ja rekoh ča, ona živina krenu prema Zelenikovcu, odakle je valjda tih sušnih dana bila prisiljena da putuje kilometar-dva do rijeke da se napije vode i da se opet vrati i tako ostane živa te godine. Kako ona ode, tako i ja, oslušujući još malo kako sitnije kamenje razbacuje. Još uvijek idući niz brdo opazih Luku Kordića kako prebacuje žito. Požurih do njega da ga zamolim da pođemo zajedno pa da je uhvatimo. »Pusti fratere zmije... Prišnije je meni malo žito ovijati dokle ima vjetra nego tražiti

zmije po brdu. I do sada su ljudi pričali da su to čudo vidjeli pa ih nisu ubijali.« »Tako i jest«, rekoh ja. Jer lakše je bilo poći kući nego ići nazad tražiti po brdu zmija. Dvadesetak godina poslije takvu sam istu zmiju vidio u zoološkom vrtu u Rimu. To je taj piton o kome smo u školi učili. Zmija koja nije otrovna, ali tamani druge gamadi oko sebe.

Kad sam već u Tihaljini, spomenut ću još i ovo. Dva mjeseca i 19 dana nakon moga dolaska u Tihaljinu dogodio se ovaj slučaj za mene vrlo značajan kasnije u mome župničkome i pastoralnom životu. Naime toga dana 19. ožujka, na svetoga Josipa, upita mene župnik na ručku: »Eugene, hoćeš li da pođemo na kavu da čestitamo mojoj sestri Jozi Primorac u Jurića?« »Kako ne«, rekoh, »vrlo rado.« Oko 4 sata došli smo i našli čeljad u kuhinji. Pozdravili smo se i čestitali. Odmah mi je upao u oči jedan stranac u toj kući koji svojom nazočnosti nije meni odgovarao. Imao je naočale na nosu, uzeo novine u ruke, okrenuo se prema prozoru i čitao, a da se uopće na nas nije obazirao. Bio je to čovjek blijed, ćelav, slika Lenjina, o kojemu sam toliko zla čuo. Odjednom mi je taj čovjek donekle omrznuo. Još uz to osoba koja mi je dala stolicu ostala je bez mjesta, nije imala gdje sjesti, i to mi je bilo neugodno. Zato ja ustadoh i rekoh: »Fra Mile, ja sam već čestitao, a kave svakako ne pijem pa bi bilo najbolje da ja idem kući jer nas možda netko čeka.« »Pa ti hajde«, kaže fra Mile. Ja sam se pozdravio, zahvalio i pošao. Za mnom je pošao Jurića zet, Ilija Kevo, mjesni trgovac kojega sam već upoznao u trgovini. Kod Jurića je on stanovao s obitelji. On me ispratio na ulicu, pozdravio se i vratio u kuću. I kad je došao na vrata, stao je i svečano povikao da svi čuju: »Matiša, znaš li ti šta kaže ovi mladi fratar o tebi?« »Šta

kaže?«, upita Matiša znatiželjno. »On kaže da si ti pametan čovjek.« Na to Matiša spusti naočale i nakon male stanke izjavi: »Onda je i on pametan čovjek.« Da se bolje razumijemo, potrebno je znati da je u to doba najljućega komunizma svaki svećenik bio pomno praćen od Udbe i svaki je imao svoj dosje koji bi ga pratio kao sjena gdje god bi pošao i premještao se. Dolazio bi prije njega u mjesto gdje je on premješten. A taj meni tada još nepoznat, a čuven čovjek, zvao se Matiša Mlinarević, aktualni predsjednik Ljubuškoga kotara, za kojega sam kasnije čuo da je davne godine poslije svjetskog rata na povratku iz Amerike donio komunizam u Tihaljinu i da ga je širio ne samo u Tihaljini nego u Hercegovini i dalje. I tako je postao otac komunizma u našim krajevima. Vjerujem da je on, upravo taj Matiša Mlinarević, valjda u još moj prazni dosje upisao ono što je izjavio, da sam ja pametan čovjek, da se bavim svojim poslom itd. Nisam čitao, ali to predviđam. To mogu reći i zato jer su u svojim govorima koje su držali na mitinzima uvijek spominjali kako fratri ne valjaju, kako su fratri protiv države, a svaki bi put isključivali tihaljskoga, da on nije taj, da se on bavi svojim poslom, da je on pametan čovjek i radi svoj posao. To mi je dalo uvjerenje da je upravo Matiša te riječi napisao. I što je bio Staljin, Lenjin u komunizmu u Rusiji to je bio Matiša u Ljubuškom kotaru. I to mi daje naslutiti da se nitko nije usudio kasnije u moj dosje upisati ništa negativno jer ako je učitelj tako rekao onda to treba biti tako, prema onoj kako su komunisti naučavali da je sin došao kući i rekao mami da nema Boga, da je komesar rekao da nema Boga. Tako je bilo i u Rusiji i komunizmu. Ako kaže šef da je crno bijelo, onda je bijelo, a ne crno. Što god sam ja radio od 1946. do 1975., uvijek se

gledalo kroz prste jer se nitko nikada od njegovih sljedbenika nije usudio precrtati ono Matišino. A da je to tako, vidjet ćete u mojim kasnijim izlaganjima kako sam s njima prolazio poslije u svome pastoralnom radu. Evo kao svjež slučaj ispričat ću iz 1968. na vjeronauku u školi. U ta je doba u Tihaljini u školi sjedio skojevac, omladinac, koji je imao zadatak da za vrijeme vjeronauka prati što svećenik govori djeći. Dok sam jednoga dana predavao vjeronauk 4. razredu, dvojica su se dječaka igrala nešto oko klupe. Ja sam rekao da se umire. Oni se čas ušute pa opet, pa sam drugi put rekao da se smire. Ovaj se jedan smirio, ali drugi je ovoga potezao da provlače prst kroz rupu gdje je bila tintarnica, da se igraju mačke i miša, da jedan drugoga udara, lupa po prstima. Treći put kad sam rekao da se smiri, ovaj još nije prestao pa sam ga zgrabio za rame i bacio na vrata, k'o vreću. Kad sam zatvorio vrata, pogledao sam, svi su đaci bili zaprepasteni, ukočeni. Svi su znali da je to sin sekretara komiteta Joze Kolaka. Vidio sam i ja da sam učinio ludost, prenglio sam se, ali pravio sam se kao da je to moralo tako biti. Očekivao sam u sebi ono najgore, bit ću izbačen iz škole, možda i kažnjen i što ja znam što sve iz toga može izaći. Međutim, nikada nitko pa ni Jozo meni nisu spomenuli to kao neki ispad.

Reći će netko da to nije tako, da su mi oni učinili puno zla za te 4 godine dana u Tihaljini. Da, da. Istina je da su oni meni puno toga učinili, osobito kad sam bio sam kao župnik jedno godinu i pol, dvije. Tolike su noći dolazili, uznemirivali, izazivali, plašili, među drugima govorili da će me likvidirati samo da bi meni to vjernici govorili i sve zato da bih ja napustio župu. Istina, nisam ja znao da je to njihova taktika, ne da me ubiju nego da me zaplaše, da mi

živce slome pa da sam napustim. Ali, opet će se vidjeti kasnije za moga djelovanja da je to bilo samo tu za Tihaljinu jer oni su dali dolje garanciju da će Bekiju osloboditi od svećenika. Međutim, ja se nisam dao potjerati sve dotle dok nisu učinili ono najgore. Mora se znati da su oni župniku u Drinovcima dok je slavio misu ušli u kuću, stavili mu bombe u brašno, u smočnicu, ostavili pušku, zatvorili i otišli da bi isti čas kad završi misa došli da nađu te predmete i da ga optuže i krivično potjeraju. Osudili su ga na više godina. Župnika u susjednim Ružičima osudili su u zatvor radi nađena duhana koji je primao kao što sam i ja primao. Ali mene nikad nitko nije pitao zašto ja primam i kupim duhan. A eto fra Velimira Šimića za to su zatvorili. Treće, fra Dragu Stojića, župnika u Klobuku, napali su pucajući kroz prozor na njega dok je sjedio u blagovaonici. Srećom skočio je pod zid pa su mislili da je poginuo i otišli su. Ja sam bio dežuran u njegovoj župi za bolesnike dok je bio odsutan. Tako isto u Drinovcima jedno vrijeme. Don Antu Čulu na Ledincu isto su tako pucnjavom potjerali sa župe. Mene su više puta napadali lupanjem, dozivanjem promijenjenim glasovima, što ja znam, svim mogućim načinima me plašili. Vikali su da sam manji od miša, da se ne ću sakriti, da odlazim, da se izgubim... Vikala je rulja milicionera, Srba Krajišnika koji su se tu stacionirali kao milicija u Tihaljini. Po čitave su noći prijetili samo da me istjeraju. Što bih ja mogao drugo nego šutjeti i čekati sudnji dan. Ali župe nisam ostavio dok jedne noći oko 9 sati uvečer nisam čuo lupanje vani kod kapelice. Oko Male Gospe negdje. Gledao sam kroz prozor kako nose krampove i tokmake da razbiju vrata, jer sam ja vrata s tri brave utvrdio. Morali su upotrijebiti veliku silu da bi probili

tu kapelicu koja je bila crkva. Crkva nije bila još dovršena. I kad su probili, onda su unutra svetoga Iliju bacili na glavu, sakrament i svetište opustošili, haljine crkvene po župi raznosili i na sve strane razbacivali da bi tako trag zametnuli. Napravili su pustoš nad pustoši. Kad su ujutro otišli, ja sam polako otvorio vrata, vidio i odmah sam produžio na policiju da im to javim. Dok sam ja kucao da uđem u miliciju, oni su se taman izuvali, oni koji su bili na poslu te noći oko crkve. Odmah sam uzeo bicikl i otišao u Mostar do biskupa. Nije bilo biskupa, nego je bio njegov zamjenik don Andrija Majić. Biskup je bio u zatvoru. Njemu sam izložio stvar. On je sjeo i napisao dekret da župa pada u prokletstvo i da istoga dana predam nekome župne knjige i ključeve od kuće i da se odmah izgubim iz župe, što sam isti dan učinio i našao se navečer na Širokom Brijegu. Još mi ni danas nije jasno koliko sam ja taj dan prešao s tim biciklom. U Mostar, iz Mostara u Tihaljinu pa na Široki Brijeg na konak. Eto, tako je to bilo. I sada kad čovjek sve to vidi i kad sve to sabere, vidi se da nije bilo bez prsta Božjega koji mi je dao snage i jakosti da ja to sve izdržim i podnesem.

A prije toga htjeli su mi napraviti zamku. Jednoga dana, predvečer, dok sam sjedio u uredu, dođe čovjek i pruži mi pismo. »Evo pismo«, veli. »Od koga je pismo?« »Eto«, kaže, »šalj«. »Tko te šalje?« »Rekoše da ponesem prastru.« A ja, vidjevši da bi to mogla biti zamka, reko: »Evo tebi ovo pismo, ono nema marke. Baci ti to pismo na poštu u Milasovoj kući i meni će pošta, ako bude za mene, pismo dostaviti.« On je to pismo odnio, a nikada ga nije povratio. A to pismo su pisali oni, Ivan Granić, šef Udbe i drugi koji su u ime škripara, tadašnjih pobunjenika koji su se borili protiv komunizma u šumi, htjeli meni podvaliti vezu s

njima, da sam i ja s njima, da se borim protiv države i da želim zbaciti komunizam. To bi svakako zaslužilo 10-15 godina zatvora da sam uzeo to pismo, kao da sam dobio to od škripara. To je bio falsifikat, naravno, ali ni tu nisu uspjeli. Čim sam ja otišao, oni su uzeli ključeve od ovoga Rašića, Ljube, na silu ušli u kuću i radili što su htjeli. Pola godine je bila župa u njihovoj vlasti. Nakon pola godine biskup je digao kaznu sa župe i imenovao župnika. Po provincijalovoj odluci ja sam se nastanio na Širokom Brijegu i tu sam ostao pola godine radeći zajedno s dvojicom staraca i gvardijanom fra Vencelom Kosirom. Može se razumjeti da to nije bio odmor jer smo nas dvojica-trojica, koliko nas je bilo sposobno za rad, služili župu od 7.000 vjernika. Mislio sam odmori, međutim stigao je dekret da sam imenovan župnikom u župi Čerin.

Moje sjećanje na župu Čerin. Mogu reći da sam vrlo malo znao o nepravilnostima u Čerinu, a bilo ih je vrlo, vrlo mnogo. Naime, cilj je bio Partije da razori taj bročanski biser, pobožne, vjerne i radne ljude kojima komunizam nije mirisao. U svemu su bili protivni u onome što je taj sistem nudio. Naime, ljudi su se molili Bogu, išli u crkvu, radili svoj posao, uredno obrađivali svoju zemlju, a država, tj. komunizam, htio je da ih kolektivira pa da im rasprši to što je za njih bilo sveto i nenadoknadivo. Oni su se tomu opri. Komunisti su im najprije obećavali zlatna brda i doline, a kad ljudi nisu na to nasjeli, oni su na silu prešli i počeli su zatvarati sve one koji su se protivili kolektivu ili koji su govorili protiv kolektiva. I to su pošli upravo od onih najuglednijih i najvrjednijih domaćina misleći da kad njih svladaju, da će lako proći s

onima čiji imetak nije bio baš velik i bogat. I njima su obećavali da će slabostojeci biti bogatiji od onih, kako su ih oni zvali kulaka, koji koče »napredak«. Teško je opisati načine na koje su sve ljude u zatvorima prisiljavali da se potpišu za kolektiv. Nabrojiti ću samo neke od njih, jer nisam imao nikakve mogućnosti u takvom položaju da od ovih koji su preživjeli dobijem podatke, jer je riječ teško bilo izvući od onih koji su toliko teror na sebi podnijeli. Najradije su šutjeli o svom propaćenom životu. Njihov je izgled kada su bili pušteni iz zatvora govorio o njihovom »preodgoju«. Bilo je stavljanja ljudi do koljena u vodi preko noći, druge su s rukama na leđima prisiljavali da danonoćno bulje u jednu točku na zidu, da im ne daju nikada mira, da im oduzimaju hranu, da ih zaspaju soli pa im ne daju vode. Stalno su mlatili, ispitivali, maltretirali. Mnogima nije ni danas jasno što je to ljude držalo da ne pristanu i sebe i svoje ne upropaste. Ti su pametni i zreli ljudi bili svjesni da bi svojim potpisom za kolektiv upropastili sebe i svoju djecu i djecu svoje djece. To ih je držalo i vjera u Boga. Ostali su spremni i umrijeti, a ne upropastiti sebe i svoje. Koštalo ih je života, ali Partija nije uspjela učiniti svoj naum i taj kraj dovesti pod svoju komandu, tj. kolektivizirati i s tim ih uništiti. To su radili sa starijima, a mlađe su gonjali po prugama, po tzv. omladinskim prugama od Slavonije do Bosne itd. Gonili su ih da bi u njima ubili duh koji su imali, onaj pravi kršćanski, hrvatski duh. I kad je ta tiranija ugonjenja u radnu zadругu prevršila svaku mjeru, Tito je izjavio da ljude ne treba silom goniti u kolektiv. To je čuo i pročitao negdje, ne znam kako, župnik prije mene fra Darinko Brkić i to je rekao narodu. Sutradan poslije te njegove izjave predsjednik Partije Đuro Pucar Stari iz Sarajeva poručio

je provincijalu da ga zatvori ili će ga oni zatvoriti. Što je provincijal mogao nego njega dignuti, a mene je postavio na Čerin.

Oko 15. lipnja 1950. došao sam s dekretom na Čitluk k dekanu fra Franji Ivankoviću da me on uvede u župu Čerin. Primopredaja župe obavljena je bez ikakvih poteškoća. Fra Darinko je ostavio sve u redu i predao obavljena posla i otišao na Humac, a ja sam ostao na Čerinu. Kako onda nije bilo vozila, ja sam s Čerina s dekanom fra Franjom Ivankovićem došao pješice iz Čitluka do Čerina. Čitavam putem meni je fra Franjo tumačio što se događa u Čerinu i bio je zabrinut kako ću se ja snaći kao mlad i neiskusni i nastupiti pametno u takvim prilikama. On mi je obećao dati potporu ako se obratim na njega kao iskusnijega. Prvi moj nastup bio je u tom vidu. Znao sam da će svaku moju riječ mjeriti na sto kantara i odlučio sam se ograditi od uplitanja u bilo kakve te poslove pa sam rekao, citiram: »Moje su me stariješine poslale ovamo za župnika umjesto fra Darinka koji ide u samostan na Humac. Moja je dužnost da se brigam za duhovnu stranu ove župe i župljana. U svim svojim potrebama duhovnim samo se obratite meni. Ne želim da mi itko išta šapće osim u ispovijedi. Govorite mi drugo sve na glas jer nemamo se mi čega bojati što se tiče vjere, pričat ćemo sve otvoreno.« Čini mi se po nekim znakovima da je to ulema u Mostaru shvatila kao da će moj nastup ići nekim drugim pravcem od prethodnika pa je odmah prekosutra došao u pohode terenski udbaša za Brotnjo, neki Đonko. Počastio sam ga s pola litra vina i s razmjenom običnih informacija, svakodnevnih. Tko, otkud i tako... Nakon pola sata

od sastanka očekivao sam nešto da će nabacivati na fra Darinka kojega je uspio potjerati, ali na moje čuđenje nije zucnuo ni riječi o njemu. Fra Darinko mi je rekao da mu je s prozora odnio i ukrao časoslov, brevijar. Za tjedan dana opet je došao. Tom sam mu prilikom dao do znanja da je rad vlasti do toga časa bio kontraproduktivan jer je htjela ovaj hercegovački krš usporediti sa sibirskim pustarama gdje se mogu napraviti kolektivne zajednice, a ovdje svaki čovjek obrađuje svoju vrtaču. I kad bi se to spojilo, to bi sve zajedno propalo i upropastilo se. Iako mi nije rekao da je tako, vidjelo se po njegovoj šutnji da i on odobrava tu stvar da je tu vlast kiksala u vezi kolektiva u Hercegovini.

Žšefu Ivanu Graniću kući prispio sam na ručak da mu predam i da mu vratim pismo jer bi on sigurno poslije ovoga napravio premetačinu i tako me optužio. To ga je začudilo, bio je iznenađen mojim upadom. Pitao me otkud mi to. Sve sam mu rekao, a on je aktivirao pištolj, opalio između naših nogu i metak je otišao u pod. »Eto vidiš«, reče, »da mi nije na pameti bilo da to radim, da pucam u te i u se.« »Ivane«, rekne mu ja, »ne ću ja praviti

nikakve zaključke. Nego, evo tebi tvoje i ja odoh.« Malo me ispratio ne znajući što bi od sebe. Da bi se branio, ne zna kako će, a da bi priznao još je teže. Ja sam otišao kući gdje su me fratri čekali na ručku zahvaljujući Bogu da sam ga upravo ja na vrijeme opazio jer bi inače uslijedila premetačina i kazna, istraga i zatvor. Naravno, još se tu nešto drugo meni montiralo i tako se tu podvalilo.

Župnik u Čapljini. Nakon svoga mandata nadao sam se malo mirnijem životu u kojem ne ću vječno ratovati. Dobio sam ono što sam se najmanje nadao. Dobio sam dekret po kojemu sam imenovan za župnika u Čapljini. Onda mi se činilo da bih radije dobio rješenje za zatvor u Zenicu, k drugoj braći, nego da idem u Čapljinu za koju se tada nitko nije od fratara sigurno otimao. Jer i oni u zatvoru imaju neku obranu, a u Čapljini se ja nisam nadao nikakvoj obrani jer mi je bilo poznato koliko je tu imao neprilika moj prethodnik fra Serafin Dodig s ukućanima u stanu, s kretanjem kroz čaršiju gdje su ga dječurlija i kamenjem obasipala, gdje su mu na crkvi svakodnevno pračkama prozore razbijali. I

dosta mu je bilo samo nekog veterinar koji je stanovao na katu, tik do njegove sobe, i tamo svakodnevno dogonio motor uza stepenište i tu ga palio na katu. I dovodio je obnoć nekakve curetine i čitavu noć bi to vrištalo i pjevalo... Uz to imali su i zajednički WC koji bi ujutro našao kao negdje na zapuštenoj seoskoj željezničkoj postaji. I kad nije više mogao tu izdržati, povukao se u samostanski mir, a mene je, eto, zapala ta kuća koja je samo za pastoralno osoblje namijenjena, a imala je toliko čeljadi da je pastoral imao samo tri sobe uključujući tu i kuhinju i ured. Tu su bili prije mene: šef banke i žena mu, šef komiteta dr. Šunjić, odvjetnik, apotekar, jedan penzioner iz Dretelja. Kad sam ja nastupio, njega nisam našao, valjda je svoju ulogu odigrao i otišao, taj zlikovac veterinar. Eto, u takvu sam Čapljinu poslan, dosta umoran od borbe na Humcu.

Svoje djelovanje započeo sam polovicom lipnja 1955. Odmah mi je upala u oči dosta bolna činjenica da u crkvi nedjeljom ima vrlo malo muškoga svijeta. Kako sam doznao, razlog je bio strašan pokolj koji je 1945. izvršila četničko-partizanska banda za zauzeća Čapljine na

ČAPLJINA, BOŽIĆNA ISPOVIJED 20. PROSINCA 1955. SLIJEVA: DON ALEKSANDAR ACO BORAS, KAPELAN FRA MIRKO ČOŠIĆ, DON JAKOV BAGARIĆ, FRA DRAGO STOJČIĆ I ŽUPNIK FRA EUGEN TOMIĆ

² Nije jasno zbog čega je fra Eugen ovo ovdje ubacio. Vjerojatno se to odnosi na njegov boravak u župi Tihljina.

viđenijim Hrvatima i Muslimanima, među kojima je bila i časna sestra Regina Milas koja se zatekla na svom poslu, u svojoj školi u Čapljini. Kad su došli partizani, nije se htjela povući. Kad nije htjela skinuti redovničko odijelo, odreći se svoga zvanja, partizanski je oficir odredio da i nju odvedu pred crkvu i da je tamo s još oko 120 spomenutih čapljinskih građana strijeljaju i ubace u zaostali njemački protuavionski bunker ispod katoličke crkve i to na vrlo bizaran način. Naime, najprije su ubili i u taj bunker ubacili časnu sestru Reginu, na nju su bacili ubijenog hodžu, a na oboje su onda ubacili ubijenog magarca i zavalili. Prije nego je strijeljana, ona je klekla i prekrizila se. Ustavši, skinula je prsten sa svoje ruke i pružila ga ubojicama, kao znak da im oprašta, što je mnogima od njih iduće noći donijelo nemiran san. Kako su sami poslije izjavljivali, njezina ih je smrt ošamutila. Ja o tome nisam ništa znao, ali eto sada vidim da je taj strah od zlikovaca bio razlog mnogima koji su se bojali prijeći prag crkve. Zato sam jedne nedjelje malo poslije nego sam nastupio u Čapljinu, na pučkoj misi rekao ovo: »Pokažite mi od 15 do 25, do 30, do 40 momaka, čovjeka... Dat ću dukat za njega.« Svijet se uzvrtio, žamorio, gledao, ali nitko nije digao ruku da dobije dukat. Nije bilo čovjeka, a nisam ni ja imao dukata. To me je potaklo da sam rekao: »Iduće nedjelje bit će pučka misa u Trebižatu, a rana u Dretelju.« I eto, otada su mise uvedene u tim filijalnim crkvama koje su bile, osobito ispočetka, više nego dobro posjećene jer im tamo nije ništa smetalo ni strah ni neimaština koja se osjećala kod većine tako da se nije imalo u što pristojno obući da se dođe u Čapljinu na misu. To je bio dodatni napor jer se išlo pješice. Ja sam tu išao, a moji su pomoćnici imali misu u župi.

Prve godine dali su mi pomoćnika fra Mirka Ćosića, profesora umjetnosti koji je u svoje slobodno vrijeme boravio kod Neretve i slikao. Druge godine dobio sam starijega, ali vrlo vrsnoga svirača, profesora muzike fra Sebastijana Lesku, ljubimca prirode. On je išao stalno po prirodi, čega je bilo u Čapljini dosta.

Da i Čapljince malo oslobodim straha, dao sam se na rad na crkvi koja je prije 15 godina ozidana i tako ostavljena za bolje dane. Kreč sam kupio u Neumu, složio ga s južne strane crkve. Kako vode nisam imao, jer smo vodu kao i drugi u Čapljini crpili iz zemlje, odlučio sam se na nešto što je bilo malo, ne malo nego mnogo presmiono za ono vrijeme. Naime, da tražim od sekretara komiteta Veljka Mandrapa, koji je stanovao u našoj kući u prizemlju, da mi on isposluje vodu od vojske koja je imala stacionar 20-ak tisuća vojnika u južnom dijelu Čapljine, koji su sebi izgradili vodovod iz Dretelja, a koji su doveli na čapljinsku Gradinu odakle se ta voda s visine prirodnim putem spuštala do kasarne. A i oficirske kuće, koje su bile oko naše kuće, imale su tu vodu i nitko drugi. Zato mi je ispala zgoda da ga zaletim upravo kad sam jedno jutro nosio kantu vode iz podruma. Nakon pozdrava spustih kantu na pod pa mu velim: »Šefe, da sam ja na tvom mjestu, ja bih se zaklao varenim krumpirom.« »Zašto?«, upita me iznenađen. »Evo vidiš zašto. Ja i ti, i mi ovdje, u ovoj kući svi pijemo ovu vodu iz podruma, a pokraj naše kuće teče čista, bistra voda, zdrava voda.« »Pa šta bi trebalo?«, upita me. »Pa trebalo bi da nam isposluješ vodu od vojske.« »Vojska ima svoju vodu i nema mogućnosti to dobiti jer i hotel drži labor i bokal u svojim sobama«, veli on meni. Istoga dana poslijepodne, valjda nije mogao podnijeti taj moj prigovor, kad se povratio s posla

pozvonio je i predao mi dozvolu da uzmem vodu i da tražim majstore i da to učinim. Zahvalio sam mu i odmah prvim vlakom odletio provincijalu fra Jerki Mihajloviću koji mi je odmah angažirao našega inženjera fra Pija Nuića i fra Mirka Magzana i majstora Ciprijana Vukojevića da odmah sutradan obave taj posao. Ja sam iste te večeri našao ljude da hitno prokopaju cestu pred našom kapijom kuda je išao vodovod, vodovodna cijev za Grabovinu. Milicija je okrenula glavnu cestu na sporednu, na stari grad, i sve je to bilo gotovo do rano poslijepodne kada je voda bila već uvedena od naše kapije u crkveno dvorište. Cesta zatvorena, put preusmjeren, fratar nadgleda poslove, jer tada nije bio običaj da fratar skida odjeću. Sve je to bilo onima koji su promatrali kao san. Jednima drago, a drugima trn u oku. Pogotovo onima kojima je bilo dobro poznato kako su htjeli da se crkva skloni i da preko nje ide veliki pravac ceste od kolodvora, preko čapljinskog polja pravac Ljubuški. Sve mi se čini da je on to uradio na svoju ruku jer voda prigodom rada nije zatvorena nego su nakon bušenja morali pustiti da prska dok su varili ventil. To je bilo vrlo teško gledati. Vidjelo se da je to vrlo slabo zavijeno jer su topole puno brže rasle nego dolje. Tu smo vodu ubačenu u dvorište razveli po dvorištu, po kući, po crkvi, gdje je god trebalo. Sada sam dobio mogućnost da ugasim kreč i da počnem raditi na nabacivanju crkve, koju sam najprije nabacio izvana a zatim i iznutra.

Ovdje moram spomenuti da je crkveno dvorište bilo u velikom neredu i na sama crkvena vrata bio je doveden neki stari, neupotrebljivi traktor koji su mom prethodniku, ne znajući što će s njim, ubacili pred crkvu. Samo su dvorište bez ikakve dozvole upotrijebili za veliku septičku jamu za sve okolne vojne

zgrade. To su gotovo svakodnevno radnici nešto oko toga radili, popravljali, jer je to stalno moralo biti pražnjeno. S druge strane crkvenih vrata bila je gomila pijeska na kojemu su se igrala djeca iz tih oficirskih zgrada. Sutradan po primitku dužnosti, vraćajući se od bolesnika, čim sam stupio u dvorište, djeca koja su se igrala najedanput su kriknula i počela bježati. Ja sam ih smijući se zaustavio i pitao zašto bježe. Jedan se odvaži pa mi kaže: »Ti ćeš nas istući.« »Tko je rekao da ću vas istući?«, upitam ga. »Onaj nas je prije gonio, nije nam dao ovdje igrati se.« »Jest«, velim. »On je gonio zločestu djecu koja nešto razbijaju, a vi se slobodno igrajte, neka vas, samo vi budite mirni. Vi ste dobri i vas ne će nitko goniti. Vi se lijepo igrajte, samo nemojte cvijeće trgati i štete praviti.« Djeca se smiriše i ja odoh u kuću. Iz kuće sam vidio njihove majke s prozora i svih strana kako gledaju i komentiraju što su djeca doživjela s ovim novim popom. Jedna drugoj su dobacivale: »Ovo nije onaj.«

Tu su u dvorištu radili radnici, pretežito muslimani, oko septičke jame. Nama je narod donosio smokava, grožđa i drugoga. Višak bih njima davao. Oni su bili željni. I onda su oni to, naravno, pričali kod svojih kuća i po kafanama pa je nekako malo otupila oštrica protiv fratra za kojim su čaršijom djeca znala dovikivati i pračkama ga gađati i dobacivati mu, na crkvi razbijati prozore. Zato mi je rekao fra Serafin da on nikad ne ide u Dretelj preko brda nego cestom, baš zbog toga njihovog dobacivanja. Meni se jednom žurilo pa sam zbog toga upravo okrenuo preko brda u Dretelj, kroz muslimanske kuće. I osjetio sam da je netko u blizini mene bacio kamenčić. A u isto sam vrijeme čuo ženski glas koji je glasno korio nekoga vičući: »Krmče jedno, zašto

se bacaš u čovjeka? Znaš li ti da je on naš spasitelj? Brzo dolazi ovamo!« Zaključio sam da je to žena jednog od onih koji su radili u dvorištu i s kojima sam ja koji put razgovarao i štogod im pružio. Tako se otopio led prema svećeniku i pomalo se otapao sve više. To sam vidio prolazeći čaršijom i malo tko bi prošao da ne bi pozdravio. Vidio sam usput i to da sve ide i uz pomoć Matišine ocjene koja je sigurno došla za mnom u Čapljinu. Ja sam za ono malo vremena ispraznio veći dio kuće, nabacio crkvu iznutra i izvana, dobio vodu koja nije imala mjere koliko nam je vrijedila i obilno je trošili, uveo mise u Trebižatu i u Dretelju i počeo normalno djelovati uz pomoć pomoćnika koji su slavili svete mise kao i ja i druge dužnosti radili.

Ovdje mogu spomenuti da sam u drugoj godini dobio na proljetnoj vizitki od provincijala fra Jerke Mihaljevića potporu da planirano završim i da će mi pomoći koliko god bude potrebno. Međutim, sila prilika učinila je svoje. Na samoj promjeni osoblja iskrasnio je problem Kongora, gdje je župnik obolio i trebao ga je netko zamijeniti. Teško je bilo tu službu ponuditi nekome

jer nije bilo dovoljno osoblja, a pogotovo nekoga tko bi se upustio u neodgodive probleme, rješavanje problema u toj župi, koja je tražila vrlo hitnu akciju jer je kuća i crkva bila u ruševnom stanju. Misleći valjda na moje snalaženje do tada, odrediše mene da idem tamo. Jedina promjena koja je te godine pala na promjeni osoblja bio sam ja. A mene je zamijenio moj profesor dr. fra Svetozar Petric, mostarski gvardijan, koji je prije isteka mandata primio župu Čapljinu. Vrlo su se začudili dvojica starijih kolega koji su mi donijeli tu vijest da sam premješten u Kongoru. Ja se nisam nimalo začudio ni iznenadio toj promjeni. Čuo sam poslije da se po Provinciji govorilo što li je Eugen skrivio pa je Kongoru dobio. I meni je bilo malo čudno jer mi je provincijal fra Jerko na godišnjoj viziti, malo prije, rekao da mi treba barem 6 godina da dovršim ovo što sam planirao. Tek kad sam došao u Kongoru i vidio tamošnje stanje, onda mi je stvar postala jasna. Nisu imali koga moliti, nisu imali prikladna čovjeka da se upusti da radi ono što bi trebalo raditi u Kongori. Svijetu nisam otvoreno ni rekao da konačno idem, nego sam

nešto smrsio o našim premještajima pa oni zapravo nisu ni shvatili da ja odlazim, a tek sam započeo. Ni pune dvije godine nisam boravio na području te župe. Zato je odmah iduće nedjelje došla delegacija. Došli su za mnom u Kongoru i donijeli darove i da se pozdrave jer, vele, nisu se imali kada ni pozdravit i da im je žao za te promjene.

Na župi Kongora. Dana 15. lipnja 1955. sjeo sam u imotski autobus s bratanom Anicom do Imotskog pa onda iz Imotskoga poslijepodne za Duvno, Županjac, danas Tomislavgrad. Ono malo prtljage i njezine i moje stavili smo u vreću i nešto drugih stvari u pletenu korpu. Nešto trešanja koje su nam donijeli susjedi stavili smo u krtočak i pozdravili se s južnom Hercegovinom. Moja je bratana pošla bez čarapa, u opancima. Ali smo 10-ak kilometara iznad Posušja morali potražiti toplu odjeću jer nas je snijeg zasuo toliko da je vozač imao posla da briše stakla za vidik. Kad smo došli u Duvno, bura je puhala, ali nije bilo padalina. S jednim vozačem našli smo se pred vratima samostana. Braća su nas dočekala i tu smo zanoćili. Ujutro iza

mise gvardijan je našao muslimana s najboljim konjima i kolima koji će nas prebaciti u Kongoru. Pošli smo oko 9 sati. Bura je puhala pa smo se dobro zavili da se zaštitimo od leda. Negdje oko 13 sati našli smo se nasred puta pred pravoslavnom crkvom, nešto manje od pola puta do cilja. Tu smo ručali što su nam oni pripremili. Put smo nastavili sve češće upirući pogled prema toj famoznoj Kongori ostavljajući sela iza sebe. Put je još od početka bio na volju kolara, koji je birao kuda bi lakše prošao jer nije bilo nigdje točno određenog puta kuda treba voziti. Pred samu noć stigli smo u Kongoru. Čim sam sišao s kola, ušao sam u crkvu tek toliko osvijetljenu danjim svjetlom da sam zapazio da ima unutra neugažena snijega. To znači da taj dan nitko nije u tu crkvu ušao. Ošamućen tom pojavom ušao sam u župnu kuću, u predvorje kuće u koju se ulazilo u kuhinju. Nisam dobro mogao raspoznati je li to drveni pod ili je nabijena zemlja ili je cement. Uz skromni namještaj opazio sam malu funoru koja nije naložena. »Zašto nije naložena?« Reče mi župnik da je pekara progorila pa ne može ložiti jer vrlo

FRA VESELKO SESAR I FRA EUGEN TOMIĆ

dimi. Nakon skromne večere, kruha i mesa, župnik je otrpao kolara u štalu na spavanje, gvardijanu je dao svoju sobu na katu, a ja sam ostao u toj sobi na klupi gdje su mi ležaj pripremili. Župnik fra Marinko snašao se na katu. Meni je bilo i tvrdo i hladno pa sam na sebe nabacio i kišnu kabanicu i pokrivač. Noć je prošla i osvanuo je vedar, ali buran dan. Poslije završetka običajne primopredaje pratitelj i gvardijan fra Mariofil Leko i fra Marinko sjeli su na kola i s kolarom otišli prema jugu, u Mesihovinu, gdje će fra Marinko s bratanom sjesti u autobus nakon 10 kilometara vožnje kolima i odjuriti za Hercegovinu u toplije i bolje krajeve. Knjige sam potpisao, iako primitak i izdatak nije bio uravnotežen. S obzirom na siromaštvo i župnikovu bolest, primio sam to bez ijedne riječi i prigovora. Nije fra Marinko bio kriv što je bio bolestan, što zbog najcrnje zime nije mogao ništa poduzeti da obrani crkvu od vjetra i od snijega i što je puk slabo brinuo za to stanje.

Učitelj mi je pričao da je taj mjesec, te glasovite '57., bila velika nevolja. Čitav mjesec ni fratar ni bilo tko drugi nisu imali vode s česme. Škola i crkva bile su prazne. Kasnije su pričali da su u Lipi, preko Ančića kuća, ljudi gonili stoku na pojila. Kad koju kuću obnoć zaveli snijeg i kada se vrata ne mogu otvoriti, onda ljudi probiju tunele, izlaze van. Nije to samo slučaj za Duvno, nego i kasnije kada sam bio u Posušju. Promet je išao osobnim autom koji je snijeg zatrpao više dana. Mogao sam i sam to doživjeti dok sam se jednom vraćao iz Vira pred Božić. Na uskom prolazu ispod Jukića kuća nadomak posuške crkve zapazili smo da je promet stao. Ljudi su doletjeli s lopatama, razgrnuli i oslobodili nas. To je bilo 1967. Eto, usput sam to spomenuo kao istinu koju sam doživio. Tada je tehnika

bila loša za razgrnuti, rađeno je rukama, a tu je cesta bila ispod njiva na koju je vjetar stalno nabacivao i nije se mogao dalje maknuti snijeg.

U Kongori je sunce zalazilo oko 13 sati, oko Božića, a u Borčanima je kasno izlazilo dok je Lipa bila u sredini i najravnija. Za sva ta sela postoje još uvijek dokazi prisutnosti rimske vladavine, jer se i danas vide udubljenja na kamenjima kuda su rimska kola vozila preko Lipe prema Rami. Može se metrom izmjeriti koliko su bili kotači na njihovim kolima razmaknuti. Kongora ni 1957. nije daleko odmakla od rimske mehanizacije. Kad sam dolazio u Kongoru 16. lipnja 1957., vidio sam kola zapregnuta kravom i kobilom zajedno. Vidio sam oca i kćeri kako se hrvu da to malo sjemena ubace u zemlju. Nikako se nije dalo spojiti, krava vuče na jednu stranu, a kobila na drugu. Ni ja u početku nisam imao ni konja ni vola ni bilo što osim kuće koja je prijetila rušenjem. Kuća je izvana bila divna, kamenom ozidana, ali unutra je crvotočina učinila svoje i u plafonima i u krovu. Poznata je stvar da je jelovina u Vranu zaražena crvom koji za kratko vrijeme učini svoje. Daskama sam podupirao daske na plafonu da ne padnu na krevet. Prozore sam ječmenim brašnom oštukao da ne pušu. Tako sam malo loge spremio za sebe, za bratanu i jednoga gosta pa sam se odmah dao na crkvu da je osposobim za službu.

Crkvu je ozidao pokojni fra Pavo Šimović 1925. – 1927., takvu je pokrio i ostavio. Naravno, otvori su bili postavljeni. Bila je pokrivena bez plafona. Vjetar je podigao stotinjak komada elemenata i onda su elementarne nepogode učinile svoje. Trulila je i gnjilila, bila je urušena, a tako je bilo i u kući. To je bila grobnica. To je trebalo izbaciti i novo staviti. A s čim? Nisam imao nijedne daske. Bog je providio. Sreo

sam u Duvnu fra Jerku Mihaljevića, provincijala koji me je premjestio iz Čapljine u Kongoru, i on mi je bez ikakva moga traženje pružio pomoć da započnem radnju. Kao prvo, na prvoj sam misi rekao župljanima da mi što prije dotjeraju nešto japije da se mogu popeti i ovo otkriveno pokriti. Sutradan je iz Mandina Sela žena dotjerala jednu bukovu gredicu, manju od 3 metra, dosta krivu. Čekao sam druge, ali nitko se nije pojavljivao. Otišao sam u šumariju potražiti dozvolu za sječu građe. Samo su mi dali, kao i drugima, 3 kubika. Ne imajući nikakva izlaza, morao sam se nekako snaći. Dao sam se u ilegalu. Kupio sam od župljana doznake kojima nisu trebale i koji nisu imali čime platiti. Ljeto 1957. bilo je u jeku. Gradnja je dolazila, a uz to sam kod Pejića u Lipi kupovao jablanove. U tu sam crkvu pozvao pilare iz Drežnice i zidare iz Rame. Crkva je započeta, nabacani zidovi, nabavljen pijesak, kreč, za krovnu konstrukciju velike grede i ispilane daske. Već je bila javna tajna da od ljudi otkupljujem doznake za građu.

Evo nevolje. Stigla je pozivnica da se prijavim miliciji na saslušanje u Mesihovini. Još je stigla pozivnica Leonu Joliću, popularnom Levanu, da se i on tamo nađe kao suradnik u mom poslu. Čim sam sjeo na stolicu, odmah me je zaletio neki udbaš, musliman iz Livna: »Kakve Vi malverzacije radite?« »Ne znam o čemu me pitate«, odgovorio sam. Na to on otvori svoju torbu, izvadi notes iz njega i pročita imenom i prezimenom sve ljude od kojih sam kupovao građu. »Znate li sada o čemu govorim?« »Nisam ja odavno u Kongori pa još ne poznajem te ljude«, odgovorih mu. Na to on kao bijesan skoči na noge, lupi šakom o stol, uze pištolj pa povika: »Imamo mi načina da doznamo istinu.« Na to se i ja skočim i istim

takvim tonom doviknem mu: »Nemate vi načina, jer ovo nije '45., nego '58.« Na to se on vrlo ljutito okrenu prema meni, upri prstom prema vratima i veli: »Napolje.« To sam vrlo poslušno i učinio. Zatvarajući za sobom vrata na ulazu samo sam tiho šapnuo drugooptuženom Levanu koji je trebao ući: »Levane, ništa ne priznaj.« On je doslovno to i učinio i domalo izjurio van isto kao i ja. Tako je ta naša lakrdija za par minuta bila dovršena uz veliki upitnik što će sve biti poslije toga. Idući s Levanom ravno uz Duvanjsko polje prema Kongori, razglabali smo posljedice koje bi mogle iz toga izaći. Ovdje moram spomenuti da je upravo taj snijeg 1. svibnja 1957. pao na šljive koje su cvjetale. Naša se prognoza nije ispunila. Ono što smo mi zamišljali da će biti grozno, ispalo je dobro. Trinaestoga dana poslije ovoga došlo je rješenje da je optužnica neosnovana i da se lišavamo krivnje. Odmah sam se dao na posao. Ramci, pilari...

Otišao sam u Split i tamo nabavio pocinčani pleh za krov crkve i salonit za kuću koja je bila pokrivena ciglom od cementa. Svaka ta cigla imala je na sebi rupicu i kroz te je rupice voda išla tako da je krov prokišnjavio na sve strane i gnjio od vlage. S crkve smo zbacili krovnu konstrukciju i postavili novu. Mate Dragičević, limar iz Čapljine, sa svojom je ekipom postavio limeni krov. Zatim smo nabacili plafon, zidove iznutra i izvana i pod betonirali i sve finirali i obojili. I oltar Srca Isusova, iz crkve s Humca, donijeli smo u Kongoru. U komadu smo ga cijelog prenijeli u kongorsku crkvu. Nije imala nikakva oltara prije toga. Još sam i tri velika luster izbačena iz te crkve prenio u Kongoru. Oni su bili iz crkve izbačeni i bačeni u podrum. To je bio plod liturgijske obnove da se iz crkva izbaci »kič«, a ja sam eto sve to u Kongoru prenio. ✍

Tito priznao da je osobno zapovjedio ubojstvo franjevacu na Širokom Brijegu

Zadar, 5. svibnja 2022. (Lucijana Kožul) – Od 20. travnja, kada je imao predstavljanje u Zagrebu, u hrvatskim kinima igra film Dominika Sedlara Razgovor. Priča se temelji na stvarnom i jedinom susretu između tada novoizabranog predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita i nadbiskupa Alojzija Stepinca koji se dogodio u Zagrebu 4. lipnja 1945. u Lovачkom domu na Tuškancu 63, dan nakon što je Stepinac pušten iz pritvora. Titova je namjera bila da Stepinac Crkvu u Hrvata odvoji od Vatikana. Glavne uloge igraju danski glumac Caspar Phillipson (Tito) te britanski glumac Dylan Turner (Stepinac). Film traje sat i četrdeset i pet minuta.

Zapis razgovora između Tita i Stepinca pronašao je Jakov Sedlar u Izraelu.

U filmu su dodani samo neki manje važni dijelovi da se bolje ispriča što se zapravo dogodilo. Posebno treba istaknuti onaj dio gdje Tito i Stepinac razgovaraju o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Jakov Sedlar je pod prisegom posvjedočio da je sve vjerno preneseno. Hrvatski tjednik u više nastavaka objavljuje scenarij filma pa je tako u broju od 21. travnja donio i rečenice o pobijenim hercegovačkim franjevcima (str. 32. – 33.). Donosimo ih u izvorniku i u sklopu odlomka o ubojstvima crkvenih osoba.

Stepinac: »Kako god na to htjeli gledati, nalazim određenu utjehu s onima koji promiču mir umjesto ideje o miru stečenom sredstvima krvave diktature.«

Tito: »Ne može se napraviti omlat, a da se ne razbije nekoliko jaja. Ovaj rat nije završio s nekim savršenim sporazumom koji će ostati cijelu vječnost... I ja bih volio da se dosegne apsolutni mir, no ostaje pitanje... kako?«

Stepinac: »Mir dolazi iz poznavanja samog sebe. Poštovanja za bližnjega i vjere u Boga.«

Tito: »I upravo sam ugledao svinju kako je poletjela! Budimo realni bar jednom... sedam dana nakon vašeg predavanja, kad smo praktički bili pred vratima Zagreba, ne samo da ste komunizam opisali kao prijeteću opasnost, već ste nas javno optužili za uništavanje crkava i ubijanje svećenika. Niste mislili da ćemo ući u grad, zar ne?«

Stepinac: »Biskupi i ja smo jednostavno govorili istinu, i mogu je ponoviti u bilo kojem trenutku, sada ako želite.«

Tito: »Programirani ste da imate odgovor na što god navedem.«

Stepinac: »Jer nemam što skrivati. Moja duša je čista. Je li Vaša? Dvjesto četrdeset i tri svećenika i njihovih sljedbenika ubili su partizani, sto šezdeset i devet su zatvorili, osamdeset i devet je nestalo, zajedno sa sto devetnaest teologa. Brojke neprestano rastu.«

Tito: »Ne možemo ovako razgovarati.«

Stepinac: »To su brojevi koje se ne može poreći.«

Tito: »Dosta!« Tito udara rukom o stol. »Ako je bilo što od onoga što kažete istina, vaši ljudi nisu umrli kao nevini ljudi... sami ste rekli... sve u životu ima svoj uzrok i posljedice!«

Stepinac: To su bili ljudi od Boga i časti...«

Tito: »Poštedite me igranja na suosjećanje. Ili su se pretvarali da su neutralni ili su se izravno priklonili neprijatelju.« Tito si natoči još jednu čašu viskija...

Stepinac: »Sedmog veljače... dvadeset i devet svećenika je ubijeno unutar samostana u Širokom Brijegu, u Hercegovini...« Tito se nasmiješi.

Tito: »Informacije koje sam ja dobio bile su da je Široki Brijeg bio naoružano uporište neprijatelja... jednostavno tako.«

Stepinac: »Dakle, svjesni ste onog što se dogodilo?«

Tito: »Da. Problem je riješen.«

Stepinac: »Ti svećenici nisu imali ništa osim kuhinjskih noževa.«

Tito: »A Vi ste bili tamo? Znae da je to istina, ono što ste upravo rekli?«

Stepinac: »Znam dovoljno da znam da oružje nikada nije dio svećenstva.«

Tito: »Tako smo brzi braniti na temelju starih pretpostavki.«

Stepinac: »Brzi koliko ste i Vi da pretpostavljate drugačije.«

Tito: »Trebali bi znati bolje, Nadbiskupe, nego da podmećete vrat da spasite nekoga iz Hercegovine... jedino u čemu oni uživaju više od novca je iskrivljavanje istine... postojali su uvjerljivi dokazi da ih se...«

Stepinac: »Ubije.«

Tito: »Zbrine. I ja sam bio taj koji je dao naredbu... ljudi umiru, Nadbiskupe. Bili su na pogrešnoj strani povijesti u najneprikladnije vrijeme. Trebalo je poslati poruku.«

Stepinac: »Nema suđenja, samo pretpostavka i trenutna presuda... vraćamo se u barbarska vremena.«

Nadbiskup Alojzije Stepinac kroz Hercegovačku franjevačku provinciju*

Piše: **don Juraj Batelja**

Uvodne misli

Osim što je kao maturant došao u Bosnu i Hercegovinu, u grad Banja Luku na naturalno putovanje 1915. godine, on je kao zagrebački nadbiskup pet puta pohodio Bosnu i Hercegovinu. Prvi put je to učinio od 20. do 27. lipnja 1938. kada je došao na proslavu 30. obljetnice posvećenja za biskupa vrhbosanskog nadbiskupa dr. Ivana Šarića. Naime, on je tada temeljitije pogledao Bosnu i Hercegovinu, a u Sarajevu do tada uopće nije bio. Drugi put došao je u Sarajevo na biskupsku

posvetu pomoćnoga vrhbosanskog biskupa mons. Smiljana Čekade u kolovozu 1939. Treći put pohodio je sjeverozapadni dio Bosne i Hercegovine, Kladušu i Bihać prigodom Euharistijskog kongresa u Cetinguadu 14. i 15. kolovoza 1939. Četvrti put pohodio je Bosnu i Hercegovinu provedši na odmoru nekoliko dana u Bosanskoj Gradišci u rujnu 1939. Peti put došao je u Hercegovinu, u grad Mostar, na biskupsku posvetu mons. Petra Čule, mostarsko-duvanjskog biskupa i apostolskog

administratora trebinjsko-mrkanškog.

Spomenute povijesne činjenice mogu i današnjim katolicima u Bosni i Hercegovini, sinovima i kćerima hrvatskog naroda, ali i drugim građanima Bosne i Hercegovine, približiti ljudski i crkveni lik bl. Alojzija Stepinca koji je od pripreme za svećeništvo do svoje smrti snažno osjećao molitvenu potporu vjernika i svećeničku solidarnost tamošnje braće u svećeništvu i episkopatu. S nekima od njih proveo je studentske

dane u Rimu ili vršeci svećeničku i biskupsku službu u domovini.

Kao nadbiskup koadjutor i rezidencijalni nadbiskup zagrebački, Alojzije Stepinac se zanimao za kulturno i gospodarsko podizanje životnog standarda i vjerskoga života u Bosni i Hercegovini. Štoviše, fra Dominik Mandić je zabilježio da je »Nadbiskup više puta izrazio želju da bi rado posjetio bosanske i hercegovačke krajeve«.¹

Kratak životopis nadbiskupa Stepinca

Svjedok vjere u komunističkom progonu

U nastalim prilikama, komunistička vlast je obećavala štiti živote ljudi i jamčila slobodu Crkve, a istodobno je ubijala neistomišljenike i gazila ljudska prava i poduzimala mjere za iskorjenjivanje religije jer da je »opijum naroda«. Zato su katolički biskupi 20. rujna 1945. uputili vjernicima pismo u kojem su prikazali položaj Katoličke Crkve u novonastalim političkim okolnostima, izrazili lojalnost prema državnoj vlasti te nabrojili poteškoće kojima je onemogućena redovita djelatnost Crkve koja je uslijed bezbožne propagande dodatno opterećena. Iznijeli su činjenice povezane uz

ubojstva svećenika i časnih sestara te spomenuli žrtve rata, ali i žrtve koje su nevine stradale poslije rata na prijekim i vojnim sudovima.

Prema prosudbi samoga nadbiskupa Stepinca to *Pastirsko pismo* bilo je »kost u grlu« koja je mučila državno i partijsko vodstvo² i ono je bilo dodatni povod za montiranje sudskog postupka protiv njega.

Prisjećajući se toga, reče kao sužanj u Krašiću 18. veljače 1957.: »Teški je to bio porod: *Pastirsko pismo*. Da nisam imao uza sebe Čule i Čekade, nikada ne bi izišlo. Teško mi je bilo prvih dana. Oni

luduju. Što nam je činiti? Marcone ode u Rim i po njemu pitam Svetu Stolicu, kakav stav da zauzmemo. Oni mudro šute. Nikakav odgovor. Marcone se uopće više nije vratio. Neka biskupi sami ocijene prilike i poduzmu potrebne mjere. Na to je čekala Sveta Stolica. I što sam drugo mogao, nego sazvati plenarnu biskupsku konferenciju. Onda nije bilo kao danas, da bi ovi doznali, što se govorilo na konferenciji. Za njih je važno bilo, što ćemo odlučiti. Zato već drugi ili treći dan konferencije dođe obavijest ministarstva, da vraćaju tiskaru biskupiji. Znao sam odmah, što to znači. Zamazati nam

oči, zavezati usta, da ne progovorimo, a eventualno, da reknemo koju riječ njima u prilog. Oni bi to razgatali po cijelom svijetu – i dobro bi im došlo. A kasnije za mjesec – dva: davaj tiskaru! Prozeo sam ih i rekao biskupima: »Gospodo, ne dajmo se prevariti. Iza svakog njihovog poteza stoji sotona. To je satanizam. Ništa im ne vjerovati. Tu istine nema.« Lom od početka... Tako je i bilo. Izađe *Pastirsko pismo*, ode tiskara i toliko toga, a i ja već 11. godinu. Bogu hvala! Nikada se nisam za to pokajao. Konferencije su svršile, a oni ni slutili nisu, što će uslijediti.«³

* U duhu naslova koji smo stavili probrali smo odlomke iz djela navedena na kraju članka.

¹ Mandić, Dominik, »Moje uspomene na kardinala Stepinca«, *Stepinac mu je ime* (ur. Nikolić, Vinko), Zagreb, 1991., sv. 1., 130.

² *Pastirsko pismo* vidi u BAS, Knjiga 3., 267. – 279.; usp. *Sudski stup NRH* 6/46, 1221. – 1337. Dana 11. listopada 1954., o 8. obljetnici sudske presude, zapisao je kraški župnik Josip Vraneković ove Nadbiskupove riječi: »Nikada ne bi oni mene zatvorili, da nije bilo Pastirskog pisma. Ono ih je poklopilo i do danas se nisu od toga oporavili. Tišti ih kao kost u grlu. Sami su si krivi. U tom im ne možemo pomoći, jer ne povlačimo ni slova.« (Vraneković, 354.)

³ Vraneković, 523.

Pohod nadbiskupa Alojzija Stepinca Bosni i Hercegovini 1938.

O pohodu nadbiskupa Alojzija Stepinca Bosni i Hercegovini u lipnju 1938. godine postoje dva objavljena izvješća. Prvo je sastavio Josip Jozo Suton. Objavio ga je pod

naslovom »Dr. Alojzije Stepinac na putu kroz Bosnu i Hercegovinu 1938. god.«⁴

Drugo izvješće napisao je prof. Vjenceslav Topalović pod naslovom

»Pohod nadbiskupa Stepinca Bosni i Hercegovini«.⁵ U ovom prikazu poslužiti ćemo se obama izvješćima, ali i bilješkama pojedinih samostanskih i župnih kronika te člancima i

izvješćima objavljenima u *Hrvatskoj straži*, *Katoličkom listu*, *Katoličkom tjedniku*, *Vrhbosni* i dr.

Duvno, 23. lipnja 1938.

Nadbiskup Stepinac s pratnjom svečano je dočekan i u Duvnu (Tomislavgradu). Taj je grad toga dana bio u svečanom ozračju radi dolaska mostarsko-duvanjskog biskupa Alojzija Mišića radi podjeljivanja sakramenta krizme. Tako je Duvno imalo toga dana neobičnu sreću, da u svojoj sredini vidi zajedno

hrvatskog metropolita i zagrebačkog nadbiskupa dra Alojzija Stepinca, s njim još dvojicu biskupa, dr. Dionizija Njaradija, grkokatoličkog vladiku križevačkog, i Alojzija Mišića, biskupa mostarsko-duvanjskog. Tom je prigodom biskup Mišić predstavio visoke dostojanstvenike duvanjskim vjericima, koji su

dupkom napunili duvanjsku baziliku. Tu su se i nadbiskup Stepinac i vladika Njaradi zahvalili vjericima, koji su im iskazivali neizmjernu radost, što ih vide u svojoj sredini i što su među njima. S osobitom pohvalom Nadbiskup je procijenio ljepotu crkve – bazilike koja je djelo arhitekta Stjepana Podhorskoga,

praktičnog katolika, koji je u starohrvatskom slogu projektirao i župnu crkvu Presvetoga Trojstva u Krašiću.

Visoki su dostojanstvenici nakon susreta s biskupom Mišićem i duvanjskim franjevcima otputovali iz Tomislavgrada oko 17.00 sati prema Mostaru.⁶

Posušje, 23. lipnja 1938.

Kad se u četvrtak 23. lipnja 1938. Posušjem proćulo da kroz mjesto prolazi hrvatski metropolit i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, od ranih jutarnjih sati hrtilo je pučanstvo iz obližnjih naselja na mjesto koje je odredio župnik fra Pavao Šimović. Bilo je to mjesto na ulazu iz pravca Duvna u Posušje. Tu je postavljen slavluk ukrašen cvijećem, na kojemu je krupnim slovima bila napisana dobrodošlica hrvatskom metropolitu Alojziju Stepincu. Najzauzetiji u pripremi za Nadbiskupov doček istakli su se posuški župnik fra Pavo Šimović i

njegov kapelan fra Mutimir Ćorić. Narod je u špaliru dočekaio dragoga gosta.

Na dočeku su sudjelovali dužnosnici mjesnih vlasti, zatim učitelji sa školskom djecom, članovi HKD »Napredak«, djelatnici kotarske ispostave i njezinih izvršnih tijela, članovi čitaonice »Radovan«, općinski vijećnici, predstavnici HSS-a i drugi. Nadbiskupov automobil pojavio se oko 18.00 sati. Odmah su zazvonila zvona sa zvonika posuške crkve »a iz razdraganih grla više tisuća Posušana orili su se poklici

dobrodošlice visokom dostojanstveniku i njegovoj pratnji«. Nadbiskup, premda u programu njegova puta nije bilo predviđeno zaustavljanje u Posušju, izašao je iz automobila među razdragane Posušake. Dobrodošlicu mu je poželio župnik fra Pavao Šimović, a tri djevojčice predale su mu cvijeće. Potom je Nadbiskup, ganut takvim dočekom, zahvalio okupljenom mnoštvu na toplom dočeku i na sve zazvao blagoslov.

Nakon toga se Nadbiskup sa župnikom i ostalom pratnjom uputio pješice kroz špalir vjernika u župni

dvor na kratki predah. Predah je protekao u razgovoru s domaćinom i još nekoliko uzvanika. Nadbiskupa je osobito zanimalo kakav je vjerski i društveni život posuškog kraja. Napuštajući župni stan Nadbiskup je razgledao crkvu i gradilište buduće župne kuće te župniku fra Pavi uručio svoj dar za dovršetak gradnje župne kuće. Nakon otpozdravljanja brojnim vjericima, Nadbiskup se, nakon zadržavanja od sat vremena, zaputio prema Širokome Brijegu.⁷

Široki Brijeg, 23. lipnja 1938.

U predvečerje 23. lipnja 1938. nadbiskup Stepinac je sa svojom pratnjom prispio na Široki Brijeg. Srdačno je bio pozdravljen već u prigradskom dijelu župe Kočerinu. Na Širokom Brijegu pred crkvom i gimnazijom okupilo se veliko mnoštvo naroda. U ime vjernika i

braće franjevaca Nadbiskupa i njegovu pratnju pozdravio je ravnatelj franjevačke gimnazije dr. fra Dominik Mandić. U svom govoru je spomenuo kako je samostan na Širokom Brijegu središte njihove muke, njihove ljubavi, franjevačkoga rada i napora.

Uvečer nakon okrjepa Nadbiskup i ostali gosti iz njegove pratnje divili su se krjesovima koje je narod, po svom tradicionalnom običaju, palio po okolnim brežuljcima uoči Ivanjdana. U samostanu su tu večer visoki gosti prespavali, a ujutro je Nadbiskup u crkvi Marijinog

Uznesenja predvodio svečanu misu. U crkvi i ispred nje okupilo se veliko mnoštvo vjernika. Pobožnost puka toliko se dojmila Nadbiskupa da je često isticao kako takvo molitveno zajedništvo nije još doživio. Nakon svete Mise visoki su dostojanstvenici razgledali širokobriješku baziliku,

⁴ Suton, Josip Jozo, »Dr. Alojzije Stepinac na putu kroz Bosnu i Hercegovinu 1938. god.«, *Glasnik Blaženi Alojzije Stepinac*, 9. (2002.), br. 4., 98. – 101.; isto, 10. (2003.), br. 1., 35. – 36. (dalje: Suton).

⁵ Topalović, Vjenceslav, »Pohod nadbiskupa Stepinca Bosni i Hercegovini«, *Blaženi Alojzije Stepinac. Glasnik Postulature*, 19. (2012.), br. 1., 37. – 39.; br. 2., 39. – 42.; br. 3. – 4., 33. – 35., isto, 20. (2013.), br. 1., 30. – 33.; br. 2. – 3., 36. – 39. (dalje: Topalović) *Glas Koncila*, 21. 2. 1999., 2.

⁶ Suton, 100.; Topalović, 39. – 40.

⁷ Suton, 100. – 101.; Topalović, 40.

gimnaziju i konvikte te izrazili iznimno zadovoljstvo svime što su vidjeli i doživjeli. U jednom trenutku, dok je bio u crkvi, Nadbiskup se okrenuo prema fra Dominiku Mandiću, istaknutom povjesničaru i direktoru franjevačke gimnazije, i rekao, misleći na širokobriješku crkvu: »Ah, da mi ju je prenijeti u Zagreb.«⁸

Mostar, 24. lipnja 1938.

Nadbiskup Stepinac je s pratnjom doputovao u Mostar 24. lipnja, na Ivanjdan. Dočekalo ih je mnoštvo ljudi. U ime Mostarsko-duvanjske biskupije i u ime odsutnoga biskupa Alojzija Mišića Nadbiskupa je pozdravio generalni vikar dr. fra Leo Petrović. Potom je u ime hrvatskih kulturnih društava Nadbiskupa pozdravio predsjednik »Napretka« dr. M. Torić, a u ime građanskih institucija narodni zastupnik Marko Suton.

Nakon pozdravnih riječi dobrodošlice Nadbiskup je svima zahvalio na toplom dočeku, istaknuvši čvrstu vjeru hercegovačkih Hrvata koji su kroz stoljetne borbe i stradanja ostali vjerni svojim korijenima, hrvatskoj domovini i katoličkoj vjeri.

Nakon ovih pozdravnih

Na kraju su se srdačno oprostili od svojih domaćina te ispraćeni mnogobrojnim okupljenim vjernicima krenuli dalje prema Mostaru.

Hrvatski povjesničar fra Dominik Mandić je o prolasku nadbiskupa Stepinca Hercegovinom zapisao: »Na tom putu posebno se zaustavio u Duvnu, gdje su hercegovački

franjevci tada dovršavali crkvu svete braće Ćirila i Metoda na spomen 1000.-godišnjice osnutka hrvatskoga kraljevstva. Drugo stajalište bio je Široki Brijeg s velebnom crkvom fra Didaka Buntića i franjevačkom klasičnom gimnazijom i konviktom za đake svjetovnih zvanja. Nadbiskup je sve potanko pregledao i

ostao vanredno zadovoljan i veseo nad tim krasnim i moderno uređenim katoličkim i hrvatskim ustanovama. Ja sam tada bio ravnatelj gimnazije na Širokom Brijegu i Nadbiskupa sam pratio do Mostara.«⁹

U MOSTARU. SJEDA SLIJEVA FRA MIRON KOZINOVIC, BS, CIVIL (?), FRA LUJO BUBALO, ZAGREBAČKI NADBISKUP I METROPOLITA ALOJZIJE STEPINAC, KRIZEVAČKI VLADIKA DR. DIONIZIJE NJARADI, PROVINCIJAL FRA MATE ČTURIĆ. STOJE: ?, FRA KVIRIN VASILJ, FRA ZORAN OSTOJIĆ, FRA MIRON LASIĆ, FRA ĆEDOMIR ŠKROBO, FRA NENAD PEHAR, FRA ŽELJKO ZADRO, FRA DOMINIK ĆORIĆ, FRA LUCIJAN KORDIĆ, FRA HINKO PRLIĆ, FRA JERKO KARAČIĆ, FRA KARLO PLEŠE, FRA BLAGO KARAČIĆ, FRA PATRICIJE ŠUMANOVIĆ, FRA SLOBODAN LONČAR, FRA VITOMIR NALETILIĆ, FRA PREDRAG KORDIĆ, FRA ZVONKO GRUBIŠIĆ, DON PETAR ČULE, FRA ANDRIJA ŠOLJIĆ, FRA VIKTOR NUIĆ ST.

govora svečana je povorka, praćena

zvonjavom crkvenih zvona, krenula

kroz grad prema samostanskoj crkvi ulicama iskićenima hrvatskim trobojnicama i cvijećem. Ispred crkve povorku je dočekao i pozdravio provincijal hercegovačkih franjevaca dr. fra Mate Ćturić. Nakon zahvale Nadbiskup je podijelio okupljenom vjerničkom puku svoj nadbiskupski blagoslov. Poslije toga je Nadbiskup s pratnjom napravio kraći predah u franjevačkom samostanu. Tu se, tijekom objeda, nastavio ugodan razgovor u kojemu je Nadbiskup još jednom istaknuo da je, iako je znao koliko je vjernički život jak u Bosni i Hercegovini, ipak ugodno iznenađen. Nakon ručka su se Nadbiskup i ostali crkveni dostojanstvenici iz pratnje oprostili od domaćina i krenuli na put prema Sarajevu.

»Narod žive vjere ne može propasti!«

Zamoljen da za Katolički tjednik opiše svoje dojmove s pohoda Katoličkoj Crkvi i hrvatskom narodu u Bosni i Hercegovini nadbiskup Stepinac je dao prigodnu izjavu koju je izvjestitelj ovako formulirao: »Po svim mjestima, u kojima se je preuzv. g. Stepinac zaustavljao, posjetio je sve katoličke i hrvatske ustanove. Bio je vrlo ugodno iznenađen, kad je u tolikim mjestima, gdje uopće nije ni slutio, da tko

zna za njegov prolaz, bio upravo neobično srdačno dočekan. Pjesme, govori, deklamacije, cvijeće, ovacije, masa svijeta i srdačni, neposredni razgovori. Na kupreškim vratima zamolio ga je jedan seljak za cigaretu. Preuzvišeni ne puši, ali je priskočio u pomoć njegov šofer, a Metropolit mu je dao novaca, da ima i kasnije cigareta. Svagdje se je Preuzvišeni divio bistrini, pobožnosti, čudorednoj

visini i poštenju našeg bos.-herceg. seoskog svijeta. Kod Podmilačja susretali su se s hodočasnici, koji su išli sv. Ivi, a u Širokom Brijegu upravitelj se je crkve, koja može da komotno primi oko 5.000 duša, tužio, da je nedjeljom i blagdanom crkva premalena. U Mostaru je, u petak, 24. lipnja, u 10 sati pr. podne, u tamošnjoj župskoj crkvi, zatekao masu svijeta. »Narod žive vjere i koji je moralno visoko stao,

ne može propasti», veli Preuzvišeni. I stoga on čvrsto vjeruje i u budućnost hrvatskog katoličkog življa u Bosni i Hercegovini. I zato mu je drago, što se taj naš otporni element iz Hercegovine seli u naše sjeverne krajeve. I želi Preuzvišeni, da bi se pitanju hrvatske kolonizacije posvetila što veća pažnja. To je realni patriotizam.«

Juraj Batelja, *Blaženi Alojzije Stepinac i Hrvati u Bosni i Hercegovini*, Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb, 2017., str. 21. – 22.; 31.; 41. – 43.; 55.; 64. – 67.; 71. – 72.; 111.

⁸ Topalović, 41.

⁹ Mandić, Dominik, »Moje uspomene na kardinala Stepinca«, Stepinac mu je ime, (ur. Nikolić, Vinko), sv. 1., 130.; Topalović, Vjenceslav, »Pohod nadbiskupa Stepinca Bosni i Hercegovini«, *Blaženi Alojzije Stepinac. Glasnik Postulature*, 19. (2012.), br. 2., 41. – 42.; usp. Suton, 100.

Naša izdanja

- ◆ Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2009.: HR; IT; DE; EN; PL (0,3 KM)
- ◆ Jozo Tomašević – *Koška, Iстина o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- ◆ Straničnik *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2011. (0,3 KM)
- ◆ Spomendar *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2011. (0,3 KM): HR; IT; EN; ES
- ◆ dr. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- ◆ fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012. (20 KM)
- ◆ Skupina autora, *Kosti smiraj traže*, Povjerenstvo za istraživanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća – Vicepostulatura, Široki Brijeg, 2012. (10 KM)
- ◆ Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2014. (20 KM)
- ◆ fra Ratimir Kordić, *Fratar – narodni neprijatelj*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Široki Brijeg – Zagreb, 2014. (15 KM)
- ◆ fra Blago Karačić, *Ratne i poratne uspomene 1945. – 1952.*, Vicepostulatura – Matica hrvatska, Široki Brijeg – Vrgorac, 2014. (15 KM)
- ◆ *Mjesto ubojstva i zapaljenja 12 širokobrijeških franjevaca*, razglednica, 2015. (0,3 KM)
- ◆ fr. Janko Bubalo, O.F.M., *Apocalyptic days*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2017. (20 KM)
- ◆ Uvezani brojevi Stopama pobijenih 2017. – 2019. (20 KM)

Preporučujemo

- ◆ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007.
- ◆ don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatia, Zagreb, 2007.
- ◆ fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008.
- ◆ Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008.
- ◆ Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2008.
- ◆ Skupina autora, *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2009.
- ◆ Zdravko Luburić, *Miris pogorjela svjetla*, Essegg, Osijek, 2009.
- ◆ Nada Prkačin, *In odium fidei – Iz mržnje prema vjeri*, Laudato, Zagreb, 2015.
- ◆ Damir Borovčak, *Macelj 1945.*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2015.
- ◆ Nada Prkačin, *Macelj – Titovo stratište*, Udruga Macelj 1945., Zagreb, 2017.
- ◆ Hercegovačka franjevačka provincija, *Zbornik radova u povodu 100. obljetnice Franjevačke klasične gimnazije*, Mostar, 2019.
- ◆ fra Frano Dušaj, *Mučenici, evo Gospe*, Katolički duhovni centar, Sukruć, 2020.
- ◆ dr. Hrvoje Mandić, *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*, AGM, Zagreb, 2021.

Darovatelji

Vesna Bakula, Posušje	200,00 KM	Litoglif, Međugorje	100,00 KM	Soldo metali, Široki Brijeg	200,00 KM
Autokuća Matijević, Široki Brijeg	100,00 KM	Ankica Lončar, Široki Brijeg	50,00 KM	Andrija Stojić, Tromeđa	100,00 KM
Čistoća, Široki Brijeg	500,00 KM	Vladislav Marušić, Široki Brijeg	100,00 KM	Svjećarna Šušak, Široki Brijeg	50,00 KM
don Marko Čolak, Zagreb	110,00 KM	R. M., Mostar	200,00 KM	T&D Company, Vašarovići	200,00 KM
Džida, Čitluk	100,00 KM	Markeli, Široki Brijeg	50,00 KM	VIK, Široki Brijeg	500,00 KM
Etiko, Čitluk	50,00 KM	Modra stijena, Široki Brijeg	150,00 KM	Slavka Vukoja, Mokro	100,00 KM
Eurovip, Čitluk	200,00 KM	N. N., Grljevići	300,00 KM	fra Valentin Vukoja, Posuški Gradac	100,00 KM
Foto-video Đani, Međugorje	400,00 KM	N. N., Široki Brijeg	1.636,00 KM	Borislav Arapović, Trangсанд, SE	350,00 KM
Miljenko i Janja Galić »Tosić«, Privalj	50,00 KM	Parts, Široki Brijeg	100,00 KM	fra Mate Logara, HKM Augsburg	150,00 KM
Branko Hrkać + Mate, Široki Brijeg	100,00 KM	Predsjednik Vlade HNŽ, Mostar	5.000 KM	Olivieri di Olivieri Paolo, Fucecchio, IT	725,00 KM
Interagent, Mostar	200,00 KM	Nedjeljka Sekulić, Duboka (Klek)	1.000,00 KM	fra Gojko Zovko, HKM Bern	1.000,00 KM

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Štepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid)

b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; IB: 4227318660009; br. računa (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, radom i dobrovoljnim priložima podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu slavimo sv. misu za vas, a u zaglavlju portala pobijeni.info donosimo vaša imena ili naziv tvrtke i poveznicu s internetskim stranicama.

Neka vas blagoslovi dobri svemogućí Bog!